

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ**

**1958-1979 YILLARI ARASINDA IRAK'TA YAPILAN
HÜKÜMET DARBELERİ'NİN TÜRKİYE'DEKİ
YANKILARI**

ARZU AL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. HÜSEYİN SALMAN

İSTANBUL 2008

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ**

**1958-1979 YILLARI ARASINDA IRAK'TA YAPILAN
HÜKÜMET DARBELERİ'NİN TÜRKİYE'DEKİ
YANKILARI**

**ARZU AL
(301100320050025)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. HÜSEYİN SALMAN

İSTANBUL 2008

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Arzu AL
Anabilim Dalı	: Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Hüseyin SALMAN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans-2008
Tez Konusu	: 1958-1979 Yılları Arasında Irak'ta Yapılan Hükümet Darbeleri'nin Türkiye'deki Yankıları

ÖZET

Özellikle 1958 yılından itibaren Irak'ta, sürekli olarak hükümet darbeleri gerçekleştirilmiştir. Yabancı devletlerin Irak'ın içişlerine karışması (özellikle zengin petrol kaynaklarına kavuşabilmek için), bu darbelerin en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Bu nokta da ülke üzerinde Nâsır'ın uygulamaya çalıştığı politikanın her zaman yön değiştirmesi (bir dönem dostu olan bir ülkeyle kısa süre sonra düşman haline gelmesi), Irak'ta kendisine olan sempatiyi ve güveni sarsmıştır. Ülke halkı huzur içinde yaşamak istemiştir, ancak Irak'ta zaten var olan karışıklıklar Nâsır nedeniyle daha da artırmıştır.

İlerleyen süreçte Irak'ta bir diğer ülkenin yani Rusya'nın söz sahibi olması ve ülkeye askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel olarak yerleşmesi, ülkeyi daha da karıştırmıştır. Irak yetkilileri tarafından her ne kadar kabul edilmemiş olsa da, Irak'ın bir Rus peyki haline geldiği açıkça görülmüştür. Irak-Rusya yakınlaşmasının en olumsuz etkisi, bir zamanlar Nuri Sait Paşa ve arkadaşlarının baskılarından kaçan komünist Kürtlerin Rus gemilere binerek ülkeye giriş yaptığı zaman anlaşılmıştır. Ülkedeki Kürtler ile geri dönen komünist Kürtler arasında yaşanan mücadeleden en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Sınırlarımızı aşarak ülkemize iltica eden ve buradan ayrılmak istemeyen (Barzaniler Irak'ı terk etmedikçe geri dönmeyeceklerini söylemişlerdir) Kürtler, Türkiye'yi hem iç siyaset hem de dış siyaset açısından zor durumda bırakmıştır. Darbeleri yakından takip eden Türkiye, bu dönemde hep dostluk mesajları vermiştir. Ancak, Kıbrıs meselesinde takındığı iddialı tavrı, birçok baskı ve zulümle karşılaşan Iraklı Türkler için tam anlamıyla gösterememiştir.

İhtilallerin önemli olan diğer bir nedeni de darbe yaparak başa gelenlerin beceriksiz ve idareci yeteneğinden yoksun olmasıdır. İhtilalci liderler tarafından Irak

halkına verilen sözler (huzur, refah, zenginleşme), eski hükümetler için yapılan eleştiriler unutulmuştur. Eski hatalar, yeni ihtilalci liderler tarafında tekrarlanmıştır ve böylece Irak'ta kısa aralıklarla birçok darbe gerçekleştirilmiştir. Yaşanan bu kaos ortamında Iraklı Türkler, belirttiğim gibi baskı ve zulümlerle karşılaşmıştır. Bir dönem komünist olmaya bile zorlanan Türkler, ölmeyi tercih ederek canları pahasına savaşmıştır. 1958-1979 yılları arasında Irak'ta yaşanan olaylar, akla hayale sığmaz bir hal almıştır. Bu olaylar nedeniyle Dış İşleri Bakanlığımız tarafından gerekli açıklamalar yapılmıştır ve özellikle sınırlarımızda askeri tedbirler alınmıştır. Türk gençlik dernekleri ve MTTB'nin gösterdiği tepki, takdir edilecek şekilde olmuştur. Birleşmiş Milletlere kadar başvuran bu dernekler, ne pahasına olursa olsun yurttaşlarımızın ezilmesine izin vermeyeceklerini açıklamıştır.

1979 yılında Irak'ta çatışmasız bir şekilde başa gelen Saddam Hüseyin ise, verdiği idam kararlarıyla tam bir diktatörlük sistemi uygulamıştır. Saddam Hüseyin'in başa gelmesi diğer ülkeleri tarafından olağan karşılanmıştır, çünkü Saddam arka planda olduğu dönemde de (Hassan el-Bekr dönemi) ülkeyi sessizce yönetmiştir. İhtilaller konusunda çok deneyimli olan Saddam, kendi mevkiini sağlamlaştırmak ve ülke halkını korkutarak bastırmak için birçok idam kararı almıştır. Böylece Irak, tarihte hep çatışmaların odak noktası olmuştur. ABD tarafından başlatılan Irak'taki son iç karışıklık, günümüzde de devam etmektedir. Akıllardaki asıl soru Irak'ta bulunan Türklerin geleceğinin ne olacağıdır. İşte buna kimse cevap verememektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Arzu AL
Field : The Middle East Political History and International Relations
Supervisor : Professor Hüseyin SALMAN
Degree Awarded and Date : Master-2008
Topic : The effects of Iraq's Coup d'états in Turkey which had been realized between 1958-1979.

SUMMARY

Coup d'états (revolutions) have been realized continuously in Iraq, especially since 1958. The main reason of these revolutions was foreign interventions in the internal affairs of Iraq (the cause of the interventions was especially in order to gain rich oil sources of the country). Public sympathy and trust to Nâsır lost due to his floating policies. For example; Iraq was a friendly country but she became an enemy for Egypt in a short time. People of the country wanted to live in a peace. However, domestic chaos, which prevailed in the Country, was increased because of Nâsır.

In the following years, another country (Russia) gained a considerable influence on Iraq. For example in military, political, economic and cultural issues. So this caused to new chaoses in Iraq. Although it was not accepted by Iraqi authorities, it was clearly seen that Iraq had been a Soviet satellite. The worst side of the convergence between Iraq-Russia was seen when communist Kurds escaped from pressures of General Nuri Sait and his friends. Turkey was the most affected country because of conflict between Iraqi Kurds and communist Kurds who had returned to their country. Problems related to Turkey's national and international policies arisen when Kurds sought refuge in. Turkey, who follows the revolutions very closely, sent friendship messages every time. Whereas Turkey adopted direct and systematic approach to Cyprus problem, she couldn't employ the same policy for Iraqi Turks who suffer oppression.

Incapable and week leaders were another contributory factors in the coup d'états. Revolutionist leaders had given a wealth of promises to people who live in

Iraq, about making the country rich and peaceful place. Nevertheless, promises were broken. New revolutionist leaders made repeated same mistakes which had made by their predecessors. So a lot of revolutions were serially realized in Iraq. Iraqi Turks faced oppression in this chaos. Once Turks had been forced to accepted communism. But they rejected and fought at the expense of their life. Between 1958-1979 dramatic and tragic events had took place in Iraq. Foreign Ministry of Turkey released necessary official statements about the events and the government took military measures along the border. Turks youth associations' reaction was laudable. These associations stated that they did not accept any pressures that exerted on our citizens and applied to United Nations.

Saddam Hussein became leader of the Iraq with the help of a bloodless coup in 1979. He established a military dictatorship and ordered several executions. Becoming leader of Saddam was not a surprise for other countries as he had been the driving force behind Hassan el-Bekr. Saddam was an experienced person about revolutions. He ordered several executions in order to strengthen his position. So Iraq had always been the focus of conflicts during history. Unrest period that caused by USA intervention is still lasting today. A question mark hangs over the future of Turks living in Iraq. No one can answer to this question.

ÖN SÖZ

Orta Doğu dediğimizde aklımıza gelen iki temel unsurdan oluşur, bu unsurlar İslamiyet ve Arap kültürüdür. Bölgede nüfusun çoğunluğu Arap olmakla birlikte, bölge etnik ve dinsel anlamda tam bir mozaiktir. Orta Doğu'daki mücadelelerin en önemli nedeni; Avrupa-Asya-Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik olarak bir köprü konumunda olmasıdır.

Tez çalışmamın giriş bölümünde iki büyük dünya savaşı sonrasında dünya güç dengelerinin nasıl değiştiğinden ve bu değişikliğin Orta Doğu bölgesini nasıl etkilediğinden kısaca bahsettim. Uluslararası ortamda yaşanan siyasi, ekonomik, askeri ve ideolojik savaşları, özellikle Türkiye-İrak ilişkilerine dayanarak özet olarak anlattım.

Tezimin birinci bölümünde kısa bir şekilde Bağdat Paktı ve Türk-İrak ilişkilerine, Arap ülkelerinin birlik oluşturmak için gösterdikleri çaba kapsamında aralarında yaşadıkları tartışmalara (özellikle Arap liderliği konusunda), özellikle Irak'ın içişlerine karışan Nasır'ın bu politikası nedeniyle ortaya çıkan karışıklıklara ve ilerleyen süreçte Sovyetlerin yavaş yavaş Irak'a nasıl yerleştiğine değindikten sonra, 1958-1963 yılları arasında Irak'ta yaşanan hükümet darbelerini ayrıntılı bir şekilde açıkladım.

Tezimin ikinci bölümünde ise, 1963-1979 yılları arasında Irak'ta yaşanan hükümet darbelerini, bir hükümet darbesi gerçekleştirerek Irak'ta kontrolü ele alan güçlü yöneticilerin yine başka bir darbe ile nasıl yok olduğunu, bu darbelere neden olan gerçek ve ilginç olayları, iktidarı eline geçiren idarecilerin başarısız politikalarını ve diğer devletlerin izlediği politikaları, bu zaman sürecinde haksız yere ezilen insanları en ince ayrıntılara değinerek tarafsız bir şekilde açıkladım.

Tezimin birinci ve ikinci bölümünü hazırlarken hayatımda hiç duymadığım ve birçok insanın da bilmediğini düşündüğüm olayları öğrendim. Bu bölümler için çok değerli Türkçe, İngilizce ve hatta Arapçadan Türkçeye çevrilmiş kitaplardan, dergilerden ve beş gazetenin (Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman, Hürriyet, Yeni Sabah) 1958-1980 yılları arasında yayınlanan, hemen hemen her sayfasından yararlandım. Bazen yorgunluktan gözlerim görmez, bileklerim tutmaz oldu. Kitapların ve gazetelerin sayfalarını çevirdikçe üstüm başım toz içinde kaldı. Hastalandım, ama hiç şikâyet etmedim. Çünkü her öğrendiğim bilgide ufkumun genişlediğini, her günün sonunda yeni bilgiler edinmenin ne kadar keyifli olduğunu,

kütüphanelere gidip kucak dolusu kitap-gazete taşımının nasıl olduğunu, en önemlisi de taşınan o kadar bilginin okunduktan sonra, sabahlara kadar uykusuz bir şekilde kâğıtlara nasıl döküldüğünü yaşadım. Tezimi hazırlarken Türk Dil Kurumu'nun 2005 tarihli Yazım Kılavuzu'ndan; Redhouse Yayınevi'nin 2005 tarihli REDHOUSE adlı İngilizce-Türkçe/Türkçe-İngilizce sözlüğünden ve Serdar Mutçalı'nın 1995 tarihli Arapça-Türkçe sözlüğünden yararlandım.

Sonuç bölümü, tezimde anlatılanların bir özeti niteliğindedir. Ayrıca, bu hükümet darbeleri hakkındaki yorumlarımı, objektif ve bilimsel bir şekilde açıkladım. Her bölümde olduğu gibi bu bölümde de Türkiye-Irak ilişkilerine değindim. Bu tezi hazırlarken bilimsel ahlaka aykırı düşecek hiçbir yardım almadığım için, bibliyografyada bulunan kaynakların hepsini kullanarak tezimi kendi cümlelerimle yazdığım için içim çok rahat. Tezimin konusu 1959-1979 Irak'taki Hükümet Darbeleri'nin Türkiye'deki Yankıları olmasına rağmen, ben Türk-Irak ilişkileri kapsamında tezimin tarih aralığını 1918-1980 olarak yazdım. Tezimin metin kısmı uzun ve çok yorucu bir çalışma sürecinden sonra 190 sayfa oldu, ancak ilk bölümlerde değindiğim 1918-1958 dönemi asıl konumdan daha uzun oldu. Hatta içerik olarak asıl konudan ayrı ikinci bir tez haline geldi. Bu nedenle değerli hocalarımla da yardımıyla düzeltmeler yaptım ve 100 sayfalık ilk kısımları tezimden çıkarttım. Yaptığım bu düzeltme beraberinde yeni bir sorun getirdi: kaynak azlığı. Nitekim yeniden kütüphanelere gittim, araştırmalar yaptım ve hocalarımla da denetimi altında tezimin son şeklini oluşturdum.

Bu tezi yazarken faydalandığım kütüphanelerin (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete ve Kitap Arşivi Bölümü, Taksim Atatürk Kitaplığı) güler yüzlü ve yardım sever görevlilerine, idari işlerde bana yardımcı olan Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Nurten Günal'a, Enstitü Sekreteri Nezahat Yurtyapar'a, bana zaman ayırarak tezimin her satırını tek tek okuyan ve eksiklerimde yardımcı olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Salman'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu tezi yazarken benim her türlü sıkıntımı çeken ve sonsuz desteklerini hiç bir zaman esirgemeyen anneme, eşime, ağabeyime ve özellikle benden uzak kalan oğlum Eren'e çok teşekkür ediyorum. Son olarak belirtmem gereken nokta, bu tezimi babam Fikret Daş'a ithaf etmek istiyorum. Çünkü çalışma ve başarı konularında çok titiz olan babam, her an yanımda olmuştur, beni her dakika kontrol etmiştir ve bu tezi en iyi şekilde tamamlamam için beni teşvik etmiştir. Teşekkür ederim babacım...

ÖZGEÇMİŞ

12 Aralık 1980 tarihinde Sivas'ta doğdum. Dört yaşına gelene kadar ailemle birlikte Sivas'ta yaşadım. Babamın işi nedeniyle, 1984 yılında İstanbul'a taşındık ve o tarihten itibaren İstanbul'un Üsküdar ilçesi, Çengelköy semtinde yaşamaktayım.

İlköğrenimime Çengelköy İlköğretim Okulu'nda başladım ve 1991 senesinde bu okuldan mezun oldum. Orta öğrenimimi de Beylerbeyi Lisesi Ortaokulu'nda yaptım ve 1994 yılında mezun oldum. Daha sonra lise dönemim, Üsküdar Ticaret Meslek Lisesi'nde geçti. Bu okulda muhasebe bölümünü seçtim ve 1997 yılında mezun oldum. Lise son sınıfta hem okula hem staja hem de dershaneye gittim. Sene kaybetmeden üniversite sınavımı kazandım ve Yeditepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü'nde lisansıma başladım. Üniversitenin İngilizce hazırlık bölümünü iyi bir dereceyle bitirdim ve fakülte bölümünde de derslerimi İngilizce olarak gördüm. Üniversite üçüncü sınıfta evlendim ve son sene bir erkek çocuğum oldu. Üniversite hayatıma ara vermeden, lisans programından 2,50 ortalamayla 2002 senesinde mezun oldum. Mezun olduktan üç sene sonra çocuğumu kreşe yazdırdım ve ben de yüksek lisansa başladım. Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Enstitüsü, Orta Doğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans derslerimi 83,50 ortalamayla tamamladım ve tezimi yazdım.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A History...	: A History of Iraq
and others...	: ve diğerleri
AP	: Associated Press
AÜSBF Yay.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
Barzani...I	: Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi I
Barzani...II	: Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi II
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
bs.	: Basım
Büyük Oyun...	: Büyük Oyun: Irak-Musul-Kerkük Üçgeni
c.	: Cilt
Cahşların...	: Cahşların Savaşı
CIA	: Central Intelligence Agency
CENTO	: Central Treaty Organization –Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
Dünden Bu Güne...	: Dünden Bu Güne Kerkük: Kerkük'ün Siyasi Tarihi
DP Hükümeti	: Demokrat Parti Hükümeti
edt.	: Editör
edit.	: edition
haz.	: Hazırlayan
IHH Yay.	: İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı Yayınları
Iraq...	: Iraq: People, History, Politics
Iraq Since 1958...	: Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship

Irak'ta...	: Irak'ta Türkmen Gerçeği
Irak Türkleri...	: Irak Türkleri ve Türk-Irak İlişkileri: 1932-1963
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
Kerkük'ün...	: Kerkük'ün Kimliği
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation
n.	: numara
no.	: Numara
Ortadoğu'da...	: Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası:Saddam'ın Baas'ı
p.	: Page
Politics...	: Politics in Iraq
Republican Iraq...	: Republican Iraq: A Study in Iraqi Politics Science the Revolution of 1958
s.	: Sayfa
SEATO	: Southeast Asia Treaty Organization
Siyasi...	: Siyasi Tarih
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Tarihi Gelişim...	: Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı
The Iraqi...	: The Iraqi Turkmen: 1921-2005
The Old Social Classes...	: The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq
transleted by	: Çeviren
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Türk Dış Politikası...	: Türk Dış Politikası,Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar
Türk-Irak...	: Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler
Türkiye Irak İlişkileri...	: Türkiye Irak İlişkileri'nin Dünü, Bugünü, Yarını
Türkmenler...	: Türkmenler ve Irak
Uluslararası...	: Uluslararası İlişkiler Sözlüğü
Uluslararası ...	: Uluslararası Politikada Ortadoğu
ve öte...	: ve ötekiler
vol.	: Volume
Yay.	: Yayınları
Yeni Dünya Düzeni...	: Yeni Dünya Düzeni Büyük Ortadoğu ve Türkiye

&	: ve
20. Yüzyıl...1914-1980	: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980
20. Yüzyıl...1914-1995	: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)
1961-1970 Irak...	: 1961-1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi
The 1968 Revolution...	: The 1968 Revolution in Iraq: Experience and Prospects: The Political Report of the Eighth Congress of the Arab Ba'th Socialist Party in Iraq

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZGEÇMİŞ.....	III
KISALTMALAR.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1958-1963 YILLARI ARASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ VE IRAK'TA HÜKÜMET DARBELERİ

1. BAĞDAT PAKTI'NIN KURULUŞU VE IRAK-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	7
1.1. MİSİR-SURİYE ARASINDA KURULAN BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ.....	16
1.2. IRAK-ÜRDÜN ARASINDA KURULAN FEDERAL ARAP DEVLETİ... 17	
1.3. İKİ ARAP BİRLİĞİ VE TÜRKİYE.....	18
1.4. NÂSİR'IN GAZZE HÜKÜMETİ OYUNU.....	20
2. 14 TEMMUZ 1958 TARİHİNDE YAPILAN HÜKÜMET DARBESİ.....	21
3. 8 MART 1959 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN MUSUL İSYANI.....	36
3.1. CEMAL ABDÜNNÂSİR-ABDÜLKERİM KÂSİM MÜCADELESİ.....	40
3.2. IRAK'IN BAĞDAT PAKTI'NDAN ÇEKİLMESİ.....	42
3.3. RUSYA'NIN IRAK'A YERLEŞMESİ.....	44
3.4. IRAKLI TÜRKLERİN DURUMU VE KÜRTLERİN IRAK'A TAŞINMASI.....	45
3.5. BARIŞSEVERLER KONGRESİ.....	47
3.6. KÜRTLERİN TÜRKİYE'YE İLTİCA ETMESİ.....	49
4. GÜNEY IRAK'TA YAŞANAN OLAYLAR.....	50
4.1. ANTI-KOMÜNİST KÜRTLERİN TÜRKİYE'YE İLTİCA ETMESİ.....	51
4.2. IRAK'IN RUSYA PEYKİ HALİNE GELMESİ.....	52
4.3. IRAK-SOVYET ARASINDA YAŞANAN GERGİNLİK.....	54
4.4. 14 TEMMUZ 1959 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN KERKÜK KATLİAMI.....	54
4.5. IRAK'IN KUVEYT'İ İLHAK ETMESİ.....	56
4.6. KOMÜNİST KÜRTLERİN GENERAL KASIM'A KARŞI AYAKLANMASI.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

1963-1979 YILLARI ARASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ VE IRAK'TA HÜKÜMET DARBELERİ

1. 8 ŞUBAT 1963 TARİHİNDE YAPILAN HÜKÜMET DARBESİ.....	58
1.1. ABDÜLKERİM KÂSİM'İN KURŞUNA DİZİLMESİ.....	59
1.2. GAZETECİLERİN IRAK'A GİRİŞİ.....	61
1.3. KAZIMIYYE'DE BULUNAN KOMÜNİSTLER.....	62
1.4. GENERAL KÂSİM'İN UYGULADIĞI YANLIŞ POLİTİKA.....	63
1.5. KÜRTLERİN MUHTARİYET İSTEMESİ KONUSU.....	65
1.6. MOLLA MUSTAFA BARZANİ.....	68
1.7. YENİ BİR ARAP FEDERASYONU.....	69
1.8. ALTI MADDELIK KÜRT İSTEKLERİ.....	69
1.9. ÜÇLÜ ARAP FEDERASYONU.....	71
1.10. IRAK-SURİYE ASKERİ BİRLİĞİ VE KÜRTLERİN ZAYIFLAMASI...72	
2. 13 KASIM 1963 TARİHİNDE YAPILAN HÜKÜMET DARBESİ.....	73
3. 18 KASIM 1963 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN HÜKÜMET DARBESİ.....	75
3.1. ABDÜSSELÂM ARİF VE BAAS.....	76
4. 17 TEMMUZ 1968 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN HÜKÜMET DARBESİ.....	78
4.1. GENERAL AHMET HASSAN EL-BEKR VE İHTİLAL.....	79
4.2. YENİ IRAK HÜKÜMETİ.....	80
5. 30 TEMMUZ 1968 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN MİNİ DARBE...81	
6. 1980 TARİHİNE KADAR SADDAM HÜSEYİN VE IRAK.....	84
SONUÇ.....	87
BİBLİYOGRAFYA.....	90

GİRİŞ

Dünya’da iki büyük savaşın yaşanması bütün dengelerin değişmesine, sıcak savaş döneminden çıkıp Soğuk Savaş döneminin başlamasına, dünya siyasetinde söz sahibi olan İngiltere ve Fransa’nın yerini ABD ve Sovyetler Birliği’nin almasına neden olmuştur. Diğer bir değişle artık Orta Doğu ve dünya iki Bloğun (ABD-Sovyetler) etkisi altına girmiştir. Bu gelişmeleri 4 Nisan 1949’da NATO’nun ve de 14 Mayıs 1955’de de Varşova Paketi’nin kurulması takip etmiştir. Savaş sonrasında Sovyetlerin ana hedefi, komünizmi dünyanın her yerine yaymak olmuştur. Bu nedenle hür düzeni savunan Batı Bloğu ile totaliter komünist düzeni savunan Doğu Bloğu arasında tartışmalar yaşanmıştır. İngiltere’nin zayıflaması ve Sovyetler’in yayılma çabaları, ABD’yi harekete geçirmiştir. Bu bağlamda ABD; Truman Doktrini’ni (Orta Doğu’yu iktisaden korumak için) ve Marshall Planı’nı (Avrupa devletleri için) uygulamaya koymuştur.¹

Orta Doğu dediğimizde aklımıza gelen iki temel faktör, İslamiyet ve Arap kültürüdür. Bölgede nüfusun çoğunluğu Arap olmakla birlikte, bölge etnik ve dinsel anlamda tam bir mozaik oluşturmuştur. Avrupa-Asya-Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik olarak bir aracı konumunda olduğu için, Orta Doğu her zaman sıcak çatışmalarla mücadelelerin yaşandığı bir yer olmuştur. Dünyadaki güç dengelerinin değişmesine rağmen İngiltere Fransa ve Almanya, Orta Doğu’dan tamamen vazgeçmemiştir. Çünkü bu bölge hem zengin petrol kaynaklarına sahip olduğu için hem de Uzak Doğu’ya giden bölge konumunda olduğu için her zaman dünya devletlerinin ilgi odağı olmuştur.

İki büyük dünya savaşı sonrasında Orta Doğu’ya genel olarak bakıldığında, 1947’de BM kararı ile Hindistan’ın ikiye bölündüğü, Filistin Özel Komitesi’nin kurulduğu, kısa bir süre sonrada 1948’de İsrail Devleti’nin kurulduğu, ulusçuluk akımlarının artık Orta Doğu’nun temel dinamiklerinden biri olduğu, “Pan Arap” ve “Ulus Devlet” söylemlerinin ortaya çıktığı ve Arap-İsrail savaşı sonucunda da Orta Doğu’da mülteci sorununun yaşandığı görülmüştür. Ayrıca, manda yönetimleri ortadan kalkmış, yapay devletler oluşmuştur ve Orta Doğu kaotik-karmaşık bir yapıya dönüşmüştür.² 1951 yılında ise, Mısır’da “Üst Subaylar Darbesi” yaşanmış ve monarşi devrilmiştir. Bu dönemde ABD, dış politika uygulaması olarak hem İsrail’i

¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.,1983, s.441-445.

² Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan: Ortadoğu**, Konya: Çizgi Kitabevi Yay., 2002, s.256-260.

desteklemiş hem de Sovyetlere karşı bir “çevreleme politikası” uygulamıştır.³ Ayrıca, 1955’te İran’da Rıza Pehlevi’nin başa gelmesiyle Körfez Petrolleri Sorunu ortaya çıkmıştır.⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Orta Doğu devletlerinin hiçbirinin sınırı, doğal sınır olamamıştır. Başka bir ifadeyle uluslar bu sınırları kendileri belirlememiştir ve nitekim halklar çeşitli devletlere bölünmüştür. Bu dönemin en önemli özelliği artık sömürgeciliğin ortadan kalkıyor olmasıdır. Batı Avrupa ülkeleri 17 Mart 1948’de Batı Avrupa Birliği’ni (BAB) kurunca, savaş sonrası bağımsızlık kazanan ülkeler de 1955’de Bandung Konferansı kapsamında Bağlantısızlar Hareketi’ni başlatarak, Üçüncü Dünya Ülkeleri unvanını almıştır. Orta Doğu 1955-1960 yılları arasında, yeni bir kriz dönemi yaşamıştır. 1955 Bandung Konferansı ile Mısır’ın, Asya ve Afrika ülkeleri üzerinde liderlik elde etmeye çalıştığı görülmüştür. Bir sene sonra da Süveyş Kanalı’nın Mısır tarafından millileştirilmesi üzerine İngiltere ve Fransa Süveyş’e asker çıkarırken İsrail’de Sina’ya saldırmıştır.⁵ Bu durum neticesinde ABD ve Sovyetler Birliği bölgeye girerek Avrupa güçlerini Orta Doğu’dan atmaya başlamıştır. Bu sıcak dönemde yaşanan Suriye olayları, Irak İhtilali ve Lübnan-Ürdün olayları Orta Doğu’yu yeniden bölmüştür. Türkiye-İran-İrak, ABD’ye yaklaşırken; Mısır-Suriye, SSCB ile yakın ilişkiler kurmuştur, son olarak da Lübnan ve Libya arada kalmıştır.

Milli Mücadele döneminde Batı tehlikesine karşı Rusya’ya yaklaşan Türkiye, 1939’dan sonra Rus tehlikesinin belirmesiyle İngiltere’ye, sonra da ABD’ye yaklaşmıştır. 1945 sonrası Türkiye için çok zorlu geçmiştir. Çünkü hemen yanı başında istikrarsız bir Yunanistan ve Rusya’nın etkisinde kalan Bulgaristan; kuzeyinde ise büyük bir tehlike olan Rusya; doğusunda ise 1941 yılında Rusya tarafından işgal edilmiş ve hala etkisi altında olan İran; son olarak da güneyinde ise Hatay konusunda sorunlar yaşadığı Suriye yer almıştır. Bunlara ek olarak Türkiye, yeni kurulan İsrail’i tanıdığı için (28 Mart 1948) siyasi açıdan Arap devletleri tarafından eleştirilmiştir. Bu şartlar altında Türkiye, çözüm yolunu çeşitli antlaşma ve paktlar imzalamakta bulmuştur. 29 Mart 1946’da Türkiye-İrak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması ve 30 Haziran 1947’de hava ulaşımı konusunu içeren bir antlaşma imzalanmıştır. Bunları 12 Temmuz 1947 tarihli Truman Doktrini, 4

³ Halis Çevik, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2005, s.285.

⁴ Raif Karadağ, **İsrail Ortadoğu ve Amerika**, İstanbul: Emre Yay., 2004, s.120.

⁵ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992, s.75.

Temmuz 1948 tarihli Ankara Antlaşması, Marshall Planı (Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımlar) ve 18 Şubat 1952'deki resmen NATO üyeliği takip etmiştir.⁶

Türkiye bu dönemde güvenlik konusuna da önem vermiştir ve bu bağlamda yeni savunma sistemleri oluşturmaya çalışmıştır. Örneğin, 9 Ağustos 1954'de Türkiye-Yugoslavya-Yunanistan bir araya gelerek Balkan İttifakı'nı kurmuşlardır. Daha sonra da Bağdat Paktı 24 Şubat 1955'de kurulmuştur. Bu Paktı önce Türkiye-Irak imzalamıştır ve genişlemesi de Pakistan-İngiltere-İran'ın katılımlarıyla olmuştur.⁷ Ancak, Bağdat Paktı'nın imzalanması ve sonuçları yapılan planların tam tersi bir şekilde olmuştur. Türkiye'nin bu bölgede lider konuma gelmesiyle, Mısır ve Suriye, Pakt'a tamamen karşı çıkmıştır.⁸ Lübnan ve Ürdün ise ne Pakt'a katılmıştır nede Mısır-Suriye Bloku'na dâhil olmuştur. Nitekim Bağdat Paktı, Arap devletlerinin desteğini alamamış ve zayıflamıştır. 1955-1956 yıllarında Mısır-Suriye-Suudi Arabistan-Yemen ülkeleri birbirleriyle ikili askeri savunma anlaşmaları imzalayarak, Pakt'ın diğer sonucunu (yani Arap bölgesinin parçalara ayrılmış olmasını) kanıtlamıştır. Sovyet tehlikesine karşı oluşturulan Bağdat Paktı'nın sonucunda yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Sovyetler, Orta Doğu'ya tamamen girmiştir.⁹ Hatta Sovyetlerden silah alış verişi yapan Mısır ve Suriye, bu ülkenin Orta Doğu'ya girmesini hızlandırmakla kalmamış Doğu-Batı mücadelesini daha da arttırmıştır. 1956 yılından sonra da Orta Doğu tamamen buhranların içinde kalmıştır.¹⁰

5 Ocak 1957 tarihinde açıklanan Eisenhower Doktrini, ABD'nin Orta Doğu politikasının ana hatlarını belirlemiştir. Başka bir deyişle bu doktrinin esası, ABD'nin, komünist tehdide karşı direnmek kapsamında Orta Doğu Ülkeleri'ne askeri ve ekonomik yardım yapması ve hatta bölgede Fransa ve İngiltere'nin yerini alması gibi şartlara dayanmıştır. Ayrıca, bu doktrini ABD'nin, NATO ile SEATO

---

⁶ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, 4.bs., İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1987, s.589-590; Fahir, Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2:1914-1995)**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2001, s.527, İngiltere kendi menfaatlerinin korunması için ortaya bir Orta Doğu Komutanlığı fikri atmıştır. Türkiye ise bu dönemde NATO üyeliği için başvurmuştur, ancak İngiltere bu başvuruya karşı çıkarak Türkiye'nin Orta Doğu Komutanlığı'nda görev almasını istemiştir. Bu Proje Arap devletleri'nin çoğu tarafından kabul edilmemiştir.

⁷ Macit Çobanoğlu, **Türkiye Irak İlişkileri'nin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yay., 1994, s.120-122.

⁸ Raymond Aron, **The Dawn of Universal History: Selected Essay From A Witness to The Twentieth Century**, Barbara Bray (translated by); Yair Reiner (Edited by), Tony Judt (with an introduction by), New York: Basic Books, 2002, p.42.

⁹ Rifat Serdaroğlu, **Yeni Dünya Düzeni Büyük Ortadoğu ve Türkiye**, Ankara: Eda Matbaası, 2004, s.64.

¹⁰ Macit Çobanoğlu, **Türkiye Irak İlişkileri...**, s.128-130.

(the Southeast Asia Treaty Organization-Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü) arasındaki boşluğu yeni bazı tedbirler ile doldurmak istemesi olarak da tanımlayabiliriz.¹¹ Eisenhower Doktrini, Arap ülkeleri arasında sadece Lübnan ve Irak tarafından kabul edilmiştir. Doktrine karşı çıkış özellikle Mısır ve Suriye'den gelmiştir. Doktrin'in iki önemli sonucu olmuştur: birincisi, Orta Doğu'daki İngiliz liderliğinin bir daha geri gelmeyecek şekilde ortadan kalkması; ikincisi ise ABD'nin bölge üzerinde kesin söz sahibi olmasıdır. Eisenhower Doktrini'nin tek uygulaması Lübnan ve Ürdün olaylarında olmuştur.¹²

1957'de, Ürdün kralı Hüseyin'in, Suudi Arabistan ve ABD'nin teşvikiyle, Ürdün'de kendisine karşı komplo hazırlamakla suçladığı Nâsır taraftarlarını ve sosyalistleri iş başından uzaklaştırması ve bunların liderlerinin çoğunun Suriye'ye sığınması, Suriye yönetiminin gittikçe Batı karşıtı politika izlemesine neden olmuştur.¹³ Bu gelişmeler üzerine Türkiye, kendi güvenliğine karşı bir tehlikenin oluşmaması için tedbirler almıştır. Suriye, Şam'daki Amerikan diplomatlarının geri alınmasını istemiştir. Ayrıca, Suriye ordusunda tasfiye yapılmıştır ve Genelkurmay Başkanlığı'na komünist eğilimli birinin getirilmesiyle de Suriye'deki gelişmeler Türkiye'yi yakından ilgilendirmeye başlamıştır.

Bu dönemde ABD, Ürdün'e yaptığı yardımları hızlandırmıştır ve hava yoluyla silah yollamaya başlamıştır. Daha sonra Suriye ve Sovyetler Birliği, Türkiye'yi güney sınırına asker yığmakla suçlamıştır. Suriye'de yaşanan bu olaylar Orta Doğu'yu kısa zamanda karıştırmıştır. Bir tarafta Türkiye ve ABD'nin, diğer tarafta da Suriye ve Sovyetler Birliği'nin bulunduğu bir anlaşmazlık ortamı doğmuştur. Türkiye ile Suriye arasında bir gerginlik yaşanmıştır ve Ekim ayında bazı sınır olayları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya yayılması için en elverişli ülke Suriye olmuştur.¹⁴

Türkiye'nin Suriye ile uzun bir sınırı olması ve buradaki komünist bir etkinin ilk olarak Türkiye'de kendisini göstereceği düşünüldüğünde, bu noktada da en önemli ülkenin Türkiye olduğu görülmüştür. Bu nedenle Türkiye, Suriye olaylarını kendisine yöneltilmiş yeni bir komünist tehdit olarak algılamıştır.¹⁵ Türkiye-Suriye arasındaki bunalımın nedenlerinin iç sorunlarda yattığı anlaşılmıştır. Daha açık bir

---

¹¹ Faruk Sönmezoğlu, (der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ülke Arıboğan, Gülten Ayman, Beril Dedeoğlu (haz.), İstanbul: Der Yay., 2005, s.248.

¹² Rifat Serdaroğlu, **Yeni Dünya Düzeni...**, s.66.

¹³ Halis Çevik, **Uluslararası ...**,s.121.

¹⁴ Faruk Sönmezoğlu (der.), **Uluslararası...**, s.613.

¹⁵ Halis Çevik, **Uluslararası ...**, s.186.

ifade ile 1957 tarihinde Türkiye tarihini etkileyecek seçimlerin yapılması ve bu seçimlere DP Hükümeti'nin önemli ekonomik sıkıntılar ve artan demokrasi tartışmaları ile girecek olması gibi nedenler Suriye Bunalımı'nı ortaya çıkarmıştır. Çünkü ortaya çıkan bu bunalım sayesinde hem kamuoyunun dikkati ekonomik sorunlardan uzaklaşmıştır hem de Washington'a bir hatırlatma mesajı (ABD 1955'ten sonra Türkiye'ye yaptığı yardımları her geçen gün azaltmıştır ve koşula bağlamıştır. Bu nedenle Türkiye, Orta Doğu'daki durumun giderek bozulduğunu ve kendisinin bölge üzerindeki rolünün ne kadar önemli olduğunu Washington'a yeniden hatırlatmıştır) verilmiştir. Ayrıca, ortaya çıkan Süveyş Bunalımı, Türkiye ile diğer Arap devletlerinin arasını biraz daha bozmuştur.¹⁶ Türkiye-Suriye arasındaki bu gerginlik 1958'den sonra yumuşamaya başlamıştır, özellikle de Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurması ile tamamen ortadan kalkmıştır. Türkiye 11 Mart 1958'de BAC'ni tanımıştır.¹⁷

Bu dönemin en kanlı olayı Irak İhtilali'dir ve bu ihtilalden bir gün sonra, 15 Temmuz 1958 sabahı Amerikan deniz piyadeleri Lübnan'a çıkarma yapmıştır. İki gün sonrada İngiliz kuvvetleri harekete geçerek Ürdün'e çıkarma yapmıştır. Bu askeri harekâtlar, Irak'takine benzer bir ihtilalin kendi memleketlerinde tekrarlanmasından korkan Lübnan Devlet Başkanı Chamille Chamoun ve Ürdün Kralı Hüseyin'in isteği üzerine gerçekleştirilmiştir.¹⁸ Lübnan ve Ürdün olayları sırasında Türkiye, Bağdat Paktı içinde olduğu gibi bu Paktın dışında da ABD ve İngiltere'nin davranışlarını kayıtsız şartsız desteklemiştir.

Bu dönemde Türkiye açısından son olarak değinmemiz gereken gelişme, 5 Mart 1959'da imzalanan Türkiye-ABD İkili Antlaşması'dır. Bu anlaşmanın Türkiye'ye etkisi olumsuz olmuştur. Çünkü Antlaşma askeri ve ekonomik açıdan zaten NATO üyesi olan Türkiye'ye bir katkı sağlamadığı gibi, siyasi açıdan da ülke içindeki muhalefet çevrelerini ayaklandırmıştır. Bu anlaşmadaki "dolaylı saldırı" ifadesi iç politika konularında rahatlıkla istismar edilebilir duruma gelmiştir. Türkiye'nin yeni bir savunma anlaşmasına ihtiyacının olmaması ve hatta bir Avrupa

---

¹⁶ Baskın Oran (edt.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1.c., 6. bs., İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.632-633; A. Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, 1.bs., İstanbul: Kastaş Yay., 2004, s.66.

¹⁷ Halis Çevik, **Uluslararası...**, s.186.

¹⁸ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl...1914-1995**, s.511-512; Paul Kennedy, **The Rise and Fall of The Great Powers**, New York: Vintage Books, 1989, p.386; Doğan Şentürk, **Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası: Saddam'ın Baas'ı**, İstanbul: Alfa Yay., 2003, s.180-181.

ülkesi olarak böyle bir antlaşmada taraf olması, kendisinin hem içteki hem de uluslararası alandaki durumuna olumsuz etkide bulunmuştur.¹⁹

---

¹⁹ Baskın Oran (edt.), **Türk Dış Politikası...**, s.570.

BİRİNCİ BÖLÜM

1958-1963 YILLARI ARASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ VE IRAK'TA HÜKÜMET DARBELERİ

1. BAĞDAT PAKTI'NIN KURULUŞU VE IRAK-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Bağdat Paktı 24 Şubat 1955'de kurulmuştur. Bu Paktı önce Türkiye-Irak imzalamıştır ve genişlemesi de Pakistan²⁰-İngiltere²¹-İran'ın²² katılımlarıyla olmuştur.²³ Daha açık bir ifade ile İkinci Dünya Savaşı başlayınca geçerliliğini kaybeden Sadabad Paktı'nın yerine, yeni bir ittifakın kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Sovyet tehdidi nedeniyle Balkanlardan yardım alamayan Türkiye, Orta Doğu'ya yönelmiştir. Türk-Irak Paktı yani diğer adıyla Bağdat Paktı, Orta Doğu bölgesinde bulunan devletleri içine almıştır. Irak, bu devletler arasında ayrı bir özelliğe sahip olmuştur, çünkü Irak, bu bölgede Batı ile özellikle de Türkiye ve İngiltere ile iyi ilişkilere sahip bir ülkedir. Türkiye'nin Irak'la yakın ilişkilerini Sadabad Paktı ve 1946 Dostluk Antlaşması sağlamıştır. 18 Ekim 1954'te iki devletin Orta Doğu'da bir güvenlik örgütü kurmaya karar verdiklerini belirten ortak bir bildiri²⁴ yayınlanmıştır. Bu bildiriye ilk tepki kendi liderliğinde bir Arap Birliği kurmak isteyen Mısır tarafından gelmiştir. Suriye ve Suudi Arabistan'da Mısır'ı örnek alarak bu girişime karşı çıkmıştır.²⁵

24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan "Türkiye-Irak Arasında Karşılıklı İşbirliği Antlaşması" kapsamında Bağdat Paktı kurulmuştur. Başka bir ifade ile bu antlaşma sekiz maddeden oluşmaktadır ve beşer yıllık sürelerle yenilenmesi kararı alınmıştır. Antlaşmaya göre; iki devletin de birbirlerinin içişlerine karışmamasına, aralarında yaşanabilecek sorunlarda barışçı yollara başvurulmasına, antlaşmanın Arap Birliği üyesi devletler ile bölgenin güvenliği konusunda faal olarak ilgili olan ve taraflarca

²⁰ Rıfat Uçarol, **Siyasi...**, s.589-590. Bu dönemde Hindistan Sovyetler ile yakın ilişkiler kurmuştur. Bu duruma karşılık olarak da Pakistan Batı Bloku'na yakın olmak istemiştir ve 23 Eylül 1955'te Pakt'ın bir üyesi olmuştur.

²¹ Rıfat Uçarol, **Siyasi...**, s.589-590. İngiltere Orta Doğu'dan çekilmek istemediği ve Irak'taki varlığını sürdürmekte kararlı olduğu için 5 Nisan 1955'te Pakt'a resmen üye olmuştur.

²² İran ise kuzey komşusuna karşı kendisini güvence altında hissetmediği için 3 Kasım 1955'te Pakta katılmıştır.

²³ Macit Çobanoğlu, **Türkiye Irak İlişkileri...**, s.120-122; Hakan Yıldız, **Büyük Oyun: Irak-Musul-Kerkük Üçgeni**, İstanbul: IQ Yay., 2004, s.144.

²⁴ Bağdat Paktı'nın metni için bkz. **Düstur**, 3. Tertip, c.36, s. 422-425; **Ayın Tarihi**, Şubat 1955, n.255, s.185-188; **American Foreign Policy**, 1950-1955, Vol. I, p.1257-1259.

²⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl...1914-1980**, s.526; ayrıca bkz. Nefi Demirci, **Dünden Bu Güne Kerkük: Kerkük'ün Siyasi Tarihi**, İstanbul: Ey Dizgi Matbaacılık, 1990, s.77-78.

kesin olarak tanınan herhangi bir devlete açık bulundurulmasına karar verilmiştir.²⁶ Bölgesel nitelikli bir siyasal ve askeri örgütlenme olarak tanımlayabileceğimiz Bağdat Paktı, 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında, Orta Doğu'da gelişen Sovyet nüfuzunu engellemek için kurulmuştur.²⁷ Bu dönemde gerçekleştirilen Irak darbesi (14 Temmuz 1958) uluslararası politika açısından çok önemli kabul edilmiştir. Çünkü bu darbe sonucunda Bağdat Paktı'nın yerini Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization: CENTO) almıştır.²⁸

1958 yılında Bağdat Paktı'nın merkezi geçici olarak Ankara'ya taşınmıştır. Burada ki asıl amaç Pakt'ın faaliyetlerinin devamını sağlamaktır. Irak'ın yeni yönetimi, ilk zamanlarında Batı ile iyi ilişkilerini bozmamaya çalışmıştır ve bu nedenle Pakt'tan hemen çekilmemiştir, ancak Bağdat Paktı'na ilgisiz olduğunu göstermiştir. 28-29 Temmuz'da Londra'da düzenlenen toplantıya Irak dışında bütün üye ülkeler ve ABD dışişleri bakanları katılmıştır. Toplantı sonucunda yayınlanan bildiriye; bu Pakt'a her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulduğu söylenmiştir ve ABD'nin de katılması talep edilmiştir, ancak ABD bu teklifi (Orta Doğu'daki Arap devletlerinin bir kısmının muhalefeti yüzünden) reddetmiştir.²⁹ Amerika Birleşik Devletleri toplantıda Pakta girmeyi kabul etmese de, Pakt'ın bölgesel üyeleriyle ikili olarak güvenlik ve savunma antlaşmaları yapmayı kabul etmiştir. Bunun üzerine ABD; 5 Mart 1959'da Ankara'da Türkiye, Pakistan ve İran ile içerikleri tamamen aynı olan ve kendisini bir bakıma CENTO'nun fiili üyesi konumuna getiren ikili antlaşmalara başlamıştır. 1959 antlaşması Türkiye'nin güvenliği bakımından çok önemli bir yenilik getirmemiştir, çünkü Türkiye bir NATO üyesidir.³⁰

24 Mart 1959'da ise Irak Pakt'tan ayrıldığını açıklamıştır. General Kâsım bir demecinde: "*askeri ve saldırgan bir pakta üye olmanın Irak'ın tarafsızlığıyla bağdaşmadığını*" söylemiştir. Bunun sonucu olarak da Pakt'ın Arap dünyasıyla olan tek bağı da yok olmuştur. Sonuç olarak 18 Ağustos 1959'da³¹ Bağdat Paktı'nın adı CENTO olarak değiştirilmiştir ve merkezi Ankara olmuştur. CENTO'nun ilk

---

²⁶ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları: 1920-1945**, 2.c, Ankara: TTK, 1989, s.501-504.

²⁷ George Mcghee, **ABD-Türkiye-Nato-Ortadoğu...**, Belkıs Çorakçı (çev.), İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1992, s.260-262.

²⁸ Tareq Y. Ismael, & Mustafa Aydın, **Turkey's Foreign Policy in The 21st Century: A Changing Role in World Politics**, England: ASHGATE, 2003, p.181-182; Hakan Yıldız, **Büyük Oyun...**, s.144.

²⁹ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yay., 2004, s.343.

³⁰ Faruk Sönmezoglu (der.), **Uluslararası...**, s.23.

³¹ Harun Bodur, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara: Çağlar Yay., 2005, s.527.

toplantısı Washington'da yapılmıştır ve teşkilata bu adın NATO ile SEATO (Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü) arasında yer aldığı için verildiği bildirilmiştir. Nitekim CENTO savunma amacıyla kurulmasına rağmen daha çok ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine yönelik etkinliklerde bulunarak 1979'a kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.³² Pakistan ve İran 12 Mart 1979'da Pakt'tan çekilmiştir. Türkiye ise 13 Mart'ta Örgütün işlevini fiilen yitirdiğini açıklamıştır.

Bağdat Paktı'nın ve Türk-İrak ilişkilerinin Türkiye'deki yankıları çok dikkat çekmiştir. New-York Times gazetesi, *"Amerika'nın Bağdat Paktı'na katılmaya cesareti olduğunu gösterme zamanı gelmiştir"*, *"Rusya'nın bu bölgede (Orta Doğu) gittikçe artan bir nüfuz sahibi olduğuna gözlerimizi kapayamayız. Buna mukabil biz sadece yerimizi muhafaza ediyoruz"*, *"Adı açıklanmasa bile biz Bağdat Paktı'nın bir üyesi haline gelmiş bulunuyoruz ve şimdi bu Pakta katılıp inanç ve cesaretimizi ispat etmemizin zamanı gelmiştir. Dışişleri Bakanı Dulles'in gelecek ay Ankara'ya gittiği zaman bu kararı açıklamasını temenni ederiz"* yazılarını içeren makaleler yayınlamak Amerika'nın Bağdat Paktı'na iştirakini istemiştir.³³

27 Ocak 1958 tarihinde Ankara'da Bağdat Paktı Vekiller Konseyi'nin toplantıları yapılacağı ve 14 Ocak'ta Bağdat Paktı Genel Sekreteri Avni el-Halidi'nin Ankara'ya giderek toplantılar için hazırlıklara başlayacağı Bağdat'tan bildirilmiştir. Bunlara ek olarak, Bağdat Paktı Askeri Konseyi'nin 14 Ocak'ta; İktisadi Konsey'inde 17 Ocak'ta Ankara'da toplanacağı açıklanmıştır.³⁴

Asya ve Afrika kıtalarındaki 43 memleket ve sömürgecinin gönderdiği 500 kusura degenin bir araya gelerek oluşturduğu Kahire Konferansı (Asya-Afrika Konferansı), bir hafta süren çalışmaların ardından 3 Ocak 1958'de önemli birçok karar almıştır. Ayrıca, Bağdat Paktı ve Eisenhower Doktrini'nin Arap memleketlerinin bağımsızlıklarına müdahale ederek güvenliklerini tehlikeye attığı kararına varılmıştır.³⁵

Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza'da 45 memlekettten gelen gazetecilerin oluşturduğu bir gruba beyanat vererek Amerika'nın Bağdat Paktı'na girmesi gerektiğini, böyle bir gelişmenin hem Paktı güçlendireceğini hem de Orta Doğu milletlerinin maneviyatı üzerinde olumlu bir etki yaratacağını, Arapların kendi

---

³² Halis Çevik, **Uluslararası Politikada...**, s.288; Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası: 1939'dan Günümüze Kadar**, Ankara: AÜSBF Yay., 1983, s.354-355.

³³ **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1958, S. 12.010, s.3.

³⁴ **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1958, S. 12.011, s.1.

³⁵ **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1958, S. 12.012, s.3.

aralarında birlik istediklerini ve Amerika'nın Pakta iltihak etmesinin gerekli olduğunu söylemiştir.³⁶

Ankara'da toplanacak olan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi'ne İngiltere Dışişleri Bakanı S. Lloyd'un katılacağı ve toplantı sırasında Bağdat Paktı devletlerinin deniz, hava ve kara kuvvetlerini birleştirmesini teklif edeceği öğrenilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Bağdat Büyük Elçisi General Behçet Türkmen de Bağdat Paktı Konseyi Başkanı olmuştur.³⁷

Ömer Sami Coşar, 6 Ocak 1958 tarihli köşe yazısında Amerika'nın istikrarsız devam eden siyaseti açısından, Amerikan politikacılarının ilerleyen süreçte önemli kararlar alması gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda Bağdat Paktı'na katılması talep edilen Washington'un, Eisenhower Doktrini'nin yaşaması için bu siyasi teşekküle katılmadığını, ancak bugün ise böyle bir doktrinden bahsedilmediğini ve Amerikan Hükümeti'nin bu doktrine dahil tahsisatı, şimdi bu doktrinden bahsetmeden dağıtmakta olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, Amerika'nın ve diğer Batılı devletlerin Rusya ile müzakerelere gitmekte olduğunu belirten Ömer Sami Coşar, *“Birleşik Amerika Bağdat Paktı'na resmen iltihak ettiğini açıklar mı?”* sorusunu sormuştur ve cevabın ilerleyen süreçte verilebileceğini söylemiştir.³⁸

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Basın Sekreteri Joseph Reap, *“Dışarıda bulunan diplomatik temsilimize vaziyetimizin değişmediği hatırlatılmış ve Dış İşleri Bakanı'nın müstakbel ziyareti hakkında sorulacak herhangi bir suale ne şekilde cevap verecekleri anlatılmıştır”* sözlerini ifade etmiştir. Ayrıca, Amerika'nın Pakтын kuvvetli taraftarlarından biri olduğunu ve bundan önceki toplantıların hemen hepsine bir heyet gönderdiğini, Amerika'nın Bağdat Paktı'na girmeyeceğini açıklamıştır.³⁹

Şam'da yayınlanan haftalık el-Rai adlı bir dergi Irak'ta ordu mensuplarının bir hükümet darbesini tertip ettiğini, darbenin amacının Irak Kralını devirmek ve bugünkü rejimi değiştirmek olduğunu, ancak plana katılan bazı yüksek rütbeli subayların durumu bildirmesi üzerine planın gerçekleşemediğini açıklamıştır.⁴⁰ Irak Türklerine yapılan baskılar her geçen gün daha da artmaktadır. Daha açık bir ifade ile Kerkük'te bulunan Türk öğretmenlere, Arapça derslerin Türkçe anlatılmaması

³⁶ **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1958, S. 12.012, s.3.

³⁷ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1958, S. 12.013, s.3.

³⁸ **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1958, S. 12.015, s.3.

³⁹ **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1958, S. 12.016, s.5.

⁴⁰ **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1958, S. 12.016, s.5.

konusunda baskı yapılmaktadır ve bu öğretmenler hiçbir neden olmadan başka yerlere tayin edilmektedir.⁴¹

1957 yılında Irak'ın petrol kârı resmi kaynaklara göre 130 milyon 400 bin dolar olarak belirlenmiştir ve Irak petrolünün “bir damlasının bile” İsrail'e girmediği açıklanmıştır. Ayrıca, Irak ordusunun 37nci kuruluş yıldönümü kapsamında Bağdat'ta büyük bir geçit resmi yapılmıştır ve Kral Faysal, Veliht Emir Abdülillâh, kabine üyeleri, diplomatik ve askeri heyetler bu programı izlemiştir.⁴² Londra'daki Daily Express gazetesi Amerika'nın Bağdat Paketi'na girmemesinin “*kendi kendini aldatmak*” anlamına geldiğini yazmıştır ve “*İngiltere Bağdat Paketi'ndeki vecibeleri dolayısıyla harbe girecek olursa Amerika sulh halinde mi kalacaktır?*” sorusunu sormuştur. Bu gazete, Dulles'in Bağdat Paketi Bakanlar Konseyi için Ankara'ya geldiğinde Amerika'yı bu Paketin tam âzası yapmasını tavsiye etmiştir. Ancak, Dulles Washington'daki bir basın toplantısında Amerika'nın Bağdat Paketi dışında kalacağını yeniden söylemiştir.⁴³

İki hafta sonra Ankara'da gerçekleştirilecek olan Bağdat Paketi Bakanlar Konseyi toplantısının hem Pakt için hem de Orta Doğu ve Doğu Akdeniz için çok önemli olduğunu yazan Ömer Sami Coşar, Sovyetlerin bu bölgede üslerini artırarak önemli ilerlemeler kaydettiğini, daha da yayılmak isteyeceklerini, İngiltere'nin bu bölgede tamamen gücünü kaybettiğini ve Amerika Pakta katılmak istemediği için Orta Doğu güvenliğinin Türkiye'nin sırtına kaldığını, toplantıda da Türkiye'nin bu durumu diğer ülkelere anlatacağını, Kıbrıs meselesinin de bu konuyla beraber konuşulması gerektiğini belirtmiştir.⁴⁴

Amerika'nın eski Cumhurbaşkanı Harry Truman'ın “*Eisenhower büyük kumandandı, çünkü kendisine ne yapması gerektiğini söyleyen biri vardı*” sözlerini kullanmasının ardından, kendisine bu kişinin kim olduğu sorulduğunda “*Tabi ki, Başkumandan*” cevabını vermiştir. “*Ama o zaman Başkumandan sizdiniz*” denince eski Cumhurbaşkanı “*Evet*” cevabını vermiştir ve Eisenhower'ı düşündüklerini gerçekleştiremeyen bir kişi olarak nitelendirmiştir.⁴⁵

Amerikan Cumhurbaşkanı Eisenhower 14 Ocak 1958 tarihinde kongreye sulh zamanlarının en büyük bütçesini takdim ederek dış yardımlar (askeri ve iktisadi

---

⁴¹ Cumhuriyet, 8 Ocak 1958, S. 12.017, s.3.

⁴² Cumhuriyet, 10 Ocak 1958, S. 12.019, s.3.

⁴³ Cumhuriyet, 11 Ocak 1958, S. 12.020, s.3.

⁴⁴ Cumhuriyet, 12 Ocak 1958, S. 12.021, s.3.

⁴⁵ Cumhuriyet, 13 Ocak 1958, S. 12.022, s.3.

yardımlar) için 3.940 milyon dolarlık tahsisat talep etmiştir. Ayrıca, Eisenhower “müdafaayı destekleme” başlığı altında 865 milyon dolarlık bir iktisadi yardım istemiştir ve bu yardım kapsamına alınan ülkelerin başlıcaları şunlardır: Türkiye, Pakistan, Kore, Vietnam, Milliyetçi Çin, Tayland, Kamboçya...⁴⁶

Bağdat Paktı Konseyi’nde Irak heyetine başkanlık edecek olan Nuri Said Paşa, İstanbul’a gelmiştir. Pakistan’ı ziyaret eden İngiliz Başbakanı MacMillan da bir basın toplantısı yapmıştır ve NATO, SEATO ve Bağdat Paktı’nın genel sekreterlerinin bir araya gelerek görüşme yapmalarını teklif etmiştir.⁴⁷

Washington’da Başkan yeni bütçesini Kongre’ye sunarken, “Bilgi edinme gezisi” kapsamında Amerikan yardım teşkilatı müdürü Mister Smith Türkiye’ye gelmiştir. Smith Ankara’da bulunduğu sırada Türkiye, NATO’nun güdümlü mermi üslerini Türkiye’de konuşlandırması konusunda, yeni bir Sovyet tehdidi ile karşılaşmıştır. Bu konuda tehdit sadece Türkiye’ye yapılmıştır. Çünkü Sovyetler için NATO devletlerinden hiçbiri Türkiye kadar stratejik öneme sahip değildir. Başka bir ifade ile Türkiye, Sovyet güdümlü mermi ve harp sanayilerine yakın durumdadır. Ancak, Türkiye bu durumu bir çıkar olarak kullanmamış ve NATO’ya olan sadakatinden taviz vermemiştir.⁴⁸

15 Ocak 1958’de Bağdat Hükümeti tarafından Türkiye’ye 3000 ton petrolün verilmesi kararı alınmıştır ve bu petrolerin en kısa zamanda Türkiye’ye sevk edileceği bildirilmiştir.⁴⁹ Bağdat Paktı toplantılarına katılacak heyetler belli olmaya başlamıştır. Amerikan müşahitler heyetine Dış İşleri Bakanı Dulles, Ekonomik Komite’deki Amerikan heyetine Washington’un Ankara temsilcisi Büyük Elçi F. Warren, Askeri Komite’deki heyete Amerika Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı General M. Taylor, yıkıcı faaliyetlerle mücadele komitesindeki heyete ise Amerika Dış İşleri Bakanlığı’ndan Harold K. riyaset edecektir.⁵⁰ Ayrıca, İngiliz heyetine Dış İşleri Bakanı S. Lloyd, İngiltere’nin Ankara Büyük Elçisi Sir M. Wright, Dış İşleri Bakanlığı müsteşarlarından Sir W. Hayter, hava kuvvetleri Mareşali Sir W. Dickson riyaset edecektir. Bağdat Paktı’nın NATO ve SEATO ile bağlanması meselesinin, Konseyde görüşülecek olan en önemli konulardan biri olduğu bildirilmiştir. Irak Başbakanı bir izahat vererek *“bu paktın Irak ve diğer Arap memleketleri arasında*

---

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1958, S. 12.023, s.3.

⁴⁷ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1958, S. 12.023, s.5; **Milliyet**, 14 Ocak 1958, S. 2758, s.1.

⁴⁸ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1958, S. 12.024, s.3.

⁴⁹ **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1958, S. 12.024, s.5.

⁵⁰ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1958, S. 12.025, s.1.

bir ayrılık yarattığı ve ayrılığın doğmasına âmil olduğu” tarzındaki iddiaların doğru olmadığını, Irak’ın Bağdat Paktı’nın ekonomik ve askeri gelişmesine katkıda bulunacağını ve dış politika konusunda ülkesine kimsenin müdahale etmesine izin vermeyeceğini söylemiştir.⁵¹

Bağdat Paktı çalışmaları başlamıştır ve İktisadi Komite ilk toplantısını yapmıştır. Pakтын Genel Sekreteri Avni el-Halidi “*Birleşme ve yaratma devresine girdik*” dedikten sonra, Ankara’da düzenlenen bu toplantıda vekillerin görüşecekleri konuların askeri, iktisadi, siyasi ve emniyet meseleleri içereceği için çok önemli olduğunu, NATO ile birleşme konusunun Pakтын gündeminde olmadığını, petrol konusunun Pakt toplantıları içerisinde hiçbir zaman konuşulmayacağını, Amerika’nın Pakta katılmayı düşünmediğini söylemiştir. Ayrıca, bir gazetecinin “*Başbakan olmadığı halde, Bakanlar seviyesindeki Konsey toplantısına Nuri Said Paşa’nın gelmesinin nedeni nedir?*” sorusunu sormasının üzerine el-Halidi “*Her hükümet temsilcisini kendi seçer*” cevabını vermiştir.⁵²

Orta Doğu’ya ekonomik yardım yapılması ve silahsızlanma konularında görüşmek üzere, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Londra’ya gelmiştir.⁵³ Pakistan, Irak, İran, Amerika, İngiltere ve Türkiye delegelerinin katıldığı Bağdat Paktı İktisadi Komitesi toplantısında Türkiye, Batı Avrupa’ya benzer şekilde Bağdat Paktı’nda da “Müşterek Pazar” kurulmasını istemiştir.⁵⁴ Suriye Meclis Başkanı Ekrem el-Horani bir beyanat vererek Bağdat Paktı toplantılarında alınan kararların Suriye ve Mısır’ın aleyhine olduğunu, 27 Ocak’ta Ankara’da yapılacak olan toplantıda da bu tarz kararların alınabileceğini, Pakt devletlerinin kendi memleketlerinde roket üsleri kurulması konusuna hiçbir şekilde karşı çıkmadıklarını bu durumun da dünya ve Orta Doğu sulhunu tehlikeye sokacağını söylemiştir.⁵⁵

20 Ocak 1958’de, Bağdat Paktı toplantıları kapsamında ilk anlaşma olan “Gümrük Kanunlarının ve nizamnamelerinin ihlalinin önlenmesine, oluşturulmasına ve tecziyesine (cezalandırmasına) mütedair (ait) karşılıklı yardım sözleşmesi” Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında imzalanmıştır. Teknik yardım programı üye devletlerce kabul edilmiştir.⁵⁶ Rusya resmi haberler ajansı bir Sovyet resmi tebliğini öne sürerek, Orta Doğu’da bulunan (Bağdat Paktı azası memleketler dâhil) güdümlü

⁵¹ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1958, S. 12.025, s.5.

⁵² **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1958, S. 12.026, s.1,5.

⁵³ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1958, S. 12.026, s.3.

⁵⁴ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1958, S. 12.027, s.1; **Milliyet**, 18 Ocak 1958, S. 2762, s.1,5.

⁵⁵ **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1958, S. 12.029, s.1,5.

⁵⁶ **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1958, S. 12.030, s.1,5.

mermi üsleri ve atom stoklarının tecrit edilmesini, bu bölgenin bir “iyi komşuluk bölgesi” haline getirilmesini istemiştir. Çalışmalarını tamamlayan İktisadi Komite’nin Başkanı olan Pakistan delegesi bir basın toplantısı düzenlemiştir. Toplantı sonrasında bir tebliğ yayınlanmıştır. Amerikan ve İngiliz delegeleri, hükümetlerinin Pakta müzahir olacaklarını söylemiştir.⁵⁷

Propaganda faaliyetlerinde bulunan Sovyetlerin Bağdat Paktı sırasında bu faaliyetlerini daha da arttırdığını, bu konferanstan kısa süre önce Kahire’de sözde bir “Arap-Asya Milletleri Cemiyeti” oluşturarak Batı karşıtı kararlar aldığını söyleyen Ömer Sami Coşar, Sovyetlerin şimdi de bir “Tarafsızlar Konferansı”na hazırlandığından bahsedildiğini yazmıştır.⁵⁸ Ayrıca, Suriye kabinesi 22 Ocak 1958’de bir toplantı düzenleyerek Mısır-Suriye federal birliği görüşmeleri hakkındaki raporunu sunmuştur. Buna göre birkaç gün içinde Suriye-Mısır arasında bir federal birliğin resmen kurulacağı ve diğer Arap devletlerinin de bu birliğe iştirak edebileceği bildirilmiştir.⁵⁹ Bağdat Paktı Askeri Komitesi 24 Ocak 1958’de toplanacağı için üye ülkelerin delegeleri Türkiye’ye gelmiştir.⁶⁰ Diğer taraftan Bağdat Paktı “yıkıcı faaliyetlerle mücadele komitesi” müzakerelerine gizli olarak devam etmektedir.⁶¹

Başbakan Adnan Menderes 24 Ocak 1958’de âni olarak bir uçakla Bağdat’a gitmiştir. Seyahatin Irak Başbakanı’nın teklifi nedeniyle yapıldığı açıklandıysa da bu durum Irak basınında “*seyahat, Irak’ta Bağdat Paktı aleyhindeki tenkitlerle alakalı*” yorumları yapılmıştır.⁶² Ancak, o sırada Ankara’da bulunan Irak Dış İşleri Bakanı bir telefon görüşmesi yaparak Irak’taki gazetecilere, “Bağdat Paktı konusunda Türkiye ile Irak arasında hiçbir görüş ayrılığı olmadığını” söylemiştir.⁶³ Irak’a yaptığı sürpriz ziyaretin ardından Ankara’ya dönen Başbakan Menderes ziyareti hakkında şu açıklamaları yapmıştır: “*Ankara toplantısından evvel Irak Hükümeti ile müşterek muntıkamızın emniyet ve sulh içinde yaşaması ve Bağdat Paktı’nın daha da kuvvetlenmesi imkânlarını temin edecek şeraiti ve Ankara toplantısı esnasında Arap ve Müslüman âleminin yıkıcı faaliyetlerden korunması⁶⁴ için gerekli tedbirleri gözden geçirmek üzere vaki davete icabet suretiyle Bağdat’a gitmişim. Orada*

⁵⁷ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1958, S. 12.031, s.1.

⁵⁸ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1958, S. 12.031, s.3.

⁵⁹ **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1958, S. 12.032, s.3.

⁶⁰ **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1958, S. 12.033, s.1.

⁶¹ **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1958, S. 12.033, s.5.

⁶² **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1958, S. 12.034, s.1; **Milliyet**, 25 Ocak 1958, S. 2769, s.1.

⁶³ **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1958, S. 12.034, s.5.

⁶⁴ **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1958, S. 12.035, s.1.

yaptığımız görüşmelerde tam bir mutabakata vardığımızı bildirmekle büyük bir memnunluk duymaktayım. Keyfiyetin bugün Irak Meclisi'nde Irak Başvekili tarafından açıklanmış olduğunu da belirtmek isterim."⁶⁵

Bağdat Paktı Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Komitesi çalışmalarını tamamlamıştır ve bir gün sonra da Askeri Komite'nin çalışmalarının biteceği bildirilmiştir.⁶⁶ Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi dört gün sürecek olan çalışmalarına 27 Ocak 1958 tarihinde başlamıştır ve Suriye'deki kriz, Sovyetlerin Suriye aracılığıyla Orta Doğu'ya sızmaları, İsrail'in tutumu, Pakt üyelerinin müştereken veya münferit olarak ekonomik ve askeri yönden desteklenmesi gibi konulara öncelik tanınacaktır.⁶⁷ Gerçekleştirilen toplantıda Pakistan ve Irak delegeleri, Kıbrıs davasında Türkiye'nin yanında olduklarını söylemiştir.⁶⁸ Ayrıca, Irak delegasyonu başkanı Nuri Said Paşa Filistin meselesine değinerek "*İsrail'in taarruzu neticesinde Arap mültecilerinin içinde buldukları hayat şartları insana utanç verici olduğu kadar âdil memleketlerin insanî hislerini kamçulamaktan da geri kalmamıştır. Ne yazık ki mülteciler meselesi bugüne kadar komünistler elinde yıkıcı faaliyetleri için bir silah olarak kullanılmıştır.*" açıklamasını yapmıştır.⁶⁹ Mısır Devlet Başkanı olan Nâsır, Suriye Devlet Reisi Şükrü el- Kuvvetli tarafından Birleşmiş Arap Devleti'nin Başkanı tayin edilmiştir.⁷⁰

28 Ocak 1958 tarihinde Amerika-Rusya arasında kültür anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında iki ülkenin karşılıklı olarak sergiler düzenlemesi, öğretmenlerin mübadele edilmesi, spor takımlarının ülkeler arasında seyahat yapması kararı alınmıştır.⁷¹ Bağdat Paktı Konseyi çalışmaları 30 Ocak 1958'de sona ermiştir ve müşterek bir tebliğ yayınlandıktan sonra, Konseyin Temmuzda Londra'da toplanacağı söylenmiştir.⁷² Nuri Said Paşa yaptığı konuşmasında Pakta üye ülkelerin problemlerini samimi bir şekilde görüştiklerini, bu durumun da ortaklıklarının ne kadar sağlam ve müşterek menfaatler üzerine kurulmuş olduğunu gösterdiğini söylemiştir. Yayınlanan müşterek tebliğde Paktın amacının bölgenin savunma ve güvenliğinin sağlanması olduğu, bunun da dünya

⁶⁵ **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1958, S. 12.035, s.5.

⁶⁶ **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1958, S. 12.035, s.5.

⁶⁷ **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1958, S. 12.036, s.1,5; **Milliyet**, 27 Ocak 1958, S. 2771, s.1,5.

⁶⁸ **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1958, S. 12.037, s.1; **Milliyet**, 28 Ocak 1958, S. 2772, s.1,5.

⁶⁹ **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1958, S. 12.037, s.5.

⁷⁰ **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1958, S. 12.038, s.1,5; **Milliyet**, 29 Ocak 1958, S. 2773, s.1,5.

⁷¹ **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1958, S. 12.038, s.3.

⁷² **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1958, S. 12.039, s.1,5.

sulhu için önemli olduğu, Bolşeviklerin özellikle 1957 yılından itibaren bölge içine sızma faaliyetlerini hızlandırdıkları açıklanmıştır.⁷³

1.1.MISIR-SURİYE ARASINDA KURULAN BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ

Yeni Mısır-Suriye Birliği açıklanmıştır⁷⁴, bütün Arap devletleri Birliğe davet edilmiştir.⁷⁵ 2 Şubat 1958 tarihi her iki ülkede de “milli bayram” olarak kabul edilmiştir.⁷⁶ New York’tan gelen eleştirilerde bu birliğin Orta Doğu açısından yapıcı değil de yıkıcı olacağı, öteki Arap devletlerinin birliğe dâhil olması için baskı uygulanabileceği, başta Irak olmak üzere Basra Körfezi’ne yakın bölgelerdeki petrol hakları konusunda sorunlar yaşanacağı söylenmiştir.⁷⁷ Birleşme tasarısının Mısır ve Suriye Parlamentosunda ittifakla kabul edilmesinin ardından Mısır Cumhurbaşkanı Nâsır, Arap Cumhuriyeti’nin Başkanı olmuştur. Ayrıca, Suriye’deki bütün partiler feshedildikten sonra Nâsır’ın başkanlık edeceği “Milli Birlik Partisi”nin bütün memlekete teşmil edileceği açıklanmıştır.⁷⁸

Yemen Veliahdı, 6 Şubat 1958’de Nâsır ile görüşme yaptıktan sonra, Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne girme konusunda prensip üzerinde anlaşmaya varıldığını açıklamıştır.⁷⁹ Arap Birleşik Devleti’nin kurulması Suriye açısından büyük sorunlar doğurmuştur. Daha açık bir ifade ile Suriye’de nüfuzları azalan aşiret reisleri baş kaldırmaya başlamıştır ve kurulan yeni devleti tanımadıklarını bildirmeleri üzerine yer yer kanlı çatışmalar yaşanmıştır.⁸⁰

Mısır ile Suriye arasında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin ardından, Irak-Ürdün arasında da bir federal birlik hazırlıkları başlamıştır ve 11 Şubat 1958 tarihinde Irak Kralı Amman’a gitmiştir. Suudi Arabistan Kralı Suud da bir müşahit göndermiştir. Suriye parlamentosunda da önemli kararlar alınarak, çalışmalarından dolayı Kuvvetli ve Nâsır’a birer halk takdim edilmiştir. Ayrıca, Kuvvetli’ye “ilk Pan-Arap vatandaşı”, Nâsır’a da “Pan-Arap İhtilali’nin lideri” unvanları verilmiştir.⁸¹

⁷³ *Cumhuriyet*, 31 Ocak 1958, S. 12.040, s.1,5.

⁷⁴ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1958, S. 12.041, s.3; Doğan Şentürk, *Ortadoğu’da...*, s.178.

⁷⁵ *Milliyet*, 2 Şubat 1958, S. 2777, s.1,5; *Tercüman*, 2 Şubat 1958, S. 957, s.1,5.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1958, S. 12.043, s.1.

⁷⁷ *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1958, S. 12.043, s.1,5.

⁷⁸ *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1958, S. 12.046, s.1,5; Doğan Şentürk, *Ortadoğu’da...*, s.178-179.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1958, S. 12.047, s.3; *Tercüman*, 8 Şubat 1958, S. 963, s.3,5.

⁸⁰ *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1958, S. 12.050, s.1,5.

⁸¹ *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1958, S. 12.051, s.1,5; *Milliyet*, 10 Şubat 1958, S. 2785, s.1,5.

1.2. IRAK-ÜRDÜN ARASINDA KURULAN FEDERAL ARAP DEVLETİ

İkinci Arap Birliği olarak kabul edilen Irak-Ürdün federal birlik hazırlıkları görüşmeleri başlamıştır ve iki Haşimi Kralının bu konuda mutabakata vardıkları açıklanmıştır.⁸² İki ülke arasındaki anlaşma bir federasyon mahiyetinde olduğu takdirde, Ürdün'ün de Bağdat Paktı'na otomatik olarak dâhil olacağını düşünen Ankara siyasi çevrelerinde, Irak-Ürdün Birliği fikri memnuniyetle karşılanmıştır.⁸³ Fakat Irak Bağdat Paktı'ndan çekilmedikçe Ürdün ve Suudi Arabistan'ın Federasyon'un kurulmasına razı olmadıkları bildirilmiştir. Bunun üzerine Londra siyasi çevrelerinde “*Irak Bağdat Paktı'ndan çekilecektir*” tarzında tahminler yapılmıştır.⁸⁴ Amerikan resmi çevreleri ve Batılı diplomatlarca, Irak'ın Bağdat Paktı içindeki tek Arap Devleti olduğu ve bu Pakt'tan çekilmesinin Paktın hukuken yok olması anlamına geleceği bildirilmiştir. Ayrıca, yaşanan çatışmalar sonrasında Suriye Parlamento'su Reisi Ekrem el-Hurani, Şam muhabirine beyanatta bulunarak “*komünistler hariç, Suriyeli bütün partilerin kendi kendilerini feshetmeyi kabul ettiklerini*” söylemiştir.⁸⁵

14 Şubat 1958 tarihinde Irak ile Ürdün birleşmiştir. Yapılan müşterek resmi tebliğde de yeni devletin tek ordusu (adı Arap Ordusu olacaktır), tek parası, tek bayrağı, tek Parlamentosu ve tek merkezi olacağı açıklanmıştır. Federal Arap Devleti'nin Devlet Başkanı da Irak'ın 22 yaşındaki hükümdarı olmuştur. Ancak, merkezi bir hükümet kurulsa dahi, Ürdün ve Irak'ın uluslararası statülerini ve egemenliklerini koruması kararı alınmıştır. Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmeyeceği de açıklanmıştır. Irak ve Ürdün tarafından kurulan Federal Arap Devleti, Mısır-Suriye arasında kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı bir cevap olarak nitelendirilmiştir. Batılılar, Irak-Ürdün birleşmesini memnuniyetle karşılamıştır. Ancak, Mısır ve Suriye'ye karşı bir cephe almak olarak nitelendirilen bu birleşmenin, Orta Doğu gerginliğini artıracacağı düşünülmüştür.⁸⁶

Irak Başbakanı Abdülvahap Mercan, Irak radyosunda bir konuşma yaparak İsrail'in yayılmasını önlemek için Arapların birleşmeleri gerektiğini ve Irak-Ürdün Federasyonu'nun ise Arap Birliği'nin temel taşı olduğunu söylemiştir. Kuveyt ve

⁸² **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1958, S. 12.052, s.3.

⁸³ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1958, S. 12.054, s.1,5; **Milliyet**, 13 Şubat 1958, S. 2788, s.1,5.

⁸⁴ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1958, S. 12.054, s.1; **Milliyet**, 14 Şubat 1958, S. 2789, s.1; **Tercüman**, 14 Şubat 1958, S. 969, s.1,5.

⁸⁵ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1958, S. 12.054, s.5.

⁸⁶ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1958, S. 12.055, s.5; **Milliyet**, 15 Şubat 1958, S. 2790, s.1; **Tercüman**, 15 Şubat 1958, S. 970, s.1,5.

Bahreyn Şeyhlikleri'nin de bu Federasyon'a katılması konusunda bir takım söylentiler yayılmıştır. Bu olasılığın gerçekleşmesiyle Orta Doğu petrollerinin büyük bir kısmı tek devlet çerçevesi içinde kuvvetlenecektir.⁸⁷

1.3. İKİ ARAP BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

Irak-Ürdün Arap Birliği'ne olumlu tepkiler Türkiye'den de gelmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, Irak Kralı Faysal ile Ürdün Kralı Hüseyin'i tebrik eden içerikteki telgraflarını göndermiştir.⁸⁸ Bu birlik Pakistan tarafından da olumlu karşılanmıştır. Ayrıca, Mısır ve Suriye'de 21 Şubat 1958'de bir plebisit yapılacaktır. Lübnan'ın, her iki Arap birliğini de tanıyacağı, fakat hiçbirine dâhil olmayacağı açıklanmıştır⁸⁹

Ömer Sami Coşar "Petrol devletleri" adlı köşe yazısında, Arap Federal Birliği'ne Kuveyt ve Bahreyn'in de katılmasının söz konusu olduğunu, böyle bir gelişmenin Orta Doğu'daki petrol menfaatleri açısından nasıl bir sonuç vereceği hakkında kesin bir yargının bulunmadığını, Bahreyn'in Arap âleminin bir parçası olmasının İran tarafından asla kabul edilmeyeceğini ve bu durumun da Bağdat Paketi'ni zayıflatacağını söylemiştir.⁹⁰ Başbakan Menderes 17 Şubat 1958'de Irak Büyük Elçisi Necip el-Ravi ile görüştüktan sonra "*Irak'ın, Türkiye gibi, Bağdat Paketi'ne sadakat ve hulûs (gönül temizliği) ile bağlı bulunduğu hususunda bir an dahi şüphe ve tereddüdümüz olmamıştır*" açıklamasını yapmıştır. Ancak, Beyrut'ta bulunan diplomatik kaynaklar tarafından açıklandığına göre Irak'a Bağdat Paketi'nden çekilmesi için baskı yapılmaktadır ve hatta Irak'ın bu Paktan çıkması durumunda, Araplar arasında, Arap Federal Birliği'nin itibarının artacağı belirtilmiştir. Ayrıca, Arap Federasyonu ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin elde etmeye çalışacakları devletler arasında Suudi Arabistan, Lübnan, Sudan, Libya, Fas, Tunus, Cezayir ve Arap Yarımadası'nın şeyhlikleri sayılmaktadır.⁹¹

20 Şubat 1958'de Irak-Ürdün Federasyonu, Türkiye tarafından resmen tanınmıştır. Şam Hükümeti ise 21 Şubat'ta yapılacak olan seçimlerin kanlı sonuçlanmaması için her türlü tedbiri almıştır, Türkiye hududu kapatılarak Suriye'ye giriş ve çıkışlar yasaklanmıştır. Çünkü Suriye ve Mısır da yapılacak olan plebisit,

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1958, S. 12.056, s.1.

⁸⁸ **Tercüman**, 16 Şubat 1958, S. 971, s.1,5.

⁸⁹ **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1958, S. 12.057, s.1,5; **Milliyet**, 17 Şubat 1958, S. 2792, s.1.

⁹⁰ **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1958, S. 12.057, s.3.

⁹¹ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1958, S. 12.058, s.1,5; **Milliyet**, 18 Şubat 1958, S. 2793, s.1,5; **Tercüman**, 18 Şubat 1958, S. 973, s.1,5.

Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni resmen doğuracaktır.⁹² Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el- Kuvvetli, yanında bulunan Suriyeli devlet erkânı ile sandık başına gitmiştir ve bu grup oylarını Nâsır yönünde kullanmıştır.⁹³

Irak-Ürdün Federasyonu'nun kuruluşu nedeniyle genç Kralları ilk tebrik eden kişiler arasında olmasına rağmen Nâsır, 28 Şubat 1958'te "*Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki emperyalistler ve onların yordakçalarına karşı bir mücadele kalesi olduğunu*" söylemiştir. Ayrıca, Bağdat Paktı'nın Orta Doğu için yabancı müdahalesi ve yabancı nüfuzu yerleştirilmesi anlamına geldiğini, bu nedenle de Paktın şuan ki şekline karşı mücadele etmek gerektiğini sözlerine eklemiştir.⁹⁴ Irak Başbakanı Abdülvehap Mercan Hükümeti, görevinden istifa ettiğini 3 Mart 1958'de Kral Faysal'a tevdi etmiştir ve bunun üzerine yeni Irak Hükümeti'ni kurma yetkisi eski Başbakan Nuri Said Paşa'ya geçmiştir. Hem Mercan hem de Nuri Said Paşa, birer Batı ve Bağdat Paktı taraftarı olarak tanınmaktadır.⁹⁵ Nuri Said Paşa 4 Mart 1958 tarihinde 16. defa iktidara gelerek kabinesini kurmuştur ve eski Başbakanlarından Tevfik el- Suveydi'yi Başbakan yardımcısı olarak; yine eski Başbakanlarından Tevfik Cemali'yi de Dış İşleri Bakanı olarak seçmiştir.⁹⁶

Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Arap Federasyonu arasındaki ilişkiler giderek gerginleşmiştir. Bunun en büyük nedeni ise önceleri Türk askerî devriyelerinin iki Suriyeli jandarmayı Türkiye'ye kaçırdığını⁹⁷ söyleyen Suriye'nin, bugün de bir Ürdün devriyesinin Suriyeli askerlere ateş açtığı yönünde iddialarda bulunmasıdır. Ayrıca, Suriye ve Ürdün karşılıklı olarak hudutlarını kara nakil vasıtalarına kapatmışlarsa da daha sonra bir anlaşma yapılarak hudutlar açılmıştır.⁹⁸ Irak'ın eski Başbakanı Mercan, istifa mektubunda "Arap Federasyonu'nun kurulması ile Irak Anayasası'nda tadilat yapılması, meclisin feshi ve genel seçimlere gidilmesi gerektiğini, istifasının nedeninin de bu olduğunu" açıklamıştır.⁹⁹ Yeni kurulan Nuri Said kabinesi ilk siyasi faaliyet olarak Mısır-Suriye birliğini tanımadığını söylemiştir.¹⁰⁰ Orta Doğu'da suikast düzenleneceğini söyleyen birçok haber ortaya çıkmıştır. Bu haberlere göre Suudi Arabistan, Irak ve Amerika Nâsır'a; Suriye de

⁹² **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1958, S. 12.061, s.3; **Tercüman**, 21 Şubat 1958, S. 976, s.1,5.

⁹³ **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1958, S. 12.062, s.5; **Tercüman**, 22 Şubat 1958, S. 977, s.5.

⁹⁴ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1958, S. 12.068, s.5.

⁹⁵ **Cumhuriyet**, 4 Mart 1958, S. 12.072, s.1,5; **Milliyet**, 4 Mart 1958, S. 2807, s.3.

⁹⁶ **Cumhuriyet**, 5 Mart 1958, S. 12.073, s.3.

⁹⁷ **Cumhuriyet**, 6 Mart 1958, S. 12.074, s.1,5.

⁹⁸ **Cumhuriyet**, 6 Mart 1958, S. 12.074, s.3.

⁹⁹ **Cumhuriyet**, 6 Mart 1958, S. 12.074, s.3.

¹⁰⁰ **Cumhuriyet**, 7 Mart 1958, S. 12.075, s.3; Doğan Şentürk, **Ortadoğu'da...**, s.182-183.

Kral Hüseyin'e suikast tertip edecektir. Ancak, aslı olmayan bu haberler kısa sürede açıklığa kavuşturulmuştur.¹⁰¹

Dış İşleri Bakanlığı Umumî Kâtibi Melih Esenbeli'nin, Mısır'ın Ankara Büyük Elçisi ile görüşmesinin hemen ardından siyasi çevrelerde “*Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni tanımaya karar verdi*” şeklinde söylentiler çıkmıştır, ancak Dış İşleri Bakanlığı’ndan bu konuyla ilgili bir yorum yapılmamıştır.¹⁰² Hariciye Vekâleti Genel Sekreteri Melih Esenbel, Mısır Büyük Elçisi’ni Başbakanlığa davet etmiştir. Görüşme sırasında Türkiye’nin, Suriye-Mısır Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni resmen tanıdığı açıklanmıştır.¹⁰³ Yeni Irak Hükümeti, Mısır-Suriye birleşmesinden endişe duyduğu için, Suriye topraklarından geçen petrol borularını Nâsır’ın elinden kurtarmak istemiştir ve bu nedenle bu boruların Türkiye’den geçmesi yönünde planlar yapmaya başlamıştır.¹⁰⁴

1.4. NÂSIR’IN GAZZE HÜKÜMETİ OYUNU

15 Mart 1958 itibariyle Nâsır, kontrolü altında bulunan Gazze kesiminde yeni idari statü kurmuştur. Bu durum da Orta Doğu’da yeni bir devletin kurulduğunu, daha açık bir ifade ile “Suriye ile Lübnan ve bilhassa Ürdün’deki Filistin mültecilerine, Mısır’ın icabında müstakil bir Filistin Devleti’ni tanıyacağına dair bir ümit verdiğini” ortaya çıkarmıştır. Yeni muhtar Gazze Devleti’nin merkezinin, Nablus ya da Gazze olacağı ve büyük olasılıkla Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne iltihak edeceği söylenmiştir. Ayrıca İsrail ile arasında yeni ihtilaflar ortaya çıkarmakta olan Nâsır’ın, Ürdün ve Lübnan’da bulunan Filistinli mültecileri tahrik ederek kendine bağlamaya çalıştığı; Suriye ve Mısır parlamentolarını feshettiği bildirilmiştir.¹⁰⁵ 19 Mart 1958 tarihinde Irak-Ürdün Federasyonu’nun anayasası açıklanmıştır ve Kral Faysal’ın birlik başkanı ve orduların Başkomutanı olduğu, merkezin altı ay Bağdat’ta sonraki altı ayda Amman’da bulunacağı, yeni meclis’te de 20 Iraklı ve 20 Ürdünlü milletvekilinin bulunacağı açıklanmıştır.¹⁰⁶

Irak Parlamentosu’nda bir hafta önce kabul edilen Arap Federasyonu’nun Anayasası, 26 Mart 1958’de Ürdün Parlamentosu’nda da tasdik edilmiştir ve 40 kişilik Federal Parlamento’nun hemen kurulmasına karar verilmiştir.¹⁰⁷ Yeni

¹⁰¹ **Cumhuriyet**, 8 Mart 1958, S. 12.076, s.1,5.

¹⁰² **Cumhuriyet**, 11 Mart 1958, S. 12.079, s.1,5.

¹⁰³ **Milliyet**, 12 Mart 1958, S. 2815, s.1; **Tercüman**, 12 Mart 1958, S. 994, s.1.

¹⁰⁴ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1958, S. 12.081, s.3.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1958, S. 12.084, s.1,5.

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 20 Mart 1958, S. 12.088, s.3.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 27 Mart 1958, S. 12.095, s.3; **Milliyet**, 27 Mart 1958, S. 2830, s.5.

seçimler yapılması gerektiğini söyleyen Irak Başbakanı Nuri Said Paşa, 27 Mart 1958’de Irak Parlamentosu’nu feshetmiştir. Ayrıca, Ürdün Dış İşleri Bakanı Samir el-Rifal resmi bir açıklama yaparak, Irak-Ürdün Birliği’nin adının Arap İttihadı olacağını ve memleketinin Bağdat Paktı ile ilgisi olmadığını söylemiştir.¹⁰⁸

Dış İşleri Bakanlığımız, Orta Doğu’da bulunan Büyük Elçilerimizi (Bağdat, Amman, Beyrut, Cidde, Kahire Elçileri ve Halep Başkonsolosu) görüşme yapmak için Ankara’ya davet etmiştir. Görüşmede yeni Birleşik Arap Devletleri’nin tutumları karşısında Türkiye’nin nasıl bir davranış sergileyeceği hakkında konuşulacağı bildirilmiştir.¹⁰⁹

2. 14 TEMMUZ 1958 TARİHİNDE YAPILAN HÜKÜMET DARBESİ

14 Temmuz 1958’te Irak’ta ordu tarafından bir ihtilal gerçekleştirilmiştir. Krallık yıkılmıştır¹¹⁰ ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Batı taraftarı hükümet devrildikten sonra, Nâsır taraftarları idareyi ele almıştır. Ayrıca, Irak Veliahdı Prens Abdülillâh ve Başvekil Nuri Sait Paşa öldürülmüştür. Şam’dan yapılan gayri resmi açıklamalara göre, Irak’ın Bağdat Paktı’ndan çekileceği, yeni hükümetin de Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin politikasına uygun olarak tarafsız kalacağı söylenmiştir.¹¹¹

“Bağdat Darbesi” adlı köşe yazısında Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Nuri Sait Paşa’nın ölümüyle beraber İngiltere’nin Orta Doğu politika sistemindeki en ihtişamlı mihrabının devrildiğini, Glubb Paşa’nın Ürdün’den ayrılmasından sonra Irak-Ürdün Birliği ile İngiltere’nin ilişkilerini sağlayan tek kişinin Nuri Sait Paşa olduğunu, kimin dostu kimin düşmanı olduğunu bilmeyen ve birbirinden “küçük adamlar” tarafından idare edilen İngiltere’nin Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin aleyhine davranarak bu meseleyi uzattığını, bunun sonucunda da Orta Doğu’da oluşan buhran kapsamında Irak İhtilali’nin yaşandığını açıklamıştır. Bağdat darbesinin geleceği hakkında yorum yapan Tepedelenlioğlu, Irak’ın merkezi olan Bağdat’ın ülkeye hâkim olmadığını ve ülkede üç merkezin (Şiiiler: Merkez Kerbela; Türkler: Merkez Kerkük; Kürtler: Merkez Süleymaniye) bulunduğunu, Bağdat’a

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 28 Mart 1958, S. 12.096, s.1,5; **Milliyet**, 28 Mart 1958, S. 2831, s.3.

¹⁰⁹ **Cumhuriyet**, 28 Mart 1958, S. 12.096, s.1.

¹¹⁰ Hakkı Öznur, **Cahşların Savaşı**, 1.bs, Ankara: Altinküre Yay., 2003, s.80; Abida Samiuddin, **Administrative Development in the Arab World: A Case Study of Iraq**, India: Mittal Publications, 1985, p.59-62.

¹¹¹ **Hürriyet**, 15 Temmuz 1958, N. 3665, s.1,5; **Milliyet**, 15 Temmuz 1958, S. 2935, s.1,5; **Tercüman**, 15 Temmuz 1958, S. 1114, s.1,5; **Yeni Sabah**, 15 Temmuz 1958, N. 6953, s.1,5; Mahir Nakip, **Kerkük’ün Kimliği**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007, s.129; Doğan Şentürk, **Ortadoğu’da...**, s.182-183; Gareth Stansfield, **Iraq: People, History, Politics**, United Kingdom: Polity Press, 2007, p.93.

hâkim olanların Kerkük ve Kerbela bölgelerini elde etmeleri durumunda muvaffak sayılacaklarını, Süleymaniye'deki Kürtlerin ise bugünkü Bağdat asileriyle anlaşamayacağını söylemiştir.¹¹² Ayrıca, Ürdün Kralı Hüseyin bir beyanname yayınlarak, Arap Federasyonu'nun idaresini eline aldığını açıklamıştır.¹¹³

Nuri Sait Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin dostu olmuştur. Tahsilini Türk mekteplerinde yapan Nuri Sait Paşa, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türk ordusunda görev aldığı halde düşmana casusluk etmiştir, ancak kaçmayı başarmıştır. Nuri Sait, bütün Arabistan'ı Osmanlı aleyhine kışkırtmaya çalışmıştır. Musul Konferansı'na Irak delegesi olarak katılan Nuri Sait, Türkiye'de eski arkadaşlarıyla karşılaşmıştır ve onların hakaretlerine maruz kalmıştır. Nitekim Nuri Sait yine çareyi kaçmakta bulmuştur. 1925-1940 tarihleri arasında (1. Faysal ve 1. Gazi krallıkları dönemi), Nuri Sait çok önemli bir kişilik olmuştur, ancak 1940'tan sonra Paşa'yı saran para ve servet hırsı onun halk gözündeki itibarını zedelemiştir. Nuri Sait Paşa'yı öven Tepedelenlioğlu, "*Paşa, Irak'a çok hizmet etmiştir. Komşumuz, milletlerarası itibarının yüzde seksenini bu devlet adamına borçludur. Irak'ı dünyaya tanıtan, Irak diplomasisini kuran, Irak'ta imar hareketlerini yaptıran, Irak'ın toprak altı servetini, petrolünü sağlam bir gelir kaynağı haline sokan, Irak'a bir ordu, bir hava kuvveti yaratan Nuri Paşa'dır. 73 yaşında idi. Allah rahmet eylesin*".¹¹⁴

Gerçekleşen Irak ihtilali ve sebepleri hakkında bir yazı yazan Adnan Semih, ihtilali "28 milyonluk fakir cumhuriyet, 7 milyonluk zengin krallığı yuttu" şeklinde nitelendirmiştir. Semih, Bağdat'ta yaşanan bu ihtilalin asıl failinin Kahire diktatörü olduğunu, Mısır'ın kendi emelleri için engel teşkil eden iki Kralı yok etmeye karar verdiğini, Nâsır'a ait "Arapların sesi" radyosundan ve Kahire'nin yarı resmi gazetesi olan "el-Şaab" tan yapılan açıklamalarda "*Bu adamları yok edin, bu iki Kralı öldürecek bir gönüllü yok mu?*" şeklinde beyanatlarda bulunulduğunu, Suriye ile birleşmeyi planlayan Nâsır'ın karşısına sürpriz bir şekilde Irak ve Ürdün'de vuku bulan ihtilallerin çıktığını, hızlı davranan Kral Faysal ve Kral Hüseyin'in "Federal Arap Devleti"ni kurduklarını, ancak Nâsır'ın "Birleşik Arap Cumhuriyeti" karşısında yeni kurulan bu Federal Devletin birçok konuda zayıf olduğunu açıklamıştır. Bu

¹¹² **Hürriyet**, 15 Temmuz 1958, N. 3665, s.2; **Tercüman**, 15 Temmuz 1958, S. 1114, s.1,5; **Yeni Sabah**, 15 Temmuz 1958, N. 6953, s.1,5.

¹¹³ **Tercüman**, 15 Temmuz 1958, S. 1114, s.1,5; **Yeni Sabah**, 15 Temmuz 1958, N. 6953, s.1,5; **Tercüman**, 15 Temmuz 1958, S. 1114, s.1,5.

¹¹⁴ **Hürriyet**, 15 Temmuz 1958, N. 3665, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun köşe yazısı, s.2.

açıklamalara ek olarak Semih, Nâsır'ın zengin olan Irak petrolüne ihtiyacı olduğunu, Orta Doğu bölgesinde Suriye, Mısır ve Yemen'de henüz faaliyet halinde bir tek petrol kuyusu bulunmadığını, bu nedenle de 7 milyonluk zengin bir Federal Arap Devleti'nin karşısında 28 milyonluk fakir bir devletin daha fazla seyirci kalmayacağını belirtmiştir.

Irak'ta halk arasında oluşan iktidar aleyhtarlığının en büyük nedenlerinin, iktidarın Batı ile ilişkilerini yoğunlaştırması, iktidarın nüfuz ve servet kazanırken halkın fakirleşmesi, Krallar ve Paşalar nedeniyle Batı'nın Irak'ta serbestçe hareket edebilmesi ve işsizliğin baş göstermesi olarak sıralayan Adnan Semih, yaşanan bu çekişme içinde Nâsır'ın bir darbe girişiminde bulunabilmek için kendisine Irak'lı askeri liderler arasında fedailer bulduğunu, gerçekleştirilen Irak darbesinden sonra kurulan Yeni Irak Cumhuriyeti Başkanları'nın hemen Nâsır'la işbirliği yapmaya başladığını söylemiştir.¹¹⁵ Ayrıca, Tuğgeneral Abdülkerim Kâsım yönetiminde hareket eden ihtilalciler, Irak'ta bir "İhtilal Hâkimiyet Konseyi" ve bir de "Devlet Başkanlığı Konseyi" kurmuştur. Yeni hükümet Mısır'a bir telgraf göndermiştir ve "Birleşik Arap Cumhuriyeti"ni tanıdığını açıklamıştır. Bunun üzerine Mısır'da, yeni hükümeti resmen tanımıştır. Irak'ta ihtilal hükümetine karşı ayaklanmalar başlamıştır.¹¹⁶

Bu hükümet darbesi hakkında bir köşe yazısı yazan Peyami Safa, "*Orta-Doğu'nun siyasi karakterini bilenler için, böyle hazırlıklı bir hükümet darbesinde yabancı gayretler aramak zarureti vardır. Nâsır'ın Irak'ta böyle bir netice elde etmek için, uzun zamandır, orada çuvallar dolusu Mısır altını boşalttığını duyuyorduk. Arap dünyasının Napolyon'u, bu zaferi altın ordularıyla kazanmış demektir... Arkasında Sovyet müzaheretini olmayan bir Nâsır düşünmek, hele Irak petroleri bahis mevzuu olduğu zaman, saflıktır.*" açıklamasını yapmıştır.¹¹⁷ Bağdat Radyosu, İhtilal Hükümeti'nin eline geçmiştir. Irak'taki askeri hükümet Bağdat ve çevresini kontrolleri altına almıştır, ancak Irak'ın Basra havalisi, kuzey bölgeleri ve Ürdün hududuna yakın çöllerinde hala sorunlar yaşanmaktadır.¹¹⁸ Eski Irak Başvekili Nuri Sait Paşa'nın kaçarak bir eve saklandığı, daha sonra da burada yakalandığı

¹¹⁵ **Hürriyet**, 15 Temmuz 1958, N. 3665, s.1,5; **Yeni Sabah**, 15 Temmuz 1958, N. 6953, s.1,5.

¹¹⁶ **Hürriyet**, 15 Temmuz 1958, N. 3666, s.5; **Yeni Sabah**, 15 Temmuz 1958, N. 6953, s.1,5.

¹¹⁷ **Milliyet**, 15 Temmuz 1958, S. 2935, s.2.

¹¹⁸ **Hürriyet**, 16 Temmuz 1958, N. 3666, s.1,5; **Milliyet**, 16 Temmuz 1958, S. 2936, s.1,5; **Tercüman**, 16 Temmuz 1958, S. 1115, s.1,5.

sırada üzerinde bir kadın kıyafeti bulunduğu (kendini kadın gibi göstermeye çalışmıştır) ve orada öldürüldüğü açıklanmıştır.¹¹⁹

Adnan Semih gazetede ki derleme yazısında, Nuri Sait Paşa'nın son planı hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre, Nuri Sait Paşa İngilizlerle görüşmeler yaparken Lübnan Cumhurbaşkanı Chamun'da Irak Başvekiliyle görüşmek istemiştir. Chamun'un amacı, Mısır ve Suriyelilerin Lübnan'daki isyanı körüklemelerine engel olmaktı ve bunun için Nuri Sait ile görüşerek, yardım istemiştir. Nuri Sait'in son planını “...*bu defa ki müdahale, Lübnan'daki Arap rejimine karşı Suriye istikametinden vuku bulan Arap muhalefeti gizlemeyi gaye edinmiş bir Arap müdahalesi olacaktır...*” şeklinde açıklayan Adnan Semih, Chamun'un da Nuri Sait aracılığıyla gerçekleştirmeye çalıştığı şeyin bu olduğunu söylemiştir.

Nuri Sait, planını gerçekleştirmek için Haziran ayında hazırlıklara başlamıştır. Irak'ın Birleşmiş Milletlerdeki delegesi Dr. Fazıl Cemali, ilk teşebbüsü gerçekleştirmek üzere Lübnan'a gönderilmiştir. Lübnan'a bir teklif sunan Cemali, “Lübnan'ın ilk şart olarak Federal Arap Devleti'yle (yani Irak ve Ürdün ile) karşılıklı savunma paktı imzalaması gerektiği kanaatinde idi. Çünkü böyle bir pakt, Lübnan'ı Komünist-Nâsırcı kuvvetler tarafından işgale uğramaktan kurtaracaktı”. Diğer taraftan Nuri Sait boş durmamıştır ve Dış İşleri Bakanı Beşayan'ı (Lübnan'a yapılan teklifin aynısı ile), Suudi Arabistan'a göndermiştir. Çünkü petrol konusunda iki ülkede aynı menfaatlere (iki ülkenin petrol boruları Suriye ve Lübnan üzerinden geçerek Batı'ya ulaşmaktadır) sahiptir. Nitekim temsilciler Irak'a geri döner dönmez, belirli bölgelere asker yığma işlemi başlatılmıştır.¹²⁰

Nuri Sait, Nâsır'ın Suriye'yi zorla ilhak ederek bir vilayeti haline getirdiğini düşünmüştür. Bunun üzerine 6 Haziran'da Bingazi'de düzenlenen Arap Birliği Konferansı'na resmi bir mesaj gönderen Nuri Sait Paşa, “Mısır'ın diğer Arap devletlerinin dâhili işlerine yaptığı müdahaleyi önleyemediği için, Irak delegasyonunun Arap Birliği'nden çekildiğini” bildirmiştir. Dört gün sonra da Irak'ın Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi bir açıklama yaparak Nâsırcıların, hem Irak ve Lübnan'ı hem de bütün Arap devletlerini tehdit ettiğini söylemiştir. Artık, Nuri Sait'in planının uygulanması için bütün ortam hazırlanmıştır. Bu sırada Irak ve Ürdün birliklerinin, Suriye sınırlarına yığılma işlemi devam etmiştir.

¹¹⁹ **Yeni Sabah**, 16 Temmuz 1958, N. 6954, s.1,5.

¹²⁰ **Hürriyet**, 16 Temmuz 1958, N. 3666, Adnan Semih, s.3.

50.000 kişilik bir Arap ordusu birkaç gün içinde, 150 kilometre uzakta olan Suriye'nin başkentine doğru harekete geçmeyi planlamıştır. Üstelik Kuzey Suriye'de de bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Başkan Chamun, "*Suriye'yi işgal hareketi halledilmezse ve Suriye askeri bir harekâtla Mısır'dan ayrılmazsa, Lübnan çıkmazına hiçbir çare bulunamaz*" düşüncesini savunmuştur. Nuri Sait Paşa'nın hazırladığı plan, bu amacı yerine getirmek üzere, Irak ve Ürdün birlikleri tarafından uygulanacaktır, Suriye işgal edilecektir, Nâsır'ın planları suya düşecektir, Lübnan'daki kıyıma son verilecektir. Ancak, 14 Temmuz ihtilali bütün bu hazırlıkları boşa çıkarmıştır.¹²¹

4 ay önce Irak'a giderek orada yaklaşık bir ay kalan ve ülkedeki her kesimden insanla konuşan İzzet S. Sedes, şu önemli açıklamaları yapmıştır: Irak ihtilali, bir zümre hâkimiyetine karşı uzun bir süreçte oluşan nefretin sonucu olmuştur. İngiliz tahsili alan Kral 2. Faysal, halkının refahı ve ülkesinin gelişmesi için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Ancak, devamlı Veliahd Abdülillâh ve Nuri Sait Paşa'nın tavsiyelerini dinlemiştir ve halkın arasına girmekten çekinmiştir. 14 Temmuz İhtilali de halkın İngiltere, Nuri Sait Paşa ve Veliaht Abdülillâh'a karşı duyduğu nefretten ortaya çıkmıştır. Irak halkı tam bir Nâsır hayranı olmuştur. Halk içinde yediden yetmişe kiminle konuşsanız, "*Nâsır'ın her yaptığıının mucize ve her söylediğinin keramet olduğunu*" söyleyecektir. Arap Milliyetçiliği, Irak'ta yaşanan bu kanlı ihtilalin en önemli etkenlerinden biri olmuştur. İhtilalcilerin elinde bulunan Irak, zamanla hem Türkiye'den hem de İngiltere'den uzaklaşacaktır.¹²²

Bağdat Radyosu'ndan yapılan açıklamada, Irak'ta idareyi ele geçiren ihtilalcilerin Kral Faysal'ı öldürdüğü söylenmiştir. Ürdün Kralı Hüseyin'in kumandasındaki askerlerin 72 saat içinde Irak'a doğru ilerleyeceği, eğer Ürdün tarafından talep edilirse İngiltere'nin de Ürdün'e asker göndereceği bildirilmiştir. Ürdün de bu talebi yapmıştır ve İngiliz kuvvetleri uçakla Ürdün'e sevk edilmiştir. İngiltere bir açıklama yaparak, Melik Hüseyin'i, Irak-Ürdün Federasyonu'nun meşru reisi olarak tanıdığını söylemiştir.¹²³

¹²¹ **Hürriyet**, 16 Temmuz 1958, N. 3666, Adnan Semih, s.3.

¹²² **Milliyet**, 16 Temmuz 1958, S. 2936, İzzet S. Sedes, s.1,5; Rashid Khalidi, "The Impact of the Iraqi Revolution on the Arab World", Robert A. Fernea & Wm. Roger Louis (edited by), **The Iraqi Revolution of 1958: The Old Social Classes Revisited**, London: I.B. Tauris & Co. Ltd., 1991, p.106-117.

¹²³ **Hürriyet**, 17 Temmuz 1958, N. 3667, s.1; **Milliyet**, 17 Temmuz 1958, S. 2937, s.1. **Tercüman**, 17 Temmuz 1958, S.1116, s.1,5; **Tercüman**, 18 Temmuz 1958, S. 1117, s.1,5; **Yeni Sabah**, 18 Temmuz 1958, N. 6956, s.1,5.

Irak-Ürdün Federal Birliği'nden çıktığını bildiren Irak'taki yeni İhtilal Hükümeti, bu birlik tarafından yapılan anlaşmaları tanımayacağını açıklamıştır. Bu gelişmenin ardından Kahire Radyosu, İhtilal Hükümeti'nin Bağdat Pakti'ndan da ayrıldığını söylemiştir.¹²⁴ Bu ihtilal üzerine bir köşe yazısı yazan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, ihtilalin Kahire tarafından yaptırıldığını, faciayı alkışlayarak ve sevinerek seyredenlerin kendilerini gizlemediklerini, Kremlin ve Riyad Saraylarında takınılan tavırların çok anlamlı olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Tepedelenlioğlu, “*Acaba Suudi Arabistan'ın bugünkü hâkimi Prens Faysal'ın adamları, Nâsır'ın Suriye'deki baş casusuna yapılmış olan mahut Nâsır'ı öldürme teklifini unutturmak için kaç çuval altın sarf etmişlerdir*” sorusunu sözlerine eklemiştir.¹²⁵ Bağdat'taki İran Büyük Elçisi, Tahran'a bir rapor göndermiştir. Raporda, Kral Faysal ile Abdülillâh'ın ihtilal çıkar çıkmaz öldürüldüğü, katillerin ise saray muhafız kuvvetlerine bağlı olmadıkları belirtilmiştir.¹²⁶ Irak'ta genel af ilan edilmiştir ve Şeyh Ahmet, Şeyh Latif, Şair Goran gibi Kürtler bu aftan yararlanmışlardır.¹²⁷ Ayrıca, Kral taraftarı Kürt aşiretleri ile Irak'ın yeni hükümeti arasında kanlı çatışmalar başlamıştır.¹²⁸

Irak'ta bulunan ihtilalciler, Irak Kral Ailesi'nin bütün mal ve mülküne el koymuştur.¹²⁹ Irak'ta kurulan yeni Cumhuriyet'in Bağdat Pakti ve Orta Doğu devletleri (Mısır ve Suriye hariç) için büyük bir tehdit olduğunu düşünen Jon Kimche, 14 Temmuz Irak İhtilali liderleri olan kişilerin komplo ve siyaset işlerinde Nâsır'dan daha tecrübeli olduğunu, Muhammed Mehdi Kubba'nın ise Irak'taki hükümet darbesini tasarladığını ve Nazilerle çalışan bir suikastçı olduğunu, Kubba'nın Irak'ta yaptığı üçüncü hükümet darbesinin de 14 Temmuz İhtilali olduğunu belirtmiştir.¹³⁰ Üç günden beri görüşme yapan Amerika Hariciye Vekili Dulles ve İngiliz Hariciye Vekili Lloyd, Irak'taki İhtilal Hükümeti'ni bazı şartlarla tanıyabileceklerini açıklamıştır. Açıklanan şartlar şunlardır: “Amerika ve İngiltere Irak'a şimdiki şartlar dâhilinde, müdahale etmeyeceklerdir. Ancak beklenmedik hadiseler vuku bulur ve Amerika ile İngiltere'nin menfaatleri tehlikeye düşerse, seyirci kalmayacaklardır. Dulles ve Llyod, Irak'ta kuvvetli ve bütün memlekette

¹²⁴ **Hürriyet**, 18 Temmuz 1958, N. 3668, s.1,5; **Milliyet**, 18 Temmuz 1958, S. 2938, s.1,5.

¹²⁵ **Hürriyet**, 18 Temmuz 1958, N. 3668, s.2.

¹²⁶ **Hürriyet**, 19 Temmuz 1958, N. 3669, s.1,5.

¹²⁷ Hakkı Öznur, **Cahşların...**, s.81.

¹²⁸ **Hürriyet**, 20 Temmuz 1958, N. 3670, s.5.

¹²⁹ **Milliyet**, 20 Temmuz 1958, S. 2940, s.1,5.

¹³⁰ **Hürriyet**, 20 Temmuz 1958, N. 3671, s.2.

sözünü geçiren bir rejimin kurulmuş olduğunu kabul etmektedirler. Irak'ın petrol üretimini aynı seviyede tutması ve Batı'ya petrol sevkiyatını devam ettirmesi şarttır".¹³¹

21 Temmuz 1958 tarihli yazısında M. Feridun Bellisar, Orta Doğu hakkında açıklamalar yaparak, 14 Temmuz İhtilali'nden önce Nuri Sait Paşa'nın Lübnan isyanını bastırmayı amaçladığını, Lübnan'daki isyan bastırılırsa, Irak'taki ihtilalcilerin de bir süre isyan çıkartmayacağını düşündüğünü, ancak ihtilalcilerin Nuri Sait'ten daha önce davrandığını söylemiştir. Ayrıca Bellisar'a göre, Mısır'ın aksine Irak'ta Türk düşmanlığı bulunmamaktadır, sadece İngiltere safında olmamızın ve Bağdat Paketi üyesi olmamızın sonucu olarak Irak'ta Türklere karşı bir cephe oluşmuştur. Bağdat'ta çıkan bazı gazetelerin Türkiye'nin İsrail'e silah sattığını iddia ettiğini ve böylece Türk-İrak münasebetlerini bozmaya çalıştıklarını, Irak'taki Türklere baskı yapıldığını, ihtilal sırasında Türk şehitliğine tecavüz edildiğini, İran-İrak sınırındaki Kürt aşiretlerin Nâsır tarafından kullanıldığını ve Nâsır'ın bu aşiretlerle İran'ı tehdit ettiğini, Amerika'nın ne pahasına olursa olsun Orta-Şark meselesine bir çözüm bulması gerektiğini söylemiştir.¹³² Irak'taki ihtilalden sonra, Amerikalılar Lübnan'a, İngilizler Ürdün ve Libya'ya, Ruslar da Suriye'ye askeri kuvvet getirmiştir.¹³³

Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Irak arasında beş maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti Reisi Nâsır ve Irak Başvekil Yardımcısı Abdüsselâm Arif tarafından imzalanan bu anlaşma, Arap Birliği çerçevesi dâhilinde karşılıklı müdafaa anlaşmalarını teyit etmektedir. Anlaşma kapsamında, eğer bir harici tecavüzü ile karşılaşılırsa tarafların tek bir devlet gibi hareket etmesi kararı alınmıştır.¹³⁴ Bir İngiliz gazeteci ile görüşme yapan Fatin Rüştü Zorlu, İngiltere'nin Ürdün hareketi için verdiği desteği Irak için de sağlaması gerektiğini, İngiltere böyle bir girişimde bulunulursa Türkiye tarafından da destekleneceğini, Irak'ta durumun her an değişebileceğini, Türklere karşı girişilen komünistleştirme politikası sonucunda Orta Doğu'nun bir felakete sürükleneceğini, Nâsır tarafından oluşturulan bu durumun yok edilmesi gerektiğini söylemiştir.¹³⁵

¹³¹ **Hürriyet**, 21 Temmuz 1958, N. 3671, s.1,5; **Tercüman**, 20 Temmuz 1958, S. 1119, s.1,5.

¹³² **Hürriyet**, 21 Temmuz 1958, N. 3671, s.2; **Tercüman**, 21 Temmuz 1958, S. 1120, s.1,5.

¹³³ **Yeni Sabah**, 21 Temmuz 1958, N. 6959, s.3.

¹³⁴ **Hürriyet**, 22 Temmuz 1958, N. 3672, s.1,5; **Milliyet**, 20 Temmuz 1958, S. 2940, s.5; **Yeni Sabah**, 22 Temmuz 1958, N. 6960, s.1,5.

¹³⁵ **Milliyet**, 23 Temmuz 1958, S. 2943, s.5.

Cemal Abdülkerim Kâsım, Irak'ta iktidarı elinde tutanların reisidir ve Suriye'de doğmuştur. General Kâsım hakkında ilginç açıklamalar yapan el-Fayba gazetesinde (Şam gazetesi) şu bilgiler verilmiştir: “*General Abdülkerim'in babası Kâsım Maksud Halep'in eşrafından birinin oğlu ve eski bir askerdir. Osmanlı ordusunda yetiştikten sonra Birinci Dünya Harbi'nin sonlarına doğru Suriye'de teşkil edilen Arap komisyonuna iltihak etmiş ve Arap memleketlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması için işbirliği yapan kişiler arasında bulunmuştu. Bu sırada bilhassa Suriye'ye Kral olan 1. Faysal ile tanışmış, ilk Suriye ordusunda hizmet görmüş ve 1. Faysal kaçıp da Irak'ta Kral ilan edilince Irak ordusunun kadrosunda mühim bir vazife almıştı. Tümgeneralliğe yükseldiği sıralarda, yani 1941 yılında, Irak'ta Raşid Ali Geylani ihtilaline iştirak etmiş ve İngilizler ihtilali bastırmak üzere müdahale edince Kâsım Maksud, Musul garnizon kumandanı sıfatıyla Haşimi taraftarlarına karşı savaşmıştı. Bu harpte yaralandıktan sonra, esir düşen General Kâsım Maksud divaniharp tarafından ağır hapse mahkûm edilmiş ve meçhul bir sebepten ötürü cezaevinde ölmüştür.*

*Kâsım Maksud'un oğlu Abdülkerim Kâsım askeri tahsilini iyi derecede bitirmiş ve birincilikle Harp Akademisi'nden (Irak'ın askeri kolejinden)¹³⁶ de mezun olarak Irak Genelkurmayı'na iltihak etmişti. İlk defa Filistin muharebeleri esnasında Nuri Said'e ve Prens Abdülillâh'a kafa tuttuğu için dikkati çekmiş olan genç kurmay, zekâsı, bilgisi ve cesaretiyle orduda süratle temayüz etmiştir. Birçok taraflarıyla Irak için de acı bir mağlubiyet teşkil etmiş olan Filistin harbinde Abdülkerim'in kumanda ettiği birliklerin mevzii muvaffakiyetleri kendisine bir hayli hayran sağlamıştı”.*¹³⁷

14 Temmuz 1958 ihtilali, Hürriyet Gazetesi'nde “Irak'ta Kızıkların parmağı ve Nâsır'ın teşviki ile yapılan kanlı ihtilal” olarak nitelendirilmiştir. Amerika ve İngiltere'nin yeni Irak Hükümeti'ni tanıma kararı, Bağdat Paktı'nın üyesi olan Türkiye, İran ve Pakistan tarafından soğuk karşılanmıştır (Irak'ın Ankara Büyük Elçisi Necip el- Râvi, yeni Irak Hükümeti'nin Büyük Elçilik tarafından tanındığını açıklamıştır).¹³⁸ Irak'taki Amerikalıların boşaltılmasına da başlanmıştır.¹³⁹ Türkiye, İran, Pakistan ve Birleşik Amerika tarafından hazırlanan Orta Doğu'yu müdafaa planları, Irak'ta hükümet darbesi yapan asilerin eline geçmiştir. Ayrıca, Nuri Said

¹³⁶ Reeva S. Simon and others... (edited by), **Encyclopedia of the Modern Middle East**, Vol.2, New York: Simon & Schuster and Prentice Hall International, 1996, p. 989.

¹³⁷ **Hürriyet**, 23 Temmuz 1958, N. 3673, s.1,5.

¹³⁸ **Milliyet**, 22 Temmuz 1958, S. 2942, s.1, **Tercüman**, 23 Temmuz 1958, S. 1122, s.5.

¹³⁹ **Hürriyet**, 24 Temmuz 1958, N. 3674, s.1,5; **Milliyet**, 24 Temmuz 1958, S. 2944, s.3; **Yeni Sabah**, 24 Temmuz 1958, N. 6962, s.3.

Paşa Hükümeti'nin aksine, yeni hükümet Bağdat Radyosu'nun her gün yarım saat Türkçe yayın yapmasına izin vermiştir.¹⁴⁰ 25 Temmuz 1958 tarihli köşe yazısında Edouard Sablier, Irak'ta hükümetin halka dayanmadığını, kısa ömürlü kabineler rekorunun Irak'a ait olduğunu ve Irak'ta yılda elli kabinenin değiştiğini, halkla ilgisi olmayan bir avuç adamın iktidara çıkmasının hemen ardından yine halkla ilgisi olmayan bir avuç adam tarafından devrildiğini, bu olaylarda da sadece silah yoluna başvurulduğunu açıklamıştır.¹⁴¹

Irak Cumhuriyeti Başvekili General Abdülkerim Kâsım bir basın toplantısı yaparak, Irak Cumhuriyeti'nin dış politikada işbirliğine ve karşılıklı menfaat prensiplerine dayanacağını, yeni rejimin ilk olarak Birleşik Arap Cumhuriyeti tarafından tanındığını, yeni bir anayasanın hazırlanacağını ve halk için olumlu inkılaplar yapılacağını açıklamıştır. Bir gazetecinin sorusu üzerine sözlerine devam eden Kâsım, *“bizim yaptığımız ihtilal hiçbir memlekete karşı tevhîh (yöneltilmiş) edilmiş değildir. Biz sadece Irak'ın zenginliklerini kendi menfaatlerine sömüren mütefessih (bozulmuş) bir zümreye karşı ayaklandık ve onları devirdik”* cevabını vermiştir.¹⁴² Çankaya'da bulunan Irak Elçiliği, yeni Cumhuriyet Hükümeti'ni memnurlukla karşıladıklarını ve yeni rejime bağlı olduklarını açıklamıştır.¹⁴³

26 Temmuz 1958 tarihli köşe yazısında Kadircan Kafı, Irak'ta Krallığın yıkılıp da yerine Cumhuriyetin getirilmesinin inkılâbı andıran bir değişiklik olduğunu, katledilme olaylarının da bu değişikliğin ihtilal boyutunu oluşturduğunu, bu olaya ordunun karışması ile de hükümet darbesi boyutunun tamamlandığını söylemiştir. Irak'ta süregelen Kraliyet ailesinin zenginliği ve halkın fakirliği durumunun bu ihtilali doğurduğunu belirten Kafı, halkın da komünizme kaydığını söylemiştir.¹⁴⁴ Ayrıca ihtilalciler, Bağdat'taki Türk Elçiliği'nin duvarlarına *“Türkiye'den silah istiyoruz”* cümlesini yazmıştır.¹⁴⁵

Bağdat Radyosu'nun haberine göre, bir basın toplantısı düzenleyen Irak İhtilal Hükümeti Başkanı General Abdülkerim Kâsım, *“yeni rejimin Batı aleyhtarı olup olmadığı?”* sorusuna karşılık, *“Ne Batıların ne de Sovyetlerin peyki olmayacağız, Irak'a kim dostlukla yaklaşırsa, bizde ona dostça davranacağız”*

¹⁴⁰ **Hürriyet**, 25 Temmuz 1958, N. 3675, s.1,5; **Milliyet**, 24 Temmuz 1958, S. 2944, s.1,5; **Yeni Sabah**, 25 Temmuz 1958, N. 6963, s.1.

¹⁴¹ **Hürriyet**, 25 Temmuz 1958, N. 3675, s.2.

¹⁴² **Hürriyet**, 26 Temmuz 1958, N. 3676, s.1,5; **Milliyet**, 26 Temmuz 1958, S. 2946, s.1,5; **Yeni Sabah**, 26 Temmuz 1958, N. 6964, s.1,5.

¹⁴³ **Hürriyet**, 26 Temmuz 1958, N. 3676, s.5.

¹⁴⁴ **Tercüman**, 26 Temmuz 1958, S. 1125, s.2.

¹⁴⁵ **Milliyet**, 27 Temmuz 1958, S. 2947, s.1,5.

şeklinde cevap vermiştir.¹⁴⁶ Ankara siyasi çevrelerinin düşüncesine göre, Bağdat Paktı müttefikler grubu (Türkiye’de dâhil olmak üzere) yeni Irak rejimini tanıyacaktır.¹⁴⁷ Yeni Irak Cumhuriyeti’nin geçici anayasası açıklanmıştır, bu anayasada Irak halkının Arap ve Kürtlerden oluştuğu belirtilirken Irak’ta bulunan yarım milyondan fazla Türk’ten ise hiç bahsedilmemiştir.¹⁴⁸ Bu anayasanın 3. maddesine “Arapların ve Kürtlerin işbirliği esastır. Irak anayasası ulusal hakları güvence altına almıştır” ibaresi konmuştur. Bu ibare Kürtler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁴⁹

Daily Mail’in muhabiri olan Kenneth Ames, ihtilali düzenleyerek Kral ve ailesini öldüren subaylarla konuşmuştur. Ames, şu çarpıcı bilgileri vermiştir: Yüzbaşı Abdülmansur Salim, Kralın sarayının teslim olmasının ve katledilme işleminin yarım saat sürdüğünü söylemiştir. Yüzbaşı ve askerleri zırhlı arabalarıyla sarayı sarmıştır. Saray muhafızları bu hücum karşısında ne yapacaklarını bilememiştir. Çünkü aniden bir ihtilalle karşılaşmışlardır. İhtilalciler, saray muhafızlarının kumandanına “*Kraliyet ailesini istiyoruz*” demiştir. Bütün kraliyet ailesi dışarı çıkmıştır, bahçede bulunan ağacın altına gitmeleri söylenmiştir ve hepsi burada kurşuna dizilmiştir. Daha sonra saray muhafızları da Salim’in askerlerinin tarafına iltihak etmiştir. Abdülillâh hariç diğer cesetler hemen gömülmüştür. Ancak, Veliahdın cesedi halkın ellerine bırakılmıştır.¹⁵⁰

Milliyet Gazetesi muhabiri Turhan Aytul, arkadaşları arasında “vefalı adam” olarak tanınan General Kâsım ile önemli bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme sırasında Kâsım, “*Türkiye ile dostluğumuzu Nuri Sait hükümetinden daha ileriye götüreceğiz...ilk ihtilal konseyini Abdüsselâm Arif’le 1955 yılında kurduk... konsey 1956 yılında ihtilal yapmamızı istedi, ancak ben o zaman durumu müsait görmediğim için ihtilale teşebbüs etmedim...halk bizi çok sevmektedir, bu nedenle plebisit yapılmayacaktır...zamanı gelince seçim yapılacaktır...*” sözlerini kullanmıştır. Ayrılırken Aytul, General Kâsım’ın elini sıkmıştır. Kâsım’da, Aytul’e sarılarak

---

¹⁴⁶ **Hürriyet**, 28 Temmuz 1958, N. 3678, s.1; **Milliyet**, 28 Temmuz 1958, S. 2948, s.1,5; **Yeni Sabah**, 28 Temmuz 1958, N. 6966, s.1,5; **Tercüman**, 28 Temmuz 1958, S. 1127, s.1,5; Şevket Koçsoy, **Irak Türkleri ve Türk-İrak İlişkileri: 1932-1963**, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1991, s.117.

¹⁴⁷ **Hürriyet**, 29 Temmuz 1958, N. 3679, s.1,5; **Tercüman**, 29 Temmuz 1958, S. 1128, s.1,5.

¹⁴⁸ **Hürriyet**, 29 Temmuz 1958, N. 3679, s.1,5; Ali Gökhan Kayalı, **The Iraqi Turkmen: 1921-2005**, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2008, p.39; Suphi Saatçi (haz.), **Tarihi Gelişim İçinde Irak’ta Türk Varlığı**, İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, 1996, s.210.

¹⁴⁹ Hakkı Öznur, **Cahşların...**, s.81.

¹⁵⁰ **Yeni Sabah**, 29 Temmuz 1958, N. 6967, s.3.

öpmüştür ve Türkiye-Irak dostluğunun daha da ileri gideceğini bir kere daha söylemiştir.¹⁵¹

Bağdat Radyosu'ndan yapılan açıklamada, İran, Batı Almanya, Fransa, Japonya ve ilk NATO devleti olarak Yunanistan'ın yeni Irak rejimini tanıdıkları söylenmiştir.¹⁵² Yeni Irak Hükümeti 31 Temmuz 1958'de, Türkiye tarafından resmen tanınmıştır.¹⁵³ General Kâsım, Amerikan "Newsweek" Dergisi'nin muhabiri Curtis G. Pepper'in sorularına cevaben şu önemli açıklamaları yapmıştır: Yaptığımız ihtilal tamamen dâhildir ve Nâsır'la bir ilgisi yoktur. Birleşik Arap Cumhuriyeti ile bir ittifak anlaşması imzaladık, ancak Irak'ın bu Cumhuriyete iltihak etmesine gerek yoktur. Ürdünlüler de Kral Hüseyin'i tahtan uzaklaştırmaya çalışacaktır. Ama böyle bir olaya yardım etmek gibi bir niyetimiz yoktur. Amerika, Orta Doğu'nun mukadderatına karışmamalıdır. Sadece Batının değil, bütün devletlerin dostu olmak istiyoruz. İsrail konusuna gelince, "Arap milletlerinin meşru menfaatlerini müdafaa için Irak her vasıtaya başvuracaktır. Filistinli mülteciler de buna dâhildir". Bağdat Paketi'ne üye olan devletlerle ilişkilerimiz karşılıklı menfaatler doğrultusunda düzenlenecektir. Mevcut petrol anlaşmaları geçerli sayılacaktır. İhtilal sadece içişlerimizle ilgilidir. Asıl planımız liderleri hapsedtikten sonra muhakeme etmektir, ancak bunu imkânsız duruma getirdiler. Bir diktatörlük bizim sayemizde yıkılmıştır. Halk da bizim tarafımızdadır. Ülkede bir takım inkılâplar gerçekleştirdikten sonra, siyasi partilere ve hür seçimlere izin verilecektir. Harekete ne zaman başlanacağını ben ve Abdüsselâm Arif biliyorduk, diğerleri sadece ne yapmaları gerektiğini biliyordu. Bu gizlilik sayesinde başarılı olduk.¹⁵⁴

Irak-Ürdün Birliği'ni mevcut saymadığını belirten İngiltere, Irak'taki yeni rejimi de tanıdığını açıklamıştır. Ayrıca, Lübnan da yeni hükümeti resmen tanımıştır.¹⁵⁵ Amerika'da yeni hükümeti tanıdığını açıklamıştır ve bundan sonra Ürdün'ün de tanıma işlemi gerçekleştirmesi beklenmektedir. Nitekim Ürdün Kralı Hüseyin bir açıklama yapmıştır ve Irak-Ürdün Federasyonu'nu resmen kaldırdığını söylemiştir.¹⁵⁶

---

¹⁵¹ **Milliyet**, 30 Temmuz 1958, S. 2950, s.1.

¹⁵² **Hürriyet**, 31 Temmuz 1958, N. 3681, s.1,5; **Milliyet**, 31 Temmuz 1958, S. 2951, s.1,5; **Tercüman**, 31 Temmuz 1958, S. 1130, s.1,5.

¹⁵³ **Milliyet**, 1 Ağustos 1958, S. 2952, s.1,5; **Yeni Sabah**, 1 Ağustos 1958, N. 6970, s.1,5; **Tercüman**, 1 Ağustos 1958, S. 1131, s.1,5; Şevket Koçsoy, **Irak Türkleri...**, s.120-121.

¹⁵⁴ **Tercüman**, 1 Ağustos 1958, S. 1131, s.3.

¹⁵⁵ **Hürriyet**, 2 Ağustos 1958, N. 3683, s.1,5; **Yeni Sabah**, 2 Ağustos 1958, N. 6971, s.1,5.

¹⁵⁶ **Hürriyet**, 3 Ağustos 1958, N. 3684, s.1,5; **Tercüman**, 3 Ağustos 1958, S. 1133, s.1,5; **Yeni Sabah**, 3 Ağustos 1958, N. 6972, s.1,5; Doğan Şentürk, **Ortadoğu'da...**, s.183.

4 Ağustos 1958 tarihli köşe yazısında Turhan Aytul, Arif'i "Irak'ın beyni" olarak nitelendirmiştir ve her olayın ona bildirildiğini, onun direktiflerine göre hareket edildiğini söylemiştir. Ayrıca Aytul, ihtilalin siyasi cephesini General Kâsım'ın, askeri cephesini de Arif'in yönettiğini belirtmiştir.¹⁵⁷ Irak'ın dış politika olarak Orta Doğu bölgesinin tarafsızlaştırılmasını amaçladığını söyleyen Irak Cumhuriyeti Hariciye Vekili Abdülcebbar Cömert, ülkesinin Bağdat Paktı da dâhil hiçbir pakta katılmayacağını belirtmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca, Irak'taki 14 Temmuz İhtilali'nde kral taraftarlarının birçoğu tevkif edilmiştir ve bu kralcıların (bazılarına idam kararının verileceği düşünülmektedir) muhakemesine başlanmıştır.¹⁵⁹

Irak'ta gerçekleşen ihtilal sonrasında, Bağdat sokaklarının her yanına Nâsır'ın resimleri asılmıştır, ancak ilerleyen süreçte Irak'ta yeni bir kararname çıkarılmıştır. Bu kararname ile Nâsır'ın resimleri toplatılmıştır ve yerine Abdülkerim Kâsım'ın resimleri asılmıştır.¹⁶⁰ Gazeteci Tahsin Öztin, Bağdat'a giderek Abdülkerim Kâsım ile önemli bir görüşme yapmıştır. Bu görüşme sırasında General Kâsım şu önemli açıklamalarda bulunmuştur: *"Bizim Türk dostluğuna ehemmiyet vermemiz yalnız dini, tarihi bağlarımızdan dolayı değildir. Bu bölgenin kurtuluşu için müştereken kan döktük. Irak milleti Türk dostluğunun bundan sonrada daha kuvvetli bir şekilde devam edeceğine inanmaktadır...Türkiye'nin emniyet ve selamet içinde yaşaması bizim içinde mühim ve elzemdir...Biz Türkiye'nin Irak Cumhuriyeti'ni tanımamasının, Türk halkından geldiğine inanıyoruz. Bu tanımadan sonra şunu anladık ki bu iki millet önlerine çıkacak her engeli yeneceklerdir. Aramızdaki dostluk bağlarının diğer Arap devletlerini içine alacağına inanıyoruz... Eski rejimdeki şahısların yaptığı anlaşma Türkiye'yi Arap milletlerinden uzaklaştırmıştı...Bu hususta biz de üstümüze düşen vazifeler olduğunu biliyoruz ve bunu yerine getirmeye çalışacağız. Türkiye'de akrabalarım olduğu için Türk milletini yakından tanırım. Atatürk inkılâplarını da yakından takip etmiş bir insanım. Onun için muvaffak olacağımıza güvenim vardır...Samimi duygularımı "Hürriyet" gazetesi vasıtasıyla Türk milletine duyurmanızı rica ederim...Dostuz, dost kalacağız".*¹⁶¹

15 gün Bağdat'ta kaldıktan ve detaylı incelemeler yaptıktan sonra, 14 Temmuz İhtilali'nin öyküsünü anlatan Tahsin Öztin ve resimlerini çeken Rüçhan

¹⁵⁷ **Milliyet**, 4 Ağustos 1958, S. 2955, s.3.

¹⁵⁸ **Hürriyet**, 9 Ağustos 1958, N. 3690, s.1,5; **Tercüman**, 9 Ağustos 1958, S. 1139, s.1,5.

¹⁵⁹ **Hürriyet**, 10 Ağustos 1958, N. 3691, s.1,5; **Milliyet**, 10 Ağustos 1958, S. 2961, s.1,3; **Yeni Sabah**, 10 Ağustos 1958, N. 6979, s.1,5.

¹⁶⁰ **Hürriyet**, 12 Ağustos 1958, N. 3693, s.1,5.

¹⁶¹ **Hürriyet**, 12 Ağustos 1958, N. 3693, s.1,5.

Arıkan'ın, "Irak İhtilalinin İçyüzü" adlı çalışmasının bazı ilginç bilgileri şunlardır: 13 Temmuz 14 Temmuzla bağlayan gece Rihap Sarayı'nda bir davet gerçekleştirilmiştir. Davete katılan kişilerin arasında Irak sosyetesinin en mümtaz simaları, Haşimiler'in dostlarının hepsi bulunmuştur. Ertesi gün ise Kral Faysal, Veliht Abdülillâh ve Başvekil Nuri Sait Paşa, İstanbul'a gidecektir. O gece ziyafette sarayda bulunan kral ailesi yakınlarından birinin açıklamasına göre "O gece ne yapıldı ise kimse neşelenemedi, gelenler de erkenden saraydan ayrıldı, bir an Abdülillâh ve Faysal ile göz göze geldim, gözleri karanlıkta bir kedi gözü gibi fosforlaşmıştı, Faysal bana *dönüşte görüşürüz* demişti, insana öleceği evvelden malum olur, (Abdülillâh ve Nuri Sait'te pek sempatisi olmayan bu kişi kısık sesle) Krala acıdım..." demiştir.¹⁶²

11 Temmuz'da 3'ncü Topçu Tümen Komutanı Abdülkerim Kâsım'a şifreli bir telgraf getirilmiştir. Bu telgrafta, "Kumandanız altındaki üçüncü tümene mensup 20'nci tugaydan bazı birlikleri derhal Ürdün istikametinde sevk ediniz. Bunlar Ürdün hudut bölgesindeki 12.000 kişilik kuvvetlerimizi takviye edeceklerdir. Hareket, 13 Temmuz'u 14 Temmuz'a bağlayan gece yarısıdır. Birlikler Bağdat içinden geçerek Ürdün'e gideceklerdir..."¹⁶³ İki ay içinde üç kere darbe yapmaya niyetlenen fakat bir türlü gerçekleştiremeyen Kâsım, bu telgraf sayesinde harekete geçmeye başlamıştır. Birlikler yerini almıştır. Abdülkerim Kâsım ve Abdüsselâm Arif, Sarayı ve Nuri Sait'in kasrını kuşatacaktır, sınırlardaki birlikler de görevlerini yerine getirecektir. Gece yarısı saat 2.30 olmuştur ve Kâsım'a "hazırlık tamam" haberi verilmiştir. Rihap Sarayı'nın misafirleri de artık gitmiştir ve Kralın yaveri hariç herkes uyumuştur. Saat 3.30'da ihtilal tamamen başlamıştır. Gerekli yerlerin telefonları kesilmiştir. Abdülkerim Kâsım dua okuduktan sonra karanlığın içine karışmıştır...¹⁶⁴

Saat 5.30'da radyodan, "Burası Bağdat Radyosu..Irak Cumhuriyeti'nin sesi!" açıklaması yapılmıştır. Bağdat'ta en önemli noktalar ihtilalcilerin eline geçmiştir. Şafak doğduğunda Saraya hücum edilmiştir. Bu sırada isimi bilinmeyen bir yüzbaşı kral ailesini saraydan kaçırmak için arabayla gelmiştir, ancak ihtilalciler onu

¹⁶² **Hürriyet**, 14 Ağustos 1958, N. 3695, s.1,3.

¹⁶³ Nuri Sait Paşa'nın bu harekâtı özellikle ihtilalin yapılacağı gece gerçekleştirilmesini istemesi, kendisinin bu askeri darbe hakkında önceden haber almış olabileceği ve bu nedenle askerleri ülkeden sevk etmeye çalıştığı şeklinde de yorumlanabilir.

¹⁶⁴ **Hürriyet**, 15 Ağustos 1958, N. 3696, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3; Majid Khadduri, **Republican Iraq: A Study in Iraqi Politics Science the Revolution of 1958**, London: Oxford University Press, 1969, p.40-43.

öldürmüştür. Kanlı çatışmalar başlamıştır. Bir yüzbaşı (elinde bir kâğıt ile) ve iki çavuş (elinde beyaz bir bayrak ile) içeri girmiştir. Bu beyaz bayrak, dövüşmeye değil konuşmaya geliyoruz anlamını taşımıştır. İçeride korkmuş bir kadın tarafından Kralın odasına götürülen askerler, kapıyı iki defa yumrukladıktan sonra tokmağı çevirerek odaya girmiştir...¹⁶⁵

Çöl Tilkisi namıyla anılan Nuri Sait Paşa'nın kasrı ise diğer ihtilalciler tarafından sarılmıştır. İçeri giren ihtilalciler Nuri Sait'i orada bulamamıştır. 15 Temmuz'da radyodan yapılan yayında, "*Yeni Irak Hükümeti, hain Nuri Sait'i diri veya ölü olarak getirene 10.000 Irak lirası mükâfat verecek*" açıklaması yapılmıştır. Ancak, Nuri Sait o sırada Dicle'den bir kayığa binerek Bağdat'ın Şiiler semti olan Kazımıyye'deki bir dostunun yanına gitmiştir. 16 Temmuz sabahı Nuri Sait saklandığı yerde bulunmuştur ve öldürülmüştür...¹⁶⁶

Kralın kapısını açan yüzbaşının bir elinde feragatname diğer elinde ise makineli tüfek bulunmaktadır. Kâğıdı Krala uzatan yüzbaşı birkaç kez "*Bu kâğıdı imzala*" emrini vermiştir. Kral 2. Faysal (23 yaşında) ise "*Dayıma göstereyim*" demiştir. Abdülillâh'ın kapısına gelinmiştir...¹⁶⁷ Abdülillâh ülkede bulunan herkesin nefretini kazanmıştır. Irak halkı Abdülkerim Kâsım'ı bir kurtarıcı olarak nitelendirmiştir. Abdülillâh, ilk silah seslerini duyunca sarayda bulunan kadınları emin bir yere saklamıştır ve Faysal'a odasında kalmasını, kendisinin de yan oda da olduğunu söylemiştir...¹⁶⁸

Kral Faysal, dayısının odasına girmiştir ve kâğıdı Abdülillâh'a göstermiştir. O sırada Abdülillâh silahını ateşleyerek kapıda duran ihtilal yüzbaşısını öldürmüştür. Bunun üzerine kapının dışında bekleyen iki çavuş silahlarını ateşleyerek, Kral Faysal'ı ve Naibi Abdülillâh'ı öldürmüştür...¹⁶⁹ Daha sonrada, o gece sarayda kalan artistlerle birlikte Abdülillâh'ın annesi, ablaları, çocuklar ve uşaklar, saray dışındaki bir ağacın altına toplanmıştır ve burada kurşuna dizilmiştir.¹⁷⁰ Bağdat'ta toplanan Irak halkı, İngiliz Sefarethanesi'ne doğru harekete geçmiştir. Burayı yerle bir eden halk, İngiliz General Graham'ı da öldürmüştür.¹⁷¹ Bağdat Radyosu bir yayın yaparak, sokağa çıkma yasağı başlatıldığını söylemiştir ve halk evlerine çekilmiştir. Daha

¹⁶⁵ **Hürriyet**, 16 Ağustos 1958, N. 3697, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3.

¹⁶⁶ **Hürriyet**, 17 Ağustos 1958, N. 3698, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3; Majid Khadduri, **Republican Iraq...**, p.52-56.

¹⁶⁷ **Hürriyet**, 18 Ağustos 1958, N. 3699, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3.

¹⁶⁸ **Hürriyet**, 19 Ağustos 1958, N. 3700, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3.

¹⁶⁹ **Hürriyet**, 20 Ağustos 1958, N. 3701, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3.

¹⁷⁰ **Hürriyet**, 24 Ağustos 1958, N. 3705, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3.

¹⁷¹ **Hürriyet**, 25 Ağustos 1958, N. 3706, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3.

sonra Abdülkerim Kâsım ve Abdüsselâm Arif, Milli Başkanlık binasına gelerek iktidarı ele geçirmiştir. 14 Temmuz'da saat 1.30'u gösterince Irak Krallığı fiilen tarih olmuştur.¹⁷²

14 Temmuz İhtilali'ne karışarak hapsedilen kişilerden bazılarının muhakemeleri başlamıştır. Bu kişilerin arasında bulunan Irak Erkânı Harbiye Reisi General Dağistan, şu önemli açıklamaları yapmıştır: Irak Hükümeti, özellikle Nuri Sait ve Abdülillâh, Suriye'ye saldırarak burasını Irak'a ilhak etmeyi planlamıştır. Bu teşebbüsü Amerika ve İngiltere de desteklemiştir. Planın kolayca gerçekleştirilmesi için eski Suriye Cumhurbaşkanı Çiçekli'ye yüklü miktarda para vaat edilerek Şam'da bir ihtilal çıkarması söylenmiştir. Çiçekli bu teklifi kabul etmiştir. Ayrıca, planın gerçekleşmesi halinde ortaya çıkacak herhangi bir sorunu (üçüncü bir ülkenin müdahalesi, ya da durumdan faydalanmak istemesi) Amerika ve İngiltere'nin çözmesi kararı alınmıştır. Bu durum, Suriye'nin Mısır'a iltihak etmesini en iyi şekilde açıklamaktadır.¹⁷³ Türkiye'de bulunan çok sayıda Iraklı öğrenci, Irak Konsolosluğu'nun önünde bir basın toplantısı düzenlemiştir ve yeni Irak rejimi için kanlarını feda edebileceklerini söylemiştir.¹⁷⁴ Ayrıca, Irak'ta İhtilal Hükümeti aleyhinde mitingler yapılmaya başlanmıştır.¹⁷⁵

Bu ihtilalin ilk ismi Abdülkerim Kâsım olmuştur, ancak ikinci ve daha güçlü olan ismi ise Abdüsselâm Arif'tir. 14 Temmuz'da gerçekleşen ihtilal sonrasında Batı, yeni hükümete karşı olumlu bir tavır takınmıştır. Batılı devletleri, Arif'in gücünü gördükten sonra, yeni bir karışıklık çıkıp da Arif'in Irak'ın başına gelmemesi için yeni hükümeti tanıdıklarını açıklamıştır. Çünkü General Kâsım'a oranla Arif, ihtilalin şiddet uygulayan tarafı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷⁶

Araplar ile Kürtlerin istekleri arasında kalan General Kâsım ne yapacağını bilememektedir. Çünkü bir tarafta Araplar "Büyük Arabistan" istemektedir, diğer tarafta da Kürtler "Hürriyet" istemektedir.¹⁷⁷ Irak'ın Ankara Büyük Elçisi Necib el-Râvi'nin azledildiği ve hem Irak'taki hem de yabancı memleketlerdeki mallarına el konulduğu söylenmiştir. Ravi'nin de İsviçre'ye gittiği açıklanmıştır.¹⁷⁸ Irak Ankara Büyük Elçiliği Askeri Ataşesi Albay Ali Galip, bir basın toplantısı düzenleyerek,

¹⁷² **Hürriyet**, 26 Ağustos 1958, N. 3707, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3.

¹⁷³ **Yeni Sabah**, 26 Ağustos 1958, N. 6995, Diplomat, s.2.

¹⁷⁴ **Yeni Sabah**, 27 Ağustos 1958, N. 6996, s.3.

¹⁷⁵ **Milliyet**, 1 Eylül 1958, S. 2983, s.1.

¹⁷⁶ **Hürriyet**, 5 Eylül 1958, N. 3717, Tahsin Öztin ve Rüçhan Arıkan, s.3.

¹⁷⁷ **Yeni Sabah**, 13 Eylül 1958, N. 7013, s.3,5.

¹⁷⁸ **Milliyet**, 19 Eylül 1958, S. 3001, s.1,5.

ihtilalin amaç ve prensiplerini açıklamıştır. İhtilal sırasında Kerkük'teki 2. Tümen Kurmay Başkanı olan Ali Galip, ihtilali dâhili bir hadise olarak nitelendirmiştir ve Türk-İrak ilişkilerinin dostane şekilde devam edeceğini, ulu önder Atatürk'ün “*Türkiye'nin tarihi ve kurtarıcısı*” olduğunu, Atatürk'le iftihar ettiklerini, ihtilal lideri Abdülkerim Kâsım'ın da Iraklıkların “*Ata*”sı olduğunu açıklamıştır.¹⁷⁹

İlerleyen süreçte Kâsım ile Arif arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Arif, 30 Eylül 1958 tarihinde Başbakan Yardımcılığı ve İçişleri Bakanlığı görevlerinden alındıktan sonra, Batı Almanya'ya Büyük Elçi olarak atanmıştır. Nitekim 4 Kasım 1958'de Irak'a dönüş yapan Arif, tutuklanarak hapsedilmiştir.¹⁸⁰ Irak'tan sınır dışı edilen Nizamettin Neftçi, 13 Kasım 1958'de Türk gazetelerine şu önemli açıklamaları yapmıştır: Irak'ta bulunan Türklere karşı her zaman “sinsice” bir yok etme politikası uygulanmıştır, Irak'taki yaklaşık 400 Türk aydınının isimlerinden oluşan bir liste komünistler tarafından General Kâsım'a verilmiştir ve bu kişilerin öldürülmesi istenmiştir, ancak General Nâzım Tabakçalı'nın gayretleriyle bu aydınların hayatı kurtulmuştur.¹⁸¹

3. 8 MART 1959 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN MUSUL İSYANI

İrak Başbakanı Kâsım bir konuşma yaparak, “*Irak, bir aya kadar büyük bir inkılâp'a sahne olacaktır*” demiştir. Kâsım'ın bu konuşması 2 Mart 1959'da Şam Radyosu tarafından yayınlanmıştır.¹⁸² Nitekim Kuzey Irak'ta bulunan Irak ordusunun bir kısmı, 8 Mart 1959 tarihinde General Kâsım Hükümeti'ne karşı ayaklanarak ülkenin Kuzey bölgelerini kontrol altına almıştır. Bağdat Radyosu tarafından yapılan açıklamada ise “*hareketin başında bulunan Musul Garnizon Kumandanı Albay Abdülvahap Şevvaf'ın tevkiif edilmesi gerektiği ve Şevvaf'ın başını getirene 10 bin dinar verileceği*” söylenmiştir.¹⁸³

İhtilalciler ise “*Putlaştırılan bir adam yıkılacak*” sözlerini kullanmıştır. Türk sempatzanı olan Kerkük Tümen Kumandanı General Nâzım Tabakçalı'nın de ihtilalciler arasına katıldığı, Musul'da ihtilalciler tarafından müstakil ve ikinci bir

¹⁷⁹ **Hürriyet**, 23 Eylül 1958, N. 3735, s.1,5; **Milliyet**, 23 Eylül 1958, S. 3005, s.1,5.

¹⁸⁰ Hakkı Öznur, **Cahşların...**, s.82; Samira Haj, **The Making of Iraq (1900-1963): Capital, Power, and Ideology**, New York: State University of New York Press, 1997, p.117-118; Mahir Nakip, **Kerkük'ün...**, s.130; Doğan Şentürk, **Ortadoğu'da...**, s.185; Şevket Koçsoy, **Irak Türkleri...**, s.122.

¹⁸¹ Suphi Saatçi (haz.), **Tarihi Gelişim...**, s.215; Bilal N. Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004, s.131.

¹⁸² **Hürriyet**, 3 Mart 1959, N. 3896, s.1; **Milliyet**, 3 Mart 1959, S. 3166, s.3.

¹⁸³ **Hürriyet**, 9 Mart 1959, N. 3902, s.1; **Milliyet**, 9 Mart 1959, S. 3172, s.1,5; **Tercüman**, 9 Mart 1959, S. 1348, s.1,5.

İhtilal Hükümeti kurulduğu açıklanmıştır. Daha sonra da gizli bir radyo Musul Hükümeti adına yayın yaptığını açıklayarak kendilerini destekleyen Iraklı Arap, Kürt ve Türklere Albay Şevvaf'ın İhtilal Beyannamesi'ni okumuştur: “1- Zulüm ve istibdada karşı koyulacak, 2- Putlaştırılan bir adam yıkılacak, 3- İhtilale ihanet edenler cezalandırılacak, 4- Irak'ın komünizme kayması önlenecek, 5- İhtilale iştirak eden subaylar hapisten çıkarılacak, 6- Milli Hükümranlık Konseyi yeniden kurulacak.” İhtilalciler petrol gelirlerinin kendilerine verilmesini ve Irak resmi dairelerinin de kendilerine bağlanmasını istemiştir.¹⁸⁴

İhtilal öncesinde Bağdat Radyosu tarafından yapılan açıklamada, Şevvaf “vatan haini” olarak nitelendirilmiştir ve Irak Cumhuriyeti'ne karşı geldiği için görevinden alındığı söylenmiştir. Son aylarda Irak'ta gergin bir ortamın bulunduğu haberleri yayınlanmıştır, ancak ordunun karıştığı bir hareketten ilk kez bugün bahsedilmiştir.¹⁸⁵

Ömer Sami Coşar 9 Mart 1959 tarihli köşe yazısında Musul bölgesinin petrol açısından ne kadar önemli olduğunu, yabancı petrol şirketlerinin de burayı kendilerine merkez olarak seçtiklerini, yeni ihtilal liderinin de her an güneye doğru inerek General Kâsım'a sadık kuvvetleri kendi yanına çekebileceğini açıkladıktan sonra en önemli cümleyi söylemiştir: “Korkulur ki Irak'ta, bir zamanlar Suriye'de olduğu gibi birbirini takip eden hükümet darbelerine sahne olsun, istikrarsızlık yolunda daha da tehlikeli bir uçuruma doğru sürüklensin.”¹⁸⁶ Dış İşleri Bakanımız Fatih Rüştü Zorlu, kendisini ziyaret eden Amerikan Büyük Elçisi ile Irak'taki durum hakkında görüşmüştür. İhtilali gerçekleştirenlerin Türk-Irak hudut tümenine mensup oldukları yönünde yapılan açıklamalar üzerine, Türkiye bu durumu daha dikkatle takip etmiştir.¹⁸⁷

Irak'ın Türkiye'de bulunan Askeri Ataşesi Albay Galib, Albay Şevvaf'ın öldürüldüğünü söylemiştir, ancak Şevvaf bu haberin yalan olduğunu açıklamıştır ve “diktatör ve vatan haini Kâsım'ı yok etmeliyiz” demiştir. Kuzey Irak'ta ihtilalcilerle hükümetçiler arasında kanlı çarpışmalar yaşanırken, bir taraftan hükümeti destekleyen Bağdat Radyosu Musul'un bombardıman edilerek ihtilalin bastırıldığını açıklamıştır; diğer taraftan da ihtilalcileri destekleyen Musul Radyosu Kâsım'ın

¹⁸⁴ **Cumhuriyet**, 9 Mart 1959, S. 12.437, s.1.

¹⁸⁵ **Cumhuriyet**, 9 Mart 1959, S. 12.437, s.5; **Tercüman**, 9 Mart 1959, S.1348, s.5.

¹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 9 Mart 1959, S. 12.437, s.3.

¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1959, S. 12.438, s.1; **Milliyet**, 10 Mart 1959, S. 3173, s.5; **Tercüman**, 10 Mart 1959, S. 1349, s.5.

komünistlere silah dağıttığını, bir hükümet birliğinin imha olduğunu söyleyerek zafer marşları çalmaya başlamıştır.¹⁸⁸

1958 yılının Temmuz ayında bir darbe ile başa gelen General Kâsım'ın da “Kral Faysal ve Nuri Sait diktatoryasını” devirmek amacını güttüğünü vurgulayan Ömer Sami Coşar, 8 ay içinde neyin değişerek ülkede yeni bir ihtilalin yaşanmasına neden olduğunu sormuştur. Cevap olarak ise bir dikta rejimini deviren General Kâsım'ın, getirdiği sert uygulamalarla aynı hatayı kendisinin tekrarladığını söylemiştir.¹⁸⁹ Ayrıca, Musul'da çıkan bu isyan beklenen bir olay olarak nitelendirilmiştir. General Kâsım, ülkesinde istikrarı sağlayamamıştır. Çünkü bir tarafta gittikçe kuvvetlenen komünist unsurlar diğer tarafta da Nâsır yanlıları bulunmaktadır. Kâsım bu iki gruba da “tarafsız” kalmayı istemiştir, ancak bu grupların baskılarıyla karşılaşmıştır. İktidara geldikten 6 ay sonra Kâsım'ın karşısına yeni bir rakip (Abdüsselâm Arif) çıkmıştır. Nâsır taraftarı olan Arif, hükümeti devirmeyi düşündüğü gerekçesiyle hapse atılmıştır ve idam edilmesi kararı alınmıştır (idam edilmemiştir). Kâsım'ın Sovyetlerle bir anlaşma imzalaması ve komünizm tarafına yönelmesi Irak'ta yaşanan gerginliğin nedenlerinden biri olmuştur. Albay Şevvaf, Kâsım aleyhtarı bir milliyetçi olduğu için, Bağdat Hükümeti tarafından “Nâsır'ın adamı” olarak itham edilmiştir.¹⁹⁰

Türkiye Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu, Irak Maslahatgüzarı Reşid Hannuna'yı makamına davet etmiştir. Davet sırasında Zorlu, son Musul olayları hakkında Türkiye Hükümeti'nin üzüntü duyduğunu açıklayarak, “*Bu hadiseler bizi çok müteessir etmiştir. Dost ve kardeş Irak'ın istikrar ve huzura kavuşması bizi memnun eder. Temennimiz de budur. Irak milletine refah ve saadet dileriz. Hükümetimizin bu hissiyatını hükümetinize bildirmenizi rica ederim...*” demiştir.¹⁹¹

Irak'ta yaşanan olaylar Bağdat Paktı Bakan Vekilleri Konseyi'nde acil bir toplantı düzenlenerek görüşülmüştür. Ayrıca Irak maslahatgüzarı tarafından yapılan açıklamada, Irak'taki Türk ekalliyetinin güvende olduğuna dair Türkiye'ye bir garanti verilmiştir. Musul isyancılarından oluşan bir grup insanın da Türkiye'ye sığındığı haberleri alınmıştır. Bu noktada Türkmenlere cephe alan Kâsım'a karşı, Türkiye'nin de Şevvaf'ı desteklemiş olduğu şeklinde bir tahmin yürütebiliriz. Irak

---

¹⁸⁸ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1959, S. 12.438, s.1,5; **Hürriyet**, 10 Mart 1959, N. 3903, s. 1,5; **Milliyet**, 10 Mart 1959, S. 3173, s.1,5.

¹⁸⁹ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1959, S. 12.438, s.3.

¹⁹⁰ **Milliyet**, 10 Mart 1959, S. 3173, s.1,5.

¹⁹¹ **Hürriyet**, 11 Mart 1959, N. 3904, s.1,5; **Milliyet**, 11 Mart 1959, S. 3174, s.1,5.

Askeri Valisi Tümgeneral Ahmet Salih el-Abdi Bağdat Radyosunda bir açıklama yaparak, “*emperyalizmle işbirliği kuran bir yabancı devletin (Birleşik Arap Cumhuriyeti)*” Irak’ta bir hükümet darbesi yapmaya çalıştığını söylemiştir. Dinleme postaları, kendisini “Irak Cumhuriyeti Radyosu” olarak adlandıran ve ihtilalciler tarafında yayın yapan radyonun, Halep’te olduğunu ve müdahalenin de Rusya tarafından yapıldığını tahmin etmiştir. Bağdat Radyosu, Kuzey Irak’taki isyan hareketinin bastırıldığını, General Kâsım’ın yeniden yönetimi ele geçirdiğini açıkladıktan sonra, ihtilali hazırladığı gerekçesini öne sürerek Birleşik Arap Cumhuriyeti’nin 9 diplomatını sınır dışı etmiştir.¹⁹²

“Irak’taki ayaklanma ve radyo savaşı” adlı köşe yazısında Adnan Semih şu önemli bilgilerden bahsetmektedir: Komünistler, cuma günü öğleden sonra miting yapmak için Kerkük sokaklarında toplanmıştır. Bu toplantı Komünist “Barış Partizanları” tarafından hazırlanmıştır. Bir gün önce Ankara’da, Amerika-İran-Pakistan-Türkiye arasında, imzalanan anlaşmalara karşı gösteriler yapan bu nümayişçiler yüzünden Musul’da hayat durmuştur. Bunun üzerine 14 Temmuz ihtilalinin önde gelen liderlerinden Albay Abdülvehap Şevvaf, Bağdat’a bildirdiği haberde “Barış Partizanları”na karşı harekete geçeceğini söylemiştir. Daha sonra neler yaşandığı hakkında bilgi alınamamıştır. Ancak, Pazar sabahı Musul Radyosu olduğunu iddia eden bir radyo istasyonundan şu tebliğ yayınlanmıştır: “*Musul bölgesi kumandanı olan Albay Şevvaf, kendine iltihak eden bütün hür subaylarla birlikte isyan ederek “Hür Irak Hükümeti’ni” kurmuştur. Halk ve ordu kendileriyle beraberdir*”. Bu yayından sonra da bir radyo savaşı başlamıştır. Önce Bağdat Radyosu, Şevvaf’ı “vatan haini” ilan ederek başına ödül koymuştur. Yarım saat sonra da Musul Radyosu, General Kâsım’ın 14 Temmuz İhtilali’nin amaçlarına ihanet ettiğini açıklamıştır.

15 dakika sonra da Irak Hava Kuvvetleri’nin uçak filoları Musul’u bombalamıştır. Bu gelişme Bağdat Radyosu’nda sevinçle duyurulmuştur ve isyanın bittiği açıklanmıştır. Ancak, yeni bir radyo yayınında kendisinin Şevvaf olduğunu söyleyen bir kişi, ölmediğini ve ihanet ettiği için Kâsım’ı cezalandıracaklarını söylemiştir. Asiler, Musul Radyosu tarafından yayın yaptıklarını iddia etmiştir, ancak bu durumun doğru olup olmadığı meçhuldür. Bağdat’ta ordu ve komünistler harekete geçerek, asilere karşı Bağdat halkını silahlandırmıştır. Irak’ta sokağa çıkma yasağı

---

¹⁹² **Cumhuriyet**, 11 Mart 1959, S. 12.439, s.1,5; **Hürriyet**, 12 Mart 1959, N. 3905, s.1,5; **Tercüman**, 11 Mart 1959, S. 1350, s.5.

başlatılmıştır ve ülkenin dış dünya ile bağlantısı tamamen kesilmiştir. Bundan sonra ülkede yaşananlar hakkındaki bilgiler sadece Musul, Bağdat, Şam ve Beyrut radyoları sayesinde elde edilmiştir.

14 Temmuz İhtilali'nin baş komitecisi İbrahim Kubba, o sırada Sovyet Başkenti'nde bulunmaktadır ve Moskova televizyonundan yüksek sesle bir açıklama yaparak “*Bu ayaklanma emperyalistlerin eseridir! Bunu bastırdık! Bundan sonra baş gösterecek bu cinsten her ayaklanmayı da bastıracağız!*” demiştir. Dünyanın radyo yayınları ile öğrendiği bu gelişmeler salı sabahı tamamen bitmiştir. Musul Radyosu susmuştur. Bağdat Radyo'su bir yayın yaparak, ihtilalin tamamen bastırıldığını, Şevvaf ve askerlerinin de halk tarafından öldürüldüğünü bildirmiştir.¹⁹³ İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'nın bir sözcüsü bir resmi rapora dayanarak şu açıklamayı yapmıştır: “*Bağdat, Musul, Kerkük, Basra, Habbaniye ve Irak'ın diğer bölgelerinde durum sükûna kavuşmuş ve hayat normal seyrini takibe başlamıştır*”. Ayrıca, Şevvaf'ın cesedi Bağdat'a getirilmiştir. İhtilale katılan bütün asker ve sivillerin idam edilmesi emredilmiştir. İhtilalcilerin bir kısmının Türkiye'ye iltica ettiği yönünde çıkan haberlerin hepsi Türkiye Dış İşleri Bakanlığı tarafından yalanlanmıştır.¹⁹⁴

3.1. CEMAL ABDÜNNÂSİR-ABDÜLKERİM KÂSİM MÜCADELESİ

Bastırılan Musul isyanından (Albay Şevvaf isyanı) sonra Orta Doğu'da büyük bir Nâsır-Kâsım mücadelesi başlamıştır. Daha açık bir ifade ile Bağdat'ta Nâsır; Şam'da da General Kâsım aleyhine büyük nümayişler yapılmaya başlanmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti sürekli olarak Irak Hükümeti'ne protesto notaları göndermektedir. Bu durum da Orta Doğu'da gerginliğin artmasına neden olmuştur.¹⁹⁵ Bağdat halkı, Nâsır'ın resimlerini yakmaya başlamıştır. Suriye-Mısır bloğuna dâhil olan kişiler de General Kâsım'ı “ikinci Nuri Sait Paşa” olarak nitelendirmiştir.¹⁹⁶

BAC Cumhurbaşkanı Nâsır, “*Arap Milliyetçiliği'nin zafer bayrağını yakında Bağdat'a dikeceğiz*” sözlerini kullanarak, General Kâsım'a ve komünizme şiddetle çatmıştır. General Kâsım'ı “milletlerarası komünizmin Arap dünyasındaki ajanı” olarak vasıflandıran Nâsır, Kâsım'ın akıbeti de Nuri Sait gibi olacak demiştir. Şam

¹⁹³ **Hürriyet**, 11 Mart 1959, N. 3904, Adnan Semih, s.2.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 12 Mart 1959, S. 12.440, s.1,5; **Milliyet**, 12 Mart 1959, S. 3175, s.1,5; **Tercüman**, 12 Mart 1959, S. 1351, s.1,5.

¹⁹⁵ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1959, S. 12.441, s.1,5; **Hürriyet**, 13 Mart 1959, N. 3906, s.1,5; **Milliyet**, 13 Mart 1959, S. 3176, s.1,5.

¹⁹⁶ **Tercüman**, 13 Mart 1959, S. 1352, s.1,5.

ve Kahire basınları ise ihtilalcilerin çoğunun Irak dağlarına çıktığını ve hükümete karşı gerilla savaşını başlatacaklarını bildirmiştir.¹⁹⁷

Irak komünistleri ülkede sık sık beyanname yayınlayarak, Türkler için “vatan haini” yakıştırmalarını yapmıştır. Bunun üzerine Kerkük’teki Türkler ile Iraklı komünistler arasında çatışmalar çıkmıştır. Neticede 50 Türk tevkif edilmiştir. Irak Hükümeti, Bağdat ve diğer şehirlerde bulunan Mısır ve Suriyelileri gruplar halinde sınır dışı etmeye başlamıştır. Ayrıca, Bağdat’tan gelen bir habere göre Türk Büyük Elçisi Behçet Türkmen ile Abdülkerim Kâsım arasında bir görüşme düzenlenmiştir. Bu ziyaretin mahiyetinin, sadece iki ülke arasındaki iyi komşuluk münasebetleriyle ilgili olduğu söylenmiştir.¹⁹⁸ Nâsır 15 Mart 1959’da Şam’da bir demeç vererek, Irak’ta bulunan komünizmin ve diktatörlüğün birçok sorunu beraberinde getireceğini söyledikten sonra General Kâsım’ı şiddetle eleştirmiştir. Nâsır, “*Irak’ta, komünistlik, diktatörlük, dinsizlik ve tedhişçilik devam ettiği müddetçe, Musul isyanı tek isyan olarak kalmayacaktır...*” demiştir. Ayrıca, Mısır-Suriye birleşmesinin komünistler için büyük bir darbe olduğunu ve bu nedenle de komünistlerin faaliyetlerini artık Irak üzerinden gerçekleştirdiğini açıklamıştır.¹⁹⁹

16 Mart 1959 tarihli köşe yazısında M. Feridun Bellisar, General Kâsım’ın “bir ip cambazı” gibi davrandığını, yani hem Sovyetlere yaklaştığını hem de Bağdat Pakti’ndan ayrılmadığını, Bağdat’ın ise Mısır ve Suriye’den gelen komünistlerin toplanarak faaliyette buldukları bir merkez haline geldiğini, bu nedenle de Musul isyanının yaşandığını ve Irak’taki rejimin çok garip bir şekle büründüğünü söylemiştir.²⁰⁰ Ayrıca, Musul isyanında ölen kişiler için Kahire’de bir miting düzenlenmiştir. Bu mitinge katılanlar, “*Kahrolsun Kâsım*”, “*Kahrolsun komünistler*” şeklinde bağirmiştir.²⁰¹

Yaşanan Musul isyanından sonra Nâsır-Kâsım çatışmasına müdahale etmeyeceğini açıklayan Moskova, Mısır’a karşı Bağdat’ı desteklemeye başlamıştır. Kruşçef, “*Nâsır, emperyalistlerin kullandıkları dili tekrarlıyor*” şeklinde bir açıklama yapmıştır. 16 Mart 1959’da Irak-Rusya arasında bir teknik ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bunun üzerine BAC Savunma Bakanı Mareşal Amr bir

¹⁹⁷ **Cumhuriyet**, 14 Mart 1959, S. 12.442, s.1,5; **Hürriyet**, 14 Mart 1959, N. 3907, s.3; **Milliyet**, 14 Mart 1959, S. 3177, s.1,5; **Tercüman**, 14 Mart 1959, S. 1353, s.1,5.

¹⁹⁸ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1960, S. 12.442, s.1,5; **Hürriyet**, 15 Mart 1959, N. 3908, s.1,5; **Milliyet**, 15 Mart 1959, S. 3178, s.1,5; **Tercüman**, 15 Mart 1959, S. 1354, s.1,5.

¹⁹⁹ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1959, S. 12.443, s.1,5; **Hürriyet**, 16 Mart 1959, N. 3909, s.1,5; **Milliyet**, 16 Mart 1959, S. 3179, s.1,5; **Tercüman**, 16 Mart 1959, S. 1355, s.1,5.

²⁰⁰ **Hürriyet**, 16 Mart 1959, N. 3909, s.2.

²⁰¹ **Hürriyet**, 17 Mart 1959, N. 3910, s.1.

açıklama yaparak, Irak'taki komünist ajanların akıbetinin bir gün emperyalist ajanlarla aynı olacağını söylemiştir. Yabancı gazetecilerin Irak'a girmesine, ancak isyandan 10 gün sonra izin verilmiştir. Bu gazeteciler Irak'ta hayatın normale döndüğünü ve ayaklanmadan hiçbir eser kalmadığını belirtmiştir.²⁰²

Kruşçef'in Bağdat'ı destekleyen açıklamalar yapmasına çok sinirlenen BAC Başkanı Nâsır, "*Hürriyet ve istiklal uğrunda mücadele eden halkımıza karşı cephe almaya çalışan komünistlerin Ruslar tarafından desteklenmesine asla müsaade edemeyiz*" diyerek Moskova'ya karşı adeta ateş püskürmüştür. Musul bölgesindeki gergin hava devam etmiştir.²⁰³ Fatin Rüştü Zorlu, müttefik devletler Büyük Elçileriyle önemli görüşmeler yapmıştır. Amerikan ve İngiliz Büyük Elçileriyle bütün gün toplantı yapan Zorlu, bir beyanda bulunmamıştır, ancak görüşmelerin Irak'taki Musul isyanı ile ilgili olduğu bildirilmiştir.²⁰⁴

Kerkük Garnizonu Kumandanı General Nâzım Tabakçalı, General Kâsım'ın emri üzerine 18 Mart 1959'da görevinden azledilmiştir. Yerine Albay Davud el-Cenabi getirilmiştir. Tabakçalı, Türk sempatzmanı olarak tanınmaktadır. Komünistler, Kerkük'te bulunan Türkler üzerinde baskılarını şiddetlendirerek buradaki havanın gerginleşmesine neden olmuştur.²⁰⁵ Mısır ile Suriye'de, Irak ve Komünist karşıtı bir kampanya hazırlanmıştır. Bizzat Nâsır'ın liderlik yaptığı bu kampanyaya din adamları da karışmıştır. Ayrıca, Kahire gazetelerine bir beyanat veren Kahire El-Ezher İlahiyat Fakültesi Dekanı Şeyh Mahmut Şaltut, Komünistler ile Siyonistleri insanlık düşmanı ilan etmiştir ve bütün Arapları olanca güçleriyle komünistliğe karşı mücadeleye çağırmıştır.²⁰⁶ Kahire'de bulunan el-Ahbar gazetesi de, Komünistlerin İslam dini aleyhinde faaliyetlerde bulunduğunu, bu nedenle de Musul'da ordunun isyan ettiğini açıklamıştır.²⁰⁷

3.2. IRAK'IN BAĞDAT PAKTI'NDAN ÇEKİLMESİ

24 Mart 1959'da bir basın toplantısı yapan General Kâsım, Irak Hükümeti'nin Bağdat Paktı'ndan çekildiğini açıklamıştır.²⁰⁸ Kâsım'ın konuşmasından sonra yayın yapan Bağdat Radyosu'nda "*Irak'ın emperyalizmin son bağıını koparmış olduğu*" ve alınan karar üzerine halkın sokaklara çıkarak şenliklere başladığını söylemiştir.

²⁰² **Cumhuriyet**, 17 Mart 1959, S. 12.445, s.1,5; **Hürriyet**, 17 Mart 1959, N. 3910, s.1,5; **Milliyet**, 17 Mart 1959, S. 3180, s.1,5; **Tercüman**, 17 Mart 1959, S. 1356, s.1,5.

²⁰³ **Cumhuriyet**, 18 Mart 1959, S. 12.446, s.1,5; **Milliyet**, 18 Mart 1959, S. 3181, s.1,5.

²⁰⁴ **Hürriyet**, 18 Mart 1959, N. 3911, s.1.

²⁰⁵ **Cumhuriyet**, 19 Mart 1959, S. 12.447, s.3; **Milliyet**, 19 Mart 1959, S. 3182, s.1,5.

²⁰⁶ **Hürriyet**, 19 Mart 1959, N. 3912, s.1,5.

²⁰⁷ **Tercüman**, 22 Mart 1959, S. 1361, s.3.

²⁰⁸ Doğan Şentürk, **Ortadoğu'da...**, s.183.

Ayrıca, Nâsır'ı Sovyet yardımını küçümsediği için eleştiren Bağdat Radyosu, "*Arap memleketlerini sosyalist cepheden ayırmağa çalışmak, Arapların lehinde bir hareket değildir*" açıklamasını yapmıştır.²⁰⁹

Ömer Sami Coşar köşe yazısında, Irak'ta Temmuz 1958'de yaşanan ihtilalden sonra General Kâsım Hükümeti temsilcilerinin Bağdat Paktı toplantılarına katılmadığını ve devamlı Pakt ile sorunlar yaşadıklarını belirtmiştir. Bu nedenlerle de Irak'ın Paktan ayrılmasının olumsuz bir etki yaratmayacağını, tam tersine memnuniyetle karşılanacağını savunan Coşar, bu noktadan sonra asıl meselenin Musul ve Kerkük'te bulunan Türklerin akıbeti olduğunu söylemiştir.²¹⁰ Nitekim Ankara siyasi çevreleri Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesini sürpriz olarak değil de beklenen bir olay olarak nitelendirmiştir.²¹¹

25 Mart 1959'da bir basın toplantısı yapan Irak'ın Ankara Büyük Elçisi Talib Müştak, Irak'ın Doğu ve Batı bloklarından hiçbirine iltihak etmeyerek tarafsız kalacağını, Bağdat Paktı'ndan ayrılmasının Irak ile diğer Pakt azaları arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilemeyeceğini, Irak'ın dostane ilişkiler kurmak amacıyla olduğunu açıklamıştır. Irak Büyükelçisi'nin Sovyetler Birliği'ni çok methetmesi herkesin dikkatini çekmiştir.²¹² Ayrıca Müştak, Türk-İrak dostluğuna değinerek, "*400 yıllık müşterek bir tarihimiz vardır. Kan karabeti iki memleketi birbirine bağlamıştır. Aramızdaki din bağı, kalplerimizi birbirine yaklaştıran çok kuvvetli bir bağ ve aynı zamanda iman kuvvetimizi fazlalaştıran ve içimizde huzur yaratan bir unsurdur...*" açıklamasını yapmıştır.²¹³

Irak ordusunda bulunan birçok subay, ihanet, isyan ve yabancı devletlerle münasebetler kurmak suçları ile itham edilerek görevlerinden tevkif edilmiştir. Bu tevkiflerin arasında, Temmuz ayı ihtilalini General Kâsım ile gerçekleştiren bazı generaller de bulunmaktadır. Irak'ın Kahire Büyük Elçisi Faik el-Samarrai görevinden istifa ederek Lübnan'a iltica etmiştir ve neden olarak da Kâsım'ın BAC aleyhine uyguladığı politikayı öne sürmüştür.²¹⁴

---

²⁰⁹ **Cumhuriyet**, 25 Mart 1959, S. 12.453, s.1,5; **Hürriyet**, 25 Mart 1959, N. 3918, s.1. **Milliyet**, 25 Mart 1959, S. 3188, s.1,5; **Tercüman**, 25 Mart 1959, S. 1364, s.1,5.

²¹⁰ **Cumhuriyet**, 25 Mart 1959, S. 12.453, s.3.

²¹¹ **Hürriyet**, 26 Mart 1959, N. 3919, s.1,5; **Milliyet**, 26 Mart 1959, S. 3189, s.1,5; **Tercüman**, 26 Mart 1959, S. 1365, s.5.

²¹² **Cumhuriyet**, 26 Mart 1959, S. 12.454, s.1,5; **Tercüman**, 26 Mart 1959, S. 1365, s.1,5.

²¹³ **Hürriyet**, 26 Mart 1959, N. 3919, s.1,5.

²¹⁴ **Cumhuriyet**, 28 Mart 1959, S. 12.456, s.3.

3.3. RUSYA'NIN IRAK'A YERLEŞMESİ

Rusya'dan gönderilen çok sayıda silah ve askeri teknisyenler 28 Mart 1959'da Irak'a ulaşmıştır.²¹⁵ Yeni gelen Sovyet subayları, Irak askerlerinin eğitimiyle ilgilenen İngiliz teknisyenlerinin yerine geçmiştir. Musul isyanına katılan subaylardan dört tanesi daha idam edilmiştir.²¹⁶ Rusya'dan 140 milyon dolarlık bir kredi aldıktan sonra, Irak'ın Bağdat Paketi'nden ayrıldığını belirten M. Feridun Bellisar, bu gelişme sonrasında Irak ile diğer Pakt üyelerinin arasının açıldığını, diğer taraftan da Sovyet nüfuzunun Bağdat Hükümeti'nde daha da arttığını söylemiştir. Bellisar, her geçen gün kuvvetlenen Sovyet nüfuzunun Orta-Şark'ın siyasi çevrelerinde endişe yarattığını söylemiştir. Yine bu siyasi çevreler tarafından Sovyetlerin Irak'a yerleştikten sonra İran'a yöneleceğinin (İran, Basra Körfezi'ne giden yolda Sovyetlerin önüne çıkan bir engeldir) söylendiğini ve bu endişelerin de haklı olduklarını söyleyen Bellisar, General Kâsım'ın uyguladığı Sovyet politikasının hem Arap birliği düşüncesini engellediğini hem de Orta-Şark'ın kapılarını Komünizme açtığını belirtmiştir.

Bağdat'ın yeni politikası, Kahire'yi endişeye düşürmüştür ve Nâsır, Lübnan'la görüşükten sonra Ürdün ve Suudi Arabistan Krallarıyla da temasa geçecektir, ayrıca bir İslam Kongresi düzenlenecektir. Orta-Şark'ta yaşanmakta olan Komünist-Arap Milliyetçiliği mücadelesinin nasıl sonuçlanacağını bilinemeyeceğini söyleyen Bellisar, aralarında barış sağlansa da uzun süreli olamayacağını, iki ideolojinin barışmalarının imkânsız olduğunu belirtmiştir.²¹⁷ Ayrıca, yaşanan Musul isyanında işgalcilere yardım yapıldığı ileri sürülen ve Nuri Said rejimi sürecinde kurulmuş olan Irak Habbaniye hava üssünün boşaltılması kararı alınmıştır. Londra'dan yapılan açıklamaya göre İngiliz kuvvetlerinin buradan çekileceği söylenmiştir.²¹⁸

Kerkük'te yaşayan Türk vatandaşlarımız için hayat her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. Burada bulunan Türk öğretmenlerin çoğunun, Türklerin yaşamadığı bölgelere nakledildiği, yerlerine komünist öğretmenlerin getirildiği, Türkçe yayın yapan bir gazetenin kapatıldığı ve Türk gazetecilerin bölgeye ulaşmasının

²¹⁵ Suphi Saatçi (haz.), **Tarihi Gelişim...**, s.211.

²¹⁶ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1959, S. 12.457, s.1,5; **Milliyet**, 29 Mart 1959, S. 3192, s.5; **Tercüman**, 30 Mart 1959, S. 1369, s.3; Mahir Nakip, **Kerkük'ün...**, s.130.

²¹⁷ **Hürriyet**, 30 Mart 1959, N. 3923, M. Feridun Bellisar, s.2.

²¹⁸ **Cumhuriyet**, 31 Mart 1959, S. 12.459, s.5; **Milliyet**, 31 Mart 1959, S. 3194, s.5; **Tercüman**, 31 Mart 1959, S. 1370, s.3.

engellendiği şeklinde haberler alınmıştır.²¹⁹ Türkiye’de yaşayan Iraklı Türkler de yaşanan bu olaylardan çok endişelenmiştir. Bunu üzerine “Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti” Başkanı Enver Yakupoğlu bir basın toplantısı düzenleyerek, Irak’taki Türklere baskı ve zulüm yapıldığı hakkındaki haberlerin Iraklı mesul şahıslar tarafından verilen bilgilerle uyuşmadığını, Türklere uygulanmaya çalışılan bu hareketlerin insan haklarına uygun düşmeyeceğini söylemiştir.²²⁰ Irak Hükümeti, Kerkük’te bulunan birçok Türk’ü tevkif etmiştir ve bunların arasında doktor, subay, avukat, gazeteci, talebe ve iş adamları da bulunmaktadır.²²¹

Mısır basınında çıkan haberlere göre bazı Iraklılar, BAC Hükümeti’ne müracaat ederek bir “Hür Irak Hükümeti” kurmak için yardım istemiştir.²²² BAC’ın kendi iç işlerine karıştığını iddia eden Irak Hükümeti, Kahire’yi Güvenlik Konseyi’ne şikâyet edeceğini açıklamıştır. Ayrıca, Bağdat Radyosu Musul isyanından önce birçok Mısır ve Suriyeli ajanın Irak’a girmeye çalıştığını bildirmiştir ve bu nedenle Irak Hükümeti, BAC’ı bu isyanı hazırlamakla suçlamıştır. Komünistlerin artık Irak ordusuna da sızmaya başladığını iddia eden Kahire kaynakları, yakında Orta Doğu’nun yeniden karışabileceğini, yani Irak’ta bir “Onbaşılar Ayaklanması” yaşanabileceğini belirtmiştir.²²³

3.4. IRAKLI TÜRKLERİN DURUMU VE KÜRTLERİN IRAK’A TAŞINMASI

Kahire Radyosu 7 Nisan 1959’da bir açıklama yaparak, bir Sovyet yolcu gemisinin Basra’ya gitmek üzere Süveyş Kanalı’ndan geçtiğini ve bu geminin içinde bulunan 800-850 Kürdü Rusya’dan Irak’a taşımakta olduğunu, Kerkük’te ise bir ihtilalin başladığını bildirmiştir.²²⁴

Türkiye Dış İşleri Bakanı Zorlu’ya Orta Doğu’da yaşanan sıcak gelişmeler ve burada bulunan Türklerin çektiği sıkıntılar konusunda, Türkiye’nin ne yapmayı düşündüğü sorulmuştur. Bu soruya cevap olarak Zorlu, *“Irak da, Birleşik Arap Cumhuriyeti de dostumuzdur. Bu iki memleket arasında kardeşlik rabitaları (bağları) vardır. Aralarındaki anlaşmazlığın biran evvel hallini temenni ederiz. Beynelmilel Komünizm, Orta Doğu’da çalışmaktadır ve fırsattan istifade ettiği de bir vakıadır.*

²¹⁹ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1959, S. 12.461, s.1,5; **Milliyet**, 2 Nisan 1959, S. 3196, s.1.

²²⁰ **Hürriyet**, 4 Nisan 1959, N. 3928, s.1,5; **Yeni Sabah**, 4 Nisan 1959, N. 7216, s.1,5.

²²¹ **Tercüman**, 3 Nisan 1959, S. 1373, s.3.

²²² **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1959, S. 12.464, s.3.

²²³ **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1959, S. 12.465, s.1,5.

²²⁴ **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1959, S. 12.467, s.3; **Hürriyet**, 8 Nisan 1959, N. 3932, s.1,5; **Milliyet**, 8 Nisan 1959, S. 3202, s.1; **Tercüman**, 8 Nisan 1959, S. 1378, s.3; Mesud Barzani, **Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi I**, Vahdettin İnce (Arapça’dan çev.), İstanbul: Doz Yay., 2003, s.476-477.

Her iki dostun bu vaziyeti gözden kaçırmayacaklarını ve beynelmilel komünizmin aralarında ihtilaf çıkarmak için sarf ettiği gayretlerin boşa çıkmasını ümit ediyoruz.” demiştir. Zorlu, Kâsım-Nâsır arasında yaşanan Arap liderliği çekişmesinin bir safhasının da, Irak’taki buhran olduğunu söylemiştir. Bunlara ek olarak da, Orta Doğu’daki bütün tehlikelere rağmen Türkiye’nin hem güvenlik tedbirleri aldığını hem de NATO’ya olan sorumluluklarını yerine getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca, bir zamanlar Kâsım ile sorunlar yaşayan ve Şam’a iltica eden Irak milliyetçilerinden Mahmut Darra, eğer Kızıllar Kürt gönüllülerini Irak’a gönderirse ülke ikinci bir Kore haline gelir demiştir ve Arap memleketlerini uyarmıştır.²²⁵

Arap Birliği’nin Dış İşleri Konferansı’nda, dünya meselelerinde Irak’ın tarafsız olması istenmiştir. Gizli yapılan bu toplantıya BAC, Yemen, Lübnan, Suudi Arabistan, Fas, Ürdün ve Tunus katılmıştır.²²⁶ Chicago’da bulunan Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu’da bir beyanat vererek, Irak Hükümeti’nin Komünistler tarafından idare edildiği hakkında bir bilgisi olmadığını, Irak’taki buhranın Nâsır-Kâsım arasında yaşanan Arap liderliği mücadelesinden kaynaklandığını, Komünizmin ise bu durumdan yararlanmaya çalıştığını, Arapların bu durumu biran önce görmesi gerektiğini, Batı’nın da bir bekleme politikası gütmesi gerektiğini söylemiştir.²²⁷ Kahire’de bulunan el-Ahbar gazetesi, “gönüllü” Sovyet Kürtlerinin uçaklara binerek Şam’a gittiğini, bu olayın da Irak Hükümeti tarafından gizli tutulduğunu açıklamıştır.²²⁸

Şam’dan alınan haberlere göre Güney Irak’ta kanlı çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çarpışmalar Basra ve Necef şehrinde cereyan etmektedir. Komünistlerle hükümet kuvvetlerinden çok sayıda kişinin öldüğü, Rusya’dan Irak’a yapılan silah sevkiyatının da devam ettiği kaydedilmiştir. Irak Mukavemet Teşkilatı lideri İsmail Şeker Hasan, Basra’daki Arap milliyetçilerine baskı yapmak amacıyla Komünist Partisi tarafından görevlendirildiğini, silahlı komünist yürüyüşünün maksadının da bu olduğunu itiraf etmiştir.²²⁹

Cumhuriyet Halk Partisi Niğde Milletvekili Asım Eren 8 Nisan 1959’da, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne “Irak’taki Türk kardeşlerimize yapılan baskılara karşı ne gibi tedbirler düşünüldüğünü” yazılı olarak sormuştur. Bu soru özellikle

²²⁵ **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1959, S. 12.468, s.1,5; **Yeni Sabah**, 9 Nisan 1959, N. 7221, s.1,5.

²²⁶ **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1959, S. 12.468, s.5.

²²⁷ **Hürriyet**, 9 Nisan 1959, N. 3933, s.1.

²²⁸ **Tercüman**, 9 Nisan 1959, S. 1379, s.1,5.

²²⁹ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1959, S. 12.469, s.1,5; **Milliyet**, 12 Nisan 1959, S. 3206, s.1,5; **Yeni Sabah**, 12 Nisan 1959, N. 7224, s.1,5; **Tercüman**, 12 Nisan 1959, S. 1382, s.1,5.

talebe teşekküllerinde tepki yaratınca 13 Mart'ta yeni bir beyanat veren Asım Eren şu sözleri kullanmıştır: “*Türk milleti nezih, âlicenap ve medenidir. Ve elini kardeşlerinin mal ve kanı ile bulaştıran bir millet değildir. Hatta en haksız tecavüzlere karşı, ancak BM Teşkilatı'nın kaideleri içinde kalarak mukabele eder*”.²³⁰ Soru önergesinde kullandığı “mukabele-i bilmisil” tabirinin bazı kaynaklarca kötüye kullanıldığını söyleyen Eren, bu durumun CHP aleyhine yeni bir iç politika oyunu olarak kullanıldığını açıklamıştır.²³¹ Ayrıca, 14 Nisan 1959'da Bağdat'ta düzenlenecek olan konferansa Rusya, Demir Perde ve İsrail kızıllarının katılacağı söylenmiştir.²³²

Suriye'ye sığınmış olan Irak'ın Milliyetçi Lideri Mahmut Darra, Sovyet Kürtlerinin Irak'a sokulduğunu, bu konuyu Birleşmiş Milletler nezdinde protesto edeceğini, Sovyetlerin Irak'a girmesinin de Türkiye ve İran için savunma bakımından tehlike yarattığını söylemiştir.²³³ Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) Başkanı Vehbi Ünal, Irak Türklerinin son durumu hakkında bir konuşma yapmıştır. Ünal, Irak'ta yapılan iftiralar sonucunda yüzlerce Türkün hapishanelere atıldığını, bu kişilere hapishanede bile Türkçe konuşulmadığını, Irak Türklerine karşı yapılan baskıların kabul edilemez duruma geldiğini açıklamıştır. MTTB, Birleşmiş Milletlere bir şikâyet telgrafi göndermiştir.²³⁴

3.5. BARIŞSEVERLER KONGRESİ

Bağdat'ta Komünistler tarafından aniden düzenlenen “Barışseverler Kongresi” çalışmalarına 14 Nisan 1959'da başlamıştır. Bu Kongrenin gerçekleştirilmesinin iki nedeni olduğunu söyleyen Ömer Sami Coşar, bu nedenleri Musul hadisesinin izlerini silmek ve Irak'ta komünistlere karşı bir antipatinin olmadığını göstermek olarak açıklamıştır.²³⁵ Kızıl Çin, Rusya, Macaristan, Rumanya, Arnavutluk, Doğu Almanya, İsrail, Endonezya ve Lübnan'dan gelen delegelerin oluşturduğu Solcu Milletlerarası Barışseverler Teşkilatı Kongresi'nde bir konuşma yapan General Kâsım, “*sizler sulhun korunmasına çalışan memleketlerin barış partizanlarısınız, ben şahsen hiçbir partiye dâhil değilim, bütün gücümle barış için*

²³⁰ **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1959, S. 12.470, s.1,5; **Milliyet**, 13 Nisan 1959, S. 3207, s.5.

²³¹ **Tercüman**, 13 Nisan 1959, S. 1383, s.1,5.

²³² **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1959, S. 12.470, s.1,5.

²³³ **Milliyet**, 13 Nisan 1959, S. 3207, s.1,5.

²³⁴ **Hürriyet**, 14 Nisan 1959, N. 3936, s.1,5. **Milliyet**, 14 Nisan 1959, S. 3208, s.1. **Tercüman**, 14 Nisan 1959, S. 1384, s.1,5; **Yeni Sabah**, 14 Nisan 1959, N. 7226, s.1,5.

²³⁵ **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1959, S. 12.472, s.3.

*mücadele edeceğim, 1 Mayıs Irak'ın milli bayramı olacaktır.” açıklamasını yapmıştır.*²³⁶

Birleşik Amerika Dış İşleri Bakanı Dulles, 15 Nisan 1959'da istifa etmiştir. Irak'ta sıcak gelişmeler yaşanırken, Amerika Irak'ın komşuları olan Türkiye, İran ve Ürdün'ün askeri güçlerini takviye ettiğini bildirmiştir.²³⁷ Irak Başvekili General Kâsım'ın uyguladığı komünist eğilimli politikasını tasvip etmeyen birkaç hariciyeli istifa etmiştir. Bu durumun Irak'ta yeni sorunlar çıkaracağı düşünülmüştür.²³⁸ Irak'ta yeni bir hükümet darbesi teşebbüsünün ortaya çıkarıldığı ve bir grup subayın tevkif edildiği, Bağdat'tan bildirilmiştir. Irak Milli Müdafaa Vekâleti Hareket Dairesi Başkan Yardımcısı Tümgeneral Şakir Mahmut ve 14 Temmuz ihtilaline katılan Tuğgeneral Mahmut Ali, tevkif edilenlerin arasında bulunmaktadır.²³⁹

Mecid Türkcan (Hürriyet Gazetesi'nde Mecit Türkmen olarak geçmektedir), Kerkük'te bulunan bir kitapevinin sahibidir. Ancak, Türkiye için casusluk yaptığı gerekçesiyle mahkemeye çıkarılan Türkcan'ın, suçu sabit görülmediği halde Irak'ta tevkif edilmiştir. Kendisinden öğrenildiğine göre Kerkük'te son günlerde iki bine yakın Türk tevkif edilmiştir ve Türkler üzerinde akla gelmeyen işkenceler uygulanmaktadır. Atatürk'ün resimlerini yakan kızılar, yerlerine zorla Stalin ve Kruşçev'in resimlerini astırmıştır. Ayrıca, Komünistler 1 milyon Irak Türkünü kendileri gibi yapmaya çalışmaktadır, ancak Irak Türkleri komünist olmaksızın ölmeyi tercih etmiştir.²⁴⁰ Irak Büyük Elçiliği ise bu konuda bir bildiri yayınlayarak, *“Irak Hükümeti'nin Kerkük'teki Türklere baskı yapmadığını, bu bölgede yaşayanların Irak tabası olması dolayısıyla kanun önünde eşit haklara sahip bulduklarını”* belirtmiştir.²⁴¹

Musul ayaklanmasına katılan Şamar kabilesi mensupları, isyan sonrasında Suriye'ye kaçmıştır. General Kâsım ise bu kişilerden geri dönecek olanları affedeceğini söylemiştir. Bağdat'ta bulunan el-Zaman gazetesi de 25 Şamar şeyhinin Irak'a geri dönerek Kâsım'a olan bağlılıklarını ifade ettiklerini bildirmiştir.²⁴² Ayrıca, Irak Türklerinin maruz kaldığı baskı ve işkenceler nedeniyle, Irak Türkleri Kültür ve

²³⁶ **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1959, S. 12.472, s.5. **Hürriyet**, 15 Nisan 1959, N. 3937, s.5.

²³⁷ **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1959, S. 12.473, s.3; **Yeni Sabah**, 16 Nisan 1959, N. 7228, s.1,5.

²³⁸ **Hürriyet**, 17 Nisan 1959, N. 3939, s.1,5.

²³⁹ **Hürriyet**, 24 Nisan 1959, N. 3946, s.1; **Milliyet**, 24 Nisan 1959, S. 3216, s.1.

²⁴⁰ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1959, S. 12.482, s.1,5; **Hürriyet**, 25 Nisan 1959, N. 3947, s.1,5; **Milliyet**, 25 Nisan 1959, S. 3217, s.1,5; **Yeni Sabah**, 26 Nisan 1959, N. 7236, s.1,5; **Tercüman**, 26 Nisan 1959, S. 1394, s.1,5.

²⁴¹ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1959, S. 12.482, s.1,5; **Milliyet**, 26 Nisan 1959, S. 3218, s.1,5.

²⁴² **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1959, S. 12.483, s.5.

Yardımlaşma Derneği tarafından Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne bir protesto telgrafi çekilmiştir ve Türk milletinin Kıbrıs davasında olduğu gibi, Irak meselesinde de “tek kalp” halinde hareket edeceği söylenmiştir.²⁴³

3.6. KÜRTLERİN TÜRKİYE'YE İLTİCA ETMESİ

Mardin'den gelen haberlerde, Irak'taki kanlı tasfiyeden kaçan asi kuvvetlerin Hakkâri ilimizin Şemdilli ilçesinin Çumra ve Derbeso bölgelerine iltica ettiği ve çoğunun da yaralı olduğu, asilerin kampa alındığı bildirilmiştir.²⁴⁴ Türkiye'ye iltica edenlerin sayısı her geçen gün artmıştır. İltica edenlerin anti-komünist olduğu, Irak'taki Barzani kabilesinin (komünist) baskılarına dayanamayarak iltica ettikleri anlaşılmıştır. Türk yetkilileri ise bu konuda bir açıklama yapmamıştır, sadece ilticacıların silahlarının elinden alınması ve kendilerine muayyen yerler gösterilmesini söylemişlerdir.²⁴⁵

Ankara'da toplanan Bağdat Paktı Bakan Yardımcıları Konseyi'nde alınan karar ile Paktın merkezi Ankara olmuştur.²⁴⁶ Irak'taki Türkiye Büyük Elçisi General Behçet Türkmen, Irak'tan yapılan ilticalar hakkında General Kâsım'la bir görüşme yapmıştır. Yaklaşık bir saat süren görüşmede Türkmen, sınır komşusu olan ülkelerde bu gibi ilticaların gerçekleşmesinin normal sayılabileceğini, Türk-Irak münasebetlerinin şimdi olduğu gibi her zaman dostluk içinde sürmesinin Türkiye tarafından arzu edildiğini, bu ilticalar nedeniyle ilişkilerin bozulmamasını temenni ettiğini söylemiştir. Ayrıca, MTTB ve Irak Türklerini Tanıma Komitesi tarafından bir tebliğ yayınlanmıştır. Bu tebliğde, “*Dünya umumi efkârına Türk gençliği olarak şunu ilan ederiz ki, yeryüzünün neresinde olursa olsun, Türklere ve hatta diğer azınlıklara yapılacak zulüm, Türk milletinin asil vicdanında layık olduğu yeri bulacak ve zalimler, her zaman olduğu gibi, Türk gençliğini karşılarında bulacaklardır.*” açıklaması yapılmıştır.²⁴⁷

Irak kabileleri çocuklarını ve kadınlarını yanlarına alarak, Türkiye-Irak sınırından ülkemize iltica etmeye devam etmiştir. Türk yetkililerinden bir kişi açıklama yaparak “*Iraklı mültecilerin ülkemizin müsait yerlerindeki mülteci*

²⁴³ **Hürriyet**, 27 Nisan 1959, N. 3949, s.1; **Milliyet**, 27 Nisan 1959, S. 3219, s.1,5; **Yeni Sabah**, 27 Nisan 1959, N. 7237, s.1,5; **Tercüman**, 27 Nisan 1959, S. 1395, s.1,5.

²⁴⁴ **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1959, S. 12.485, s.1,5; **Hürriyet**, 28 Nisan 1959, N. 3960, s.1,5; **Tercüman**, 29 Nisan 1959, S. 1397, s.1,5.

²⁴⁵ **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1959, S. 12.486, s.1,5; **Hürriyet**, 29 Nisan 1959, N. 3961, s.1,5; **Milliyet**, 29 Nisan 1959, S. 3221, s.1,5; **Tercüman**, 29 Nisan 1959, S. 1397, s.1,5.

²⁴⁶ **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1959, S. 12.487, s.1.

²⁴⁷ **Hürriyet**, 30 Nisan 1959, N. 3962, s.1,5. **Tercüman**, 30 Nisan 1959, S. 1398, s.1,5; **Yeni Sabah**, 30 Nisan 1959, N. 7240, s.1,5.

kamplarına en kısa zamanda yerleştirilecektir, Türkiye'ye iltica eden bu kimselerin milletlerarası kaidelere göre kendi arzuları hilafına tekrar Irak'a iadeleri katiyen bahis mevzu değildir.” sözlerini kullanmıştır.²⁴⁸ General Kâsım, Irak'ta 1 Mayıs tarihini Milli Bayram ilan etmiştir.²⁴⁹ Şeyh Reşidi bin tane silahlı süvarisini de yanına alarak, Barzanilerle (Rus taraftarı) çatışmaya başlamıştır. Şeyh Reşidi, Barzanilerin asıl düşmanı olarak tanınmaktadır.²⁵⁰

4. GÜNEY IRAK'TA YAŞANAN OLAYLAR

Kuzey Irak'tan sonra Güney Irak'ta da karışıklıklar yaşanmıştır. Basra'da faaliyet gösteren İngiliz firmaların elemanlarının çoğu hapisaneyeye atılmıştır. 10 gün önce, Irak'ta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu nedenle ülkedeki olaylar hakkında fazla bilgi alınamamıştır. Bu on gün içinde Irak'ta kalan Ronald Seaman gördüklerini şöyle anlatmıştır: Başkent'in sokaklarını birçok insan doldurmuştur. Bu insanlar Batılı Emperyalistlerden ve General Kâsım'a sözde suikast düzenleyecek olan kişilerden intikam almak istemiştir. Bağdat'taki bütün Batılılar, İstihbarat Teşkilatı tarafından takip edilmiştir. Musul isyanından sonra, Kuzey Irak'ta durum sakinleşmiştir. Basra'da yaşayan yabancılar sudan sebeplerle linç edilmek istenmiştir. Örneğin bir Alman müteahhidin odasında bulunan General Kâsım'ın resmi, rüzgâr nedeniyle yere düşmüştür. Bu müteahhit resmi yere kendisinin atmadığını kanıtlayamamıştır ve linç olmaktan son anda kaçmıştır. Basra'da bulunan yaklaşık 200 yabancı petrolcü de, buradaki işçilerle kanlı bıçaklı olmamak için ve onların “aylak” akrabalarına iş çıksın diye, hiç gerekli olmayan işleri yaptırmıştır.

Bağdat'ta şiddetli baskı ve sansür uygulanmıştır. Hatta Basra'da yaşanan birçok olaydan Irak Hükümeti'nin bile haberi olmamıştır. Bu durum da Batı dünyasının gelecekte çok tehlikeli bir Irak'la karşılaşacağını göstermiştir.²⁵¹ Komünist Barzani Kürtlerinin baskılarına dayanamayarak ülkemize iltica eden milliyetçi Kürtlerin sayısının 7 bine ulaştığı haberini Hakkâri'den veren Alâeddin Bilgi, Irak'ta çatışmaların devam ettiğini bildirmiştir.²⁵² 5 Mayıs 1959 tarihli köşe yazısında Irak'ta halkın komünist ve anti-komünist olarak ikiye ayrıldığını söyleyen M. Feridun Bellisar, ülkedeki yaşanan çatışmaların bu ikilikten doğduğunu, hükümetin Sovyetlere tamamen bağlandığını, ancak ülkede daha çok karışıklık

²⁴⁸ **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1959, S. 12.487, s.1,5.

²⁴⁹ **Tercüman**, 1 Mayıs 1959, S. 1399, s.1,5.

²⁵⁰ **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1959, S. 12.490, s.1; **Tercüman**, 2 Mayıs 1959, S. 1400, s.1,5.

²⁵¹ **Hürriyet**, 3 Mayıs 1959, N. 3955, Ronald Seaman, s.3.

²⁵² **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1959, S. 12.492, s.5.

çıkarması için tarafsız olduğunu ileri sürdüğünü, Barzani aşireti'nin Irak'a döner dönmez zararlı faaliyetlere başladığını, komünist karşıtı Seyit Reşidi aşiretinin de bu nedenle Türkiye'ye iltica ettiğini, bu şartlar altında Iraklı Türklerin huzur içinde olduğuna asla inanılmayacağını, Kâsım'ın dayandığı unsurların (ordu ve halk) tam anlamıyla kendi tarafında olmadığını, Irak'ta komünistlerin hâkim olduğunu, Bağdat'ın komşularının da bu durum çerçevesinde uyanık olmaları gerektiğini açıklamıştır.²⁵³

4.1. ANTI-KOMÜNİST KÜRTLERİN TÜRKİYE'YE İLTİCA ETMESİ

Şemdinli'den gelen haberler de Barzani kuvvetlerine mensup 7000 kişilik silahlı bir grubun, anti-komünist Şeyh Reşit kuvvetlerine iltihak ettiği bildirilmiştir.²⁵⁴ İredol Aşireti Reisi Hanepdel'le önemli bir görüşme yapan gazeteci Alâeddin Bilgi, aşiret reisine Türkiye hakkında ne düşündüğünü sormuştur. Hanepdel, *“Türkiye bizim ikinci vatanımızdır. Esasen şeyhimiz de Türkiyelidir.”* dedikten sonra, Irak hakkında şu beyanatlarda bulunmuştur: *“Büyük Reisimiz Reşid'in emrinde 10 binden fazla genç muharip bulunmaktadır. Bizim, ne Barzani'den ne de onların teşviki ile bize silah kaldıran Irak askerlerinden korkumuz yok. Yalnız Ruslar mütemadiyen silah veriyorlar. Ayrıca uçakları da var. Aşiretimiz bundan on sene evvel Barzanileri tarumar etmiş, Irak'tan sürmüştü. Şimdi fırsat onların ellerine geçtiği için bir misilleme yapmaya çalışıyorlar.”* Bilgi, öncelikle İran hududuna yönelen, fakat sonra geri dönerek Türkiye'ye iltica eden grubun başkanına bunu neden yaptıklarını sormuştur. O anda durgunlaşan Başkanın gözleri dolmuştur ve samimi davranarak *“bugün Irak'ta yaşayan bütün aşiretimiz mensupları, en güvenilir devlet olarak Türkiye'yi bildirdiklerinden buraya iltica etmeyi tercih ettik”* demiştir.²⁵⁵

Irak'ın Kuzeyinde, İran ve Türk sınırlarında yaşayan Kürt kabileleri, Kızıllara karşı ayaklanmıştır. Komünist organı olan “Al Şaab” gazetesi bir haber yayımlayarak, Kürt kabilelerinin elinde Amerikan malı silahlar olduğunu ve sözde Kürt kıyafeti giyinmiş Türk subaylarının da Kürtlerle birlikte çalıştığını iddia etmiştir. Ayrıca General Kâsım, kendisine karşı bir suikast düzenlenmesinden korkmaktadır, bu nedenle ülkede geniş çaplı güvenlik tedbirleri alınmıştır.²⁵⁶ General Kâsım ile

²⁵³ **Hürriyet**, 5 Mayıs 1959, N. 3957, s.2.

²⁵⁴ **Tercüman**, 5 Mayıs 1959, S. 1403, s.1,5.

²⁵⁵ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1959, S. 12.493, s.1,5.

²⁵⁶ **Hürriyet**, 6 Mayıs 1959, N. 3958, s.1; **Milliyet**, 6 Mayıs 1959, S. 3228, s.1,5. **Yeni Sabah**, 6 Mayıs 1959, N. 7246, s.1,5.

görüşme yapan Türkiye'nin Bağdat Büyük Elçisi Behçet Türkmen, görüşmede iki ülke ilişkilerinin dostane şekilde devam etmesi için temennilerde bulunduğunu söylemiştir. Ardından Türkmen Oslo Elçiliğine, Oslo Elçimiz de Bağdat'a tayin edilmiştir.²⁵⁷

Şam kaynakları Irak uçaklarının asi bölgelerini havadan bombaladığını, asi kabilelerinin ise 30 hükümet askerini öldürdüğünü ve 80 kadarını da yaraladığını bildirmiştir.²⁵⁸ Şeyh Reşit taraftarı 700 Kürt ailesinin de Türkiye'ye iltica etmekte olduğu, General Kâsım'ın Mustafa Barzani'yi desteklediği ve anti-komünist Kürtlerin Türkiye'ye iltica etmemesi için sınırlarda güvenlik önlemlerini artırdığı bildirilmiştir.²⁵⁹ "Daily Express"e önemli bir beyanat veren Fatin Rüştü Zorlu, *"General Kâsım'ın komşularıyla ahenk içinde yaşamak istediği ve memleketini herhangi bir blok haricinde hür tutmak gayesini güttüğü yolundaki beyanına biz inanıyoruz. Kendisi ağır bir tazyik altındadır, ancak kendisine politikasında muvaffakiyet temenni ederiz...Bir memleketin anti-komünist düşüncelere sahip olması yetmez. O memleketin genişleme politikası güdüp güttmediği ve Sovyet bloğunun bir müttefiki olup olmadığı da çok önemlidir..."* açıklamasını yapmıştır.²⁶⁰

Bağdat, İngiltere'den silah talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Londra, müttefikleriyle yaptığı görüşmeler neticesinde Irak'ın istediği tanklar ile bombardıman uçaklarını da vermeyi kabul etmiştir.²⁶¹ Londra'da bulunan Bağımsız ve Muhafazakâr gazeteler, İngiltere tarafından alınan bu kararın General Kâsım'ı komünizme kaymasını önleyebilecek bir teşebbüs olarak nitelendirmiştir.²⁶² Türkiye'ye yeni iltica eden gruplardan alınan bilgiye göre, Barzani çetelerinin başlarında özellikle Rusya'da yetiştirilmiş Rus üniformalı subaylar bulunmaktadır ve Barzani'lerin Kurmay Heyeti'nin başında da Rus mareşali üniforması taşıyan Molla Mustafa'nın bulunduğu söylenmiştir. Ayrıca, Kızıl Kürt Aşireti, Şeyh Reşidi'nin başına 30.000 dinar mükâfat koymuştur.²⁶³

4.2. IRAK'IN RUSYA PEYKİ HALİNE GELMESİ

"Arap Dünyası..." adlı köşe yazısında Kadircan Kafılı şu açıklamaları yapmıştır: Irak'a gönderilen Rus silahlarının çoğu, ordudan ziyade sivil halk

²⁵⁷ **Milliyet**, 7 Mayıs 1959, S. 3229, s.1,5.

²⁵⁸ **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1959, S. 12.495, s.3.

²⁵⁹ **Tercüman**, 8 Mayıs 1959, S. 1406, s.1,5; **Yeni Sabah**, 10 Mayıs 1959, N. 7250, s.1,5.

²⁶⁰ **Hürriyet**, 9 Mayıs 1959, N. 3961, s.1; **Yeni Sabah**, 9 Mayıs 1959, N. 7249, s.1,5.

²⁶¹ **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1959, S. 12.497, s.1,5; **Yeni Sabah**, 10 Mayıs 1959, N. 7250, s.3; **Yeni Sabah**, 12 Mayıs 1959, N. 7252, s.3.

²⁶² **Yeni Sabah**, 13 Mayıs 1959, N. 7253, s.3.

²⁶³ **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1959, S. 12.498, s.1,5; **Milliyet**, 11 Mayıs 1959, S. 3233, s.5.

topluluklarına dağıtılmıştır ve böylece milis birlikler oluşturulmuştur. Ülkede yayılmakta olan Rus nüfuzu, Irak'ın bütün kaynaklarına (doktor, mütehasıs, teknisyen adı altında) ulaşmıştır. Irak bir Rus peyki olma aşamasına gelmiştir. Çünkü Ruslar daha önce Kafkasya'da, Türkistan'da, Ukrayna'da, Litvanya'da, Polonya'da...uyguladıkları politikayı Irak üzerinde de deneyecektir. Daha açık bir ifade ile Irak'ta sermayeye el konulacaktır, mülkiyet kaldırılarak zengin ve orta sınıfın seviyesi düşürülecektir, milliyet fikri ve hatta ihtilali yapanlar bile ortadan kaldırılacaktır, Moskova taraftarları başa geçecektir, bazı fabrikalar kurulacaktır ama bu fabrikalar civarına Ruslar iskân edilecektir. Bu noktada yapılması gereken en önemli iş, Arap devletleriyle ilişkileri geliştirmektir.²⁶⁴

Başbakan General Kâsım bir toplantı düzenleyerek, “*Irak Bağdat Paktı'ndan çekilmiştir, ancak bu durum ne Türkiye ne de İran ile olan ilişkilerimizi olumsuz etkilemeyecektir*” demiştir.²⁶⁵ Kendisinin her zaman siyasi bakımdan müstakil olduğunu söyleyen Irak İktisat Bakanı Kubba, komünistlerin Irak Hükümeti'nde yer almalarını istemiştir ve bu açıklaması ile siyasi olarak ilk kez hangi tarafta olduğu öğrenilmiştir. Londra'dan alınan bir habere göre İngiltere Irak'a silah satışını kabul etmeden önce aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı ülkelerin onayını almıştır.²⁶⁶ Irak'tan kaçan mülteciler, Türkiye ve İran sınırlarına akın etmeyi sürdürmektedir. General Kâsım ise ülkesinin tarafsız bir politika benimsediğini, ancak Kızıllarla (komünist devletler) bağlarını takviye edeceğini söylemiştir.²⁶⁷

Kuzey Irak'ta bulunan komünist Kürt aşiretlerle, anti-komünist Kürt aşiretler arasında çatışmalar sürerken, General Kâsım anlaşma bahanesiyle anti-komünist Kürt aşiretini Bağdat'a davet etmiştir. Ancak, anlaşma yapılmamıştır ve aralarında Şeyh Reşid'in oğlunun da bulunduğu bir grup, vatana ihanet suçuyla tevkif edilmiştir. Bunun üzerine Şeyh Reşid bir misilleme yaparak Kuzey Irak'ta bulunan 5 karakolu işgal etmiştir.²⁶⁸ Beyrut'tan yapılan açıklamaya göre, Ruslar Şattülarab nehri sahilindeki Saibeh mevkiine bir askeri üs kurmuştur ve 3 Sovyet harp gemisi tarafından buraya silah ve teçhizat boşaltılmıştır.²⁶⁹ Irak'ta bulunan komünistler aldıkları ani bir kararla Kâsım kabinesine girmekten vazgeçmiştir. Komünist organı

²⁶⁴ **Tercüman**, 11 Mayıs 1959, S. 1409, s.3.

²⁶⁵ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1959, S. 12.499, s.3; **Milliyet**, 12 Mayıs 1959, S. 3234, s.5.

²⁶⁶ **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1959, S. 12.500, s.5; **Yeni Sabah**, 13 Mayıs 1959, N. 7253, s.3; **Tercüman**, 13 Mayıs 1959, S. 1411, s.3.

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1959, S. 12.502, s.3; **Milliyet**, 13 Mayıs 1959, S. 3235, s.5.

²⁶⁸ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1959, S. 12.503, s.3.

²⁶⁹ **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1959, S. 12.509, s.3; **Hürriyet**, 22 Mayıs 1959, N. 3974, s.1; **Yeni Sabah**, 22 Mayıs 1959, N. 7262, s.3.

olan “İttihad el-Şaab” gazetesi, Kâsım’ı siyasi sebeplerle değil, fakat emperyalist ve feodalistlere karşı takip ettiği politikası nedeniyle desteklediğini açıklamıştır.²⁷⁰

4.3. IRAK-SOVYET ARASINDA YAŞANAN GERGİNLİK

Nâsır 24 Mayıs 1959’da General Kâsım’a bir mesaj yollayarak, aralarındaki anlaşmazlığın sona ermesini ve Arap memleketlerindeki komünist tehdidine karşı birlikte hareket etmeyi teklif etmiştir.²⁷¹ Komünistler, Irak’ta idareyi ele almaktan vazgeçmiştir, ancak Irak’ta siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmesini istemişlerdir. Bunun sonucunda Bağdat Radyosu bir yayın yaparak, “ihtilal aleyhine çalışanların vatan haini addedilecekleri”ni açıklamıştır ve Komünistlere ihtarda bulunmuştur.²⁷² Ayrıca Ömer Sami Coşar, Irak’ta bulunan komünistlerin, artık kendilerini “barışçı” ve “koyu dindar” olarak nitelendirdiğini, bu şekilde Irak’a yayılmayı amaçladıklarını, bu durum karşısında bir şey yapılmazsa komünistlerin Irak’ta yönetimi ele geçirebileceğini yazmıştır.²⁷³

4.4. 14 TEMMUZ 1959 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN KERKÜK KATLİAMI

Irak’ta yaşayan Türkmenler, tarihin hemen hemen her döneminde baskı ve zulüm ile karşılaşmıştır. Ülkede kraliyetin devrilmesi bu baskıları daha da derinleştirmiştir. Nitekim 14 Temmuz 1959 tarihinde Kerkük’te, insanlık tarihinin en utanç verici katliamı gerçekleştirilmiştir.²⁷⁴

Kerkük 2’nci Tümen Komutanı olan Tuğgeneral Nâzım Tabakçalı, yaşanan 1959 General Şevvaf ayaklanmasından sonra, görevinden alınmıştır ve yerine komünist yanlısı Tuğgeneral Davut Cenabi getirilmiştir.²⁷⁵ Cenabi ilk iş olarak Türkçe yayınlanan gazeteleri yasaklamıştır ve daha sonra da doktor, işadami, avukat... olan birçok Türkmen’i hapishaneye attırmıştır veya sürgüne yollamıştır. Türkmenler tamamen silahtan arındırılmıştır.

Tuğgeneral Cenabi bir toplantı için Bağdat’a çağırılmıştır, ancak Kerkük’e geri dönmesine izin verilmemiştir. Yerine Tuğgeneral Mahmut Abdulrazzak’ın

²⁷⁰ **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1959, S. 12.510, s.3; **Hürriyet**, 25 Mayıs 1959, N. 3977, s.1; **Yeni Sabah**, 23 Mayıs 1959, N. 7263, s.3; **Tercüman**, 23 Mayıs 1959, S. 1422, s.3.

²⁷¹ **Cumhuriyet**, 25 Mayıs 1959, S. 12.512, s.3.

²⁷² **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1959, S. 12.513, s.3.

²⁷³ **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1959, S. 12.518, s.3.

²⁷⁴ Nefi Demirci, **Sönmeyen Ateş Dinmeyen Hasret: Kerkük**, n.2, İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2006, s.150-152; Ziyat Köprülü, **Irak’ta Türk Varlığı**, Ankara: Örnek Ltd Şirketi, 1996, s.37-40; Murat Yılmaz ve öte..., **Irak: Baas Diktatörlüğünden Amerikan Hegemonyasına İnsani Durum**, n.2, İstanbul: İHH Yay., 2003, s.224-227.

²⁷⁵ Ali Gökhan Kayalı, **The Iraqi...**, p.40-41.

atanmasına karar verilmiştir.²⁷⁶ Bu sırada 14 Temmuz 1958 İhtilali'nin yıl dönümü için Kerküklü Türkmenler büyük bir kutlama töreni hazırlamıştır. Tören 200 binden fazla insanın katılımıyla, saat 18.00'de başlamıştır. Ulusal Cephecilerin oluşturduğu bir grup tören yürüyüşüne katılmıştır ve saat 19.30'da önceden hazırladıkları taş ve sopalarla Türkmenlere saldırmaya başlamıştır. Halk, şaşkınlık içinde evlerine sığınmıştır. 2'nci Ordu komutanlığı mensupları da bu saldırıya katılmıştır ve Kerkük'te sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Olaylar üç gün sürmüştür. Bu üç gün içinde Türkmenlerin evleri bombalanmıştır, Türkmenler evlerinden alınarak işkence edilmiştir, bazıları diri diri toprağa gömülmüştür, bazıları ise ağaçlara asılmıştır, Türkmenlere ait bütün işyerleri ateşe verilmiştir, cesetleri direklere asılmıştır. Yakın köy ve kasabalarda yaşayan soydaşlarımız, yardım etmeye çalışmışsa da tüm çevre yollar tutulduğu için hiçbir şey yapamamıştır. Tuğgeneral Abdulrazzak, olayların durdurulması için General Kâsım'dan yardım istemiştir, ancak 17 Temmuz günü Bağdat askeri birlikleri şehre hâkim olmuştur ve katliam sona ermiştir.²⁷⁷

29 Temmuz 1959'da bir basın toplantısı düzenleyen General Kâsım, *“inanın ne zamanında Hülagu bu vahşeti yaptı, ne de Siyonistler. Sorarım size, bunu yapanların demokratik örgütler olduklarını iddia etmeleri ne kadar gerçekçidir?”* dedikten sonra masum olarak vasıflandırdığı Türkmenlere başsağlığı dilemiştir.²⁷⁸ Nuri Talabani, *“Mantakat Karkuk ve Muhavalat Tağyir Vakiihal Kavmi (Kerkük Bölgesi, Milli Gerçeğini Değiştirme Gayretleri)”* adlı kitabında Kerkük Katliamını Türkmenlere mal etmeye çalıştığı için, tutarsız ve taraflı ifadeler kullandığı için, Prof. Dr. Mahir Nakip tarafından eleştirilmiştir.²⁷⁹ *“Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi”* adlı kitabında Mesud Barzani, Kerkük'ün ezelden beri Kürt olduğunu ve Kürt kalacağını, 14 Temmuz Devrimi'nde Abdülkerim Kâsım'ı savunan Kürtlerin de *“yapılması gereken en doğru şeyi”* yaptıklarını açıklamıştır.²⁸⁰

²⁷⁶ Erşat Hürmüzlü, **Irak'ta Türkmen Gerçeği**, n.16, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2006, s.105-107; Mahir Nakip, **Kerkük'ün...**, s.138-139; Nefi Demirci, **Dünden Bu Güne...**, s.79.

²⁷⁷ Şemsettin Küzeci, **Kerkük Soykırımları: Irak Türklerinin Uğradığı Katliamlar 1920-2003**, Ankara: Teknoed Yay., 2004, s.49-63; Erşat Hürmüzlü, **Irak'ta...**, s.107-109; Nefi Demirci, **Dünden Bu Güne...**, s.77-85; Ali Gökhan Kayalı, **The İraqi...**, p.40-41; Şevket Koçsoy, **Irak Türkleri...**, s.130-131.

²⁷⁸ Erşat Hürmüzlü, **Irak'ta...**s.110; Hana Batatu, **The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq**, New Jersey: Princeton University Press, 1978, p.919; Ali Gökhan Kayalı, **The İraqi...**, p.43; Suphi Saatçi (haz.), **Tarihi Gelişim...**, s.220.

²⁷⁹ Mahir Nakip, **Kerkük'ün...**, s.158-162.

²⁸⁰ Mesud Barzani, **Barzani...I**, s.533-537.

4.5. IRAK'IN KUVEYT'İ İLHAK ETMESİ

Irak Dış İşleri Bakanlığı hazırladığı bir memorandumunu, 26 Haziran 1961 tarihinde bütün dünya devletlerine göndermiştir ve Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklamıştır. Ancak, Kuveyt bağımsız kalmak için her şekilde mücadele edeceğine ve ilhakı kabul etmediğini bildirmiştir.²⁸¹ Yaşanan bu sıcak gelişmenin hemen ardından Araplar, Kuveyt'i desteklemeye başlamıştır. Bu kapsamda Suudi Arabistan ve Ürdün yardım teklifinde bulunurken, İngiltere donanmasına “hazır ol” emrini vermiştir. Bütün Arap ve İran basınında General Kâsım aleyhinde nümayişlerde bulunulmuştur ve Kuveyt'in bağımsızlığı desteklenmiştir. Bir açıklama yapan Reiscumhur Cemal Gürsel, “*Bu olay NATO'yu ve Türkiye'yi ilgilendirmez*” demiştir.²⁸² Irak'ın Kuveyt üzerinde hak iddia etmesiyle başlayan olaylar, Irak'ın Kuveyt'i abluka altına alması şeklinde devam etmiştir. Kuveyt'e destek olmak amacıyla, İran'dan bu bölgeye yiyecek sevkiyatına başlanmıştır. Ancak Irak, İranlı tekelere ateş açmıştır ve Irak ordusuna mensup olan iki tugay askeri Kuveyt sınırına yığmıştır.²⁸³

1 Temmuz 1961 tarihli köşe yazısında Ord. Prof. Şükrü Baban, İngiliz hâkimiyetinden kurtularak müstakil bir hükümet haline gelen Kuveyt'in yeni durumunun, Irak'ı aniden harekete geçirdiğini ve yaşanan bu gelişmelerin de İngiliz siyasi çevrelerince farklı şekillerde yorumlanmasına neden olduğunu söylemiştir. Şükrü Baban tarafından sıralanan yorumlar şunlardır: a) General Kâsım iç işlerinde ve özellikle iktisadi alanlarda zorluklarla karşılaşmıştır. Halkın dikkatini dış ilişkilere çevirmek için bu yola başvurmuştur. b) Irak'ta bulunan İngiliz petrol şirketi, hükümete aidat ödemektedir, ancak Irak Hükümeti bu aidatı yükseltmeyi düşünmektedir. Kuveyt petroleri de Irak'ın eline geçerse, aidat yükseltmesinde şirket tarafından bir karşı çıkış yaşanmayacağı düşünülmüştür. c) Irak'ın Kuveyt'e karşı saldırması halinde, Kuveyt Emiri eski hâmisi olan İngiltere'den yardım isteyecektir. İngiltere de yardım edecektir. Böylece General Kâsım, İngiliz emperyalizmine karşı Arap hukukunu koruyan bir kahraman olarak ünlenecektir. İngiltere ise bu durumun gerçekleşmemesi için çok dikkatli hareket etmiştir.²⁸⁴ Nitekim düzenlenen Arap Birliği Teşkilatı toplantısında, Kuveyt'in Arap Birliği'ne katılması kararı alınmıştır. Bu karara itiraz eden Irak delegeleri sinirlenerek

²⁸¹ **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1961, S. 13.251, s.1,5; **Milliyet**, 27 Haziran 1961, S. 3980, s.1,5; **Tercüman**, 27 Haziran 1961, S. 2216, s.1,5.

²⁸² **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1961, S. 13.252, s.1,5; **Milliyet**, 28 Haziran 1961, S. 3981, s.1,5; **Tercüman**, 28 Haziran 1961, S. 2217, s.1,5.

²⁸³ **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1961, S. 13.254, s.1,5; **Milliyet**, 30 Haziran 1961, S. 3983, s.1,5.

²⁸⁴ **Yeni Sabah**, 1 Temmuz 1961, N. 8019, s.2,5.

konferans salonunu terk etmiştir.²⁸⁵ Sonuç olarak Irak, 4 Ekim 1963'de Kuveyt'in bağımsızlığını resmen tanımıştır.²⁸⁶

4.6. KOMÜNİST KÜRTLERİN GENERAL KÂSİM'A KARŞI AYAKLANMASI

Kürtler, General Kâsım'a karşı ayaklanmıştır. Kuzey bölgesinde başlayan bu isyan, Irak'ın Türkiye ve İran ile olan dağlık hudut bölgesinde, 400 kilometrelik bir sahaya yayılmıştır. Musul, Erbil ve Süleymaniye şehirleri hariç diğer yerlerde bulunan polis ve gümrük merkezleri, Kürt isyancıların (Barzaniler) saldırısına uğramıştır.²⁸⁷ Türkiye ve İran hududunda geniş güvenlik önlemleri alınmıştır. Barzanilerin saldırısından kaçarak Türkiye'ye sığınan Iraklı Kürtler, "*Molla Mustafa mağlup edilmedikçe geri dönmeyiz*" açıklamasını yapmıştır.²⁸⁸

---

²⁸⁵ **Yeni Sabah**, 22 Temmuz 1961, N. 8031, s.3.

²⁸⁶ Edgar O'ballance, **1961-1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi**, Mehmet Görelî (çev.), İstanbul: Yöntem Yay., 1977, s. 165.

²⁸⁷ **Yeni Sabah**, 18 Eylül 1961, N. 8087, s.1,5.

²⁸⁸ **Yeni Sabah**, 22 Eylül 1961, N. 8091, s.1,5.

İKİNCİ BÖLÜM

1963-1979 YILLARI ARASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ VE IRAK'TA HÜKÜMET DARBELERİ

1. 8 ŞUBAT 1963 TARİHİNDE YAPILAN HÜKÜMET DARBESİ

8 Şubat 1963 tarihinde Nâsırcı subaylar Irak'ta bir darbe yapmıştır²⁸⁹ ve bu gelişme Orta Doğu'yu yeniden karıştırmıştır. Bir askeri cunta, “Yeni Milli Konsey” adında bir kabine kurmuştur ve Cumhurbaşkanlığına Abdüsselâm Arif getirilmiştir. İhtilalin lideri Albay Abdülkerim Mustafa olmuştur.²⁹⁰ Irak'ın bütün sınırları ve hava yolları kapatıldıktan sonra ülkede dışarı çıkma yasağı da uygulanmıştır. Ayrıca gazeteci Kayhan Sağlamer'in uçakla gittiği Beyrut'tan bildirdiğine göre, ihtilal sabahın erken saatlerinde Bağdat Hava Üssüne mensup Hava Kuvvetleri'nin harekâtıyla başlamıştır.²⁹¹

“Kâsım'ın devrilmesi mukadderdi...” adlı köşe yazısında Turhan Aytul, Kâsım'ın devrilmeye ve öldürülmeye mahkûm bir ihtilal lideri olduğunu dört sebebe bağlayarak açıklamıştır. 1) Kâsım Irak halkına birçok konuda reform yapacağını söylemiştir, ancak gerçekleştirememiştir. 2) Her konuda Nâsır karşısında mağlup duruma düşmüştür. 3) Rusya ile ortaklığı onu muallâkta kalan bir ihtilal lideri durumuna düşürmüştür ve hiçbir fayda sağlamamıştır. 4) Barzani ile uzun ve zorlu bir mücadeleye girmiştir, ancak ordu içindeki otoritesini ve halkın gözündeki itibarını kaybetmiştir.

14 Temmuz İhtilali'nden sonra bayram yapan Irak halkının elinde Kâsım ve Nâsır'ın resimleri bulunmaktadır. Ancak Kâsım, Nâsır'ın arkasındaki adam olmak istememiştir ve zaman kaybetmeden Nâsırcı ihtilal arkadaşlarını temizlemeye başlamıştır. Bunları gerçekleştirirken de Rusya'nın desteğini almıştır. Böylece Irak, Rusya'nın bir peyki haline gelmiştir. Yanlış politika izlediğini anlayan Kâsım, politikasını değiştirmek istemiştir, ancak karşılığında ağır bir bedel ödemiştir. Ülkede

²⁸⁹ Ayrıca bkz. Shiv Lal (edt.), **Politics in Iraq**, New Delhi: The Election Archives, 1985, p.108.

²⁹⁰ Ali Gökhan Kayalı, **The Iraqi...**, p.45-46; Marion Farouk-Sluglett & Peter Sluglett, **Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship**, London: 1987, p.93-97; Charles Tripp, **A History of Iraq**, 2.edit., London: Cambridge University Press, 2002, p.170-171.

²⁹¹ **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1963, S. 13.838, s.1,5; **Hürriyet**, 9 Şubat 1963, N. 5311, s.1,7; **Milliyet**, 9 Şubat 1963, S. 4363, s.1,7; **Yeni Sabah**, 9 Şubat 1963, N. 8591, s.1,5; **Tercüman**, 9 Şubat 1963, S. 482, s. 1,5; Hakan Yıldız, **Büyük Oyun...**, s.145.

bulunan Komünistler ve Kürtler nedeniyle birçok sorun ortaya çıkmıştır. 8 Şubat ihtilali de bu sorunlardan bir tanesidir ve Kâsım'ın devrilmesine neden olmuştur.²⁹²

Irak'ta yaşanan bu sıcak gelişmeler nedeniyle, Ankara'da Bakanlar Kurulu olağanüstü bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda özellikle Irak sınırında bulunan jandarma birliklerinin çok dikkatli olması istenmiştir. Ayrıca, bu ihtilalin Mısır-Irak arasındaki ilişkilerin en gergin olduğu döneme denk geldiği siyasi müşahitler tarafından belirtilmiştir. Irak'taki bütün siyasi mahkûmlar (komünistler hariç) tahliye edilmiştir. Mısır marşları, Bağdat Radyosu'nda birçok kez çalınmıştır. Bu durum da ihtilalin Nâsırcı bir kimliğe sahip olduğunu göstermiştir. Irak İhtilal Komitesi bir tebliğ yayınlarak “halk düşmanı” Abdülkerim Kâsım rejiminin ortadan kaldırıldığını ve ihtilalin amacının “milli birliği tahakkuk ettirmek; kanunu hükümran kılarak Irak milletini, hükümetinin idaresine iştirak ettirmek” olduğunu açıklamıştır. Daha sonra Öğrenciler Komitesi ve Sosyalist İşçi Federasyonu da bu ihtilal hareketine katılmıştır. İstanbul'da bulunan Iraklı öğrenciler, Abdülkerim Kâsım'ın ülkede diktatörlük sistemi uyguladığı için böyle bir ihtilalin gerçekleşmesinin beklendiğini, ihtilalin sürpriz olmadığını, 1958 yılından itibaren Krallığın yıkılıp yerine Cumhuriyetin kurulmasının hiçbir şeyi değiştirmedeğini açıklamıştır.²⁹³

1.1. ABDÜLKERİM KÂSİM'IN KURŞUNA DİZİLMESİ

Kayhan Sağlamer Beyrut'tan yaptığı açıklamada şu önemli cümleleri kullanmıştır: *“Aşağıda anlatacağım dramatik sahnenin bugün öğle üzeri Bağdat kışlalarından birinin avlusunda cereyan ettiği anlaşılmaktadır.*

Genç teğmen kılıcını kaldırarak ölüm mangasına işaret verdi. Bir yaylım ateşin gürültüsü etrafı kapladı. Duvarın önüne çakılı bir kazığa raptedilmiş olan gözleri bağlı ve sırtında beş yıldan beri general üniforması bulunan mahkûm kazığın dibine doğru yığıldı. Sonra kışlanın avlusu yine her zamanki sessizliğe büründü. Yere düşen adam Irak Başbakanı General Abdülkerim Kâsım'dı ve Irak'ta dün hükümeti deviren ihtilalciler tarafından kurşuna dizilmişti.”²⁹⁴ 24 saat sonra yayına başlayan Irak televizyonu, General Kâsım ve üç arkadaşının idamı ile ilgili görüntüleri yayınlamıştır.²⁹⁵

²⁹² **Milliyet**, 9 Şubat 1963, S. 4363, Turhan Aytul, s.1,7.

²⁹³ **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1963, S. 13.838, s.5; **Milliyet**, 9 Şubat 1963, S. 4363, s.1,7; **Yeni Sabah**, 9 Şubat 1963, N. 8591, s.1,5; **Tercüman**, 9 Şubat 1963, S. 482, s. 1,5.

²⁹⁴ **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1963, S. 13.839, s.1.

²⁹⁵ **Hürriyet**, 10 Şubat 1963, N. 5312, s.1,7; **Milliyet**, 10 Şubat 1963, S. 4364, s.1,7; **Yeni Sabah**, 10 Şubat 1963, N. 8592, s.1,7; **Tercüman**, 10 Şubat 1963, S. 483, s. 1,5; Gareth Stansfield, **Iraq...**, p.93;

Bağdat Radyosu, General Kâsım ve üç arkadaşının 9 Şubat 1963'te yakalanarak muhakeme edildiğini, 13.30'da da kurşuna dizildiğini açıklamıştır. Bu açıklamayı ise Türk asıllı merhum Kerküklü General Nâzım Tabakçalı'nın kızı yapmıştır. Bilindiği üzere Tabakçalı, 1959'da Musul'da Kâsım karşıtı bir hükümet darbesi girişimde bulunduğu iddiası ile yakalanıp idam edilmiştir. İhtilalciler de Tabakçalı'yı "Milli Şehit" ilan etmiştir. Bu bilgilere ek olarak yeni Irak rejiminin, Mısır, Ürdün, Suriye, Cezayir, Kuveyt, Yemen, Suudi Arabistan ve Fas tarafından tanındığı bildirilmiştir.²⁹⁶

Irak'taki yeni idare en kısa sürede duruma hâkim olmaya başlamıştır ve sokağa çıkma yasağı kaldırıldıktan sonra hava alanları da trafiğe açılmıştır. Abdüsselâm Arif bir açıklama yaparak "Irak İhtilali'nin Irak'a, Arap dünyası içindeki yerini kazandırdığını" söylemiştir. Ayrıca, Bağdat'tan Beyrut'a ilk gelen yabancı uyruklu yolcular, darbeden sonra çıkan çatışmalarda en az 1500 kişinin öldüğünü bildirmiştir.²⁹⁷ Askerleri teslim olmak zorunda kalan General Abdülkerim Kâsım'ın, tek başına 11 saat mücadele ettiği söylenmiştir. Arap Birliği Genel Sekreteri Abdülhalik Hassuna, bir telgraf göndererek Irak'lı ihtilalcileri tebrik etmiştir. Molla Ahmet Barzani de bir telgraf göndererek yeni hükümete bağlı olduklarını açıklamıştır.²⁹⁸

Dündar Arcayürek'in röportaj yaptığı Ankara'daki Irak Basın Ataşesi M. Seyfeddin Sınavi, "Bağdat'tan verilen talimatlar doğru değildir. Bunları burada yerine getirmek mümkün değil, hükümet yanlış yoldadır" gerekçelerini öne sürerek ihtilalden bir ay önce istifasını Büyük Elçiliğe verdiğini, ancak istifasının kabul edilmediğini söylemiştir.²⁹⁹ 11 Şubat 1963 tarihli köşe yazısında Yaşar Gürbüz, Kâsım'ın kendisine bir yol belirlemediğini, ne yapmak istediğine tam olarak karar veremediğini, Nâsır'a özenerek onun gibi hareket etmek istediğini, ancak bu konuda başarılı olamadığını, Irak'ın sosyal ve ekonomik çehresini değiştiremediğini, belirli

---

Mesud Barzani, **Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi II**, Vahdettin İnce (Arapça'dan çev.), İstanbul: Doz Yay., 2005, s.89.

²⁹⁶ **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1963, S. 13.839, s.1,7; **Milliyet**, 10 Şubat 1963, S. 4364, s.1,7; **Yeni Sabah**, 10 Şubat 1963, N. 8592, s.1,7; **Tercüman**, 10 Şubat 1963, S. 483, s. 1,5.

²⁹⁷ **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1963, S. 13.840, s.1,5; **Hürriyet**, 11 Şubat 1963, N. 5313, s.1,7; **Milliyet**, 11 Şubat 1963, S. 4365, s.1,7; **Yeni Sabah**, 11 Şubat 1963, N. 8593, s.1; **Tercüman**, 11 Şubat 1963, S. 484, s. 1,5.

²⁹⁸ **Hürriyet**, 11 Şubat 1963, N. 5313, s.1,7; **Yeni Sabah**, 11 Şubat 1963, N. 8593, s.1,5; **Tercüman**, 11 Şubat 1963, S. 484, s. 1,5.

²⁹⁹ **Cumhuriyet**, 11 Şubat 1963, S. 13.840, s.1,5.

bir doktrini olmadığı için de sıkça taraf değiştirdiğini bu durumun da ülkeyi yaşanan son ihtilale götürdüğünü söylemiştir.³⁰⁰

Türkiye, 11 Şubat 1963 tarihinde yeni Irak Hükümeti'ni tanımıştır.³⁰¹ Dış İşleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, General Kâsım yüzünden Türkiye-İrak ilişkilerinin bozulduğunu, ancak Yeni Irak Hükümeti'nin tutumu ile ilişkilerin yeniden düzeleceğini ümit ettiklerini, yeni hükümetin Baas Partisi (komünizmle mücadele etmektedir) taraftarlarından kurulduğunu ve bu durumun da iyiye işaret olduğunu söylemiştir.³⁰² Yeni Irak Hükümeti, Kızılları temizleme kapsamında çalışmalarına devam etmiştir. Çok sayıda Iraklı komünistin bulunduğu Basra'da kanlı çatışmalar gerçekleşmiştir. Komünistler, Basra ceza evindeki birçok komünistin kaçmasına yardım etmiştir. Bağdat sokaklarında duyulan tüfek ve bazoka sesleri uzun süre kesilmemiştir.³⁰³ 12 Şubat 1963'te Ankara'ya gelen Suudi Arabistan'ın yeni Ankara Büyük Elçisi Hüseyin Faddani'ye, Irak İhtilali'ni Nâsır'ın üstlenmesi konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Faddani, "*Nâsır Orta Doğu'da vuku bulan ihtilal ve darbe-i hükümetlerin hep kendi taraftarlarınca yapıldığını iddia eder. Bu Nâsır'ın işgüzarlığından başka bir şey değildir*" açıklamasını yapmıştır.³⁰⁴

1.2. GAZETECİLERİN İRAK'A GİRİŞİ

İhtilal sonrasında gazetecilerin Irak'a gelmesine ilk kez izin verilmiştir. Irak'a giden gazetecilerin arasında bulunan Kayhan Sağlamer, kendilerine sadece bir gün kalma izni verildiğini, kolektif pasaport çıkarıldığı için grup halinde gezebildiklerini, resim çekilmesine izin verilmediğini, Kerkük katliamını düzenleyenlerin elebaşının bir gün önce idam edilmiş olduğunu, ihtilalden bir gün sonrada ülkede bulunan bütün Rus teknisyenlerin sınır dışına çıkarılmaya başlandığını söylemiştir.³⁰⁵ Gazeteci Dünder Arcayürek, ihtilalcilerin avukatı olan Galip el-Davudi ile çok önemli bir röportaj yapmıştır. Davudi'nin bu röportajda söylediği bazı ifadeler şunlardır: "*Musul isyanı sırasında Kâsım milliyetçileri diri diri gömdürmüştür*", "*Merhum Tabakçalı'nın avukatıydım ve mahkeme başlamadan önce bana şunları söyledi: (Elim ve ayaklarım kelepçeli olduğu halde Milli Savunma Bakanlığı'na götürüldüm.*

³⁰⁰ **Milliyet**, 11 Şubat 1963, S. 4365, s.2.

³⁰¹ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1963, S. 13.841, s.1,5; **Yeni Sabah**, 12 Şubat 1963, N. 8594, s.1,5; **Tercüman**, 12 Şubat 1963, S. 485, s. 1.

³⁰² **Hürriyet**, 12 Şubat 1963, N. 5314, s.1,7.

³⁰³ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1963, S. 13.841, s.1,5; **Hürriyet**, 12 Şubat 1963, N. 5314, s.1,7; **Milliyet**, 12 Şubat 1963, S. 4366, s.1,7; **Yeni Sabah**, 12 Şubat 1963, N. 8594, s.1,7; **Tercüman**, 12 Şubat 1963, S. 485, s. 1,5.

³⁰⁴ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1963, S. 13.842, s.1,5.

³⁰⁵ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1963, S. 13.842, s.1,5.

Kâsım bana suçları itiraf edersem hayatımın bağışlanacağını söyledi. Bende ona sert bir lisanla ret cevabı verdim. O zaman Kâsım *Öyleyse idam edileceksin, çık dışarı alçak, namussuz herif * diye beni yanından attırdı.). Tabakçalı'nın da isteğiyle Egemenlik Meclisi Başkanı'na gidip durumu anlattım. Başkan * Benim elimde bir şey yok * diyerek cevap verdi. Tabakçalı ve arkadaşlarını kurşuna dizdiler. Hatıralarım anlatmakla bitmez. Irak, komünist ve diktatör idareden kurtuldu. ”³⁰⁶

1.3. KAZIMIYYE'DE BULUNAN KOMÜNİSTLER

13 Şubat 1963 tarihinde Irak hükümeti, Kürtlerle müzakerelere başlamıştır. Ayrıca Kâsımcılar ve Komünistler, Basra'dan kaçarak 95 mil mesafedeki Amara'ya gelmiştir.³⁰⁷ Bağdat'a girmesine izin verilen gazeteciler arasında olan Turhan Aytul, Arif'in askeri cunta tarafından bir sembol olarak kullanıldığını, yakın bir zamanda da bertaraf edilebileceğini, sokak başlarında bekleyen Rus yapımı tanklarla bir sivilin (Arif'in ihtilal bekçileri, Milliyetçi Baas Partisi'ne bağlıdır) “*kimsin sen, nereye gidiyorsun*” diye sorduğunu ve cevap verilmediğinde ateş açtığını söylemiştir.³⁰⁸ Kazımıyye'deki tankları ve son durumu görmüş olan gazeteci Gökşin Sipahioğlu, ihtilalin üç gayesi (birlik, hürriyet ve sosyalizm) olduğu söylense de gerçekte tek amacı (komünistleri öldürmek) olduğunu belirtmiştir.³⁰⁹ Irak Komünist lideri Abdülkadir İsmail Bustani, yakalanarak tevkif edilmiştir. Ancak, Bağdat'taki komünistlerle polisler arasındaki çatışmalar durmamıştır.³¹⁰

Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif bir basın toplantısı yapmıştır. Fakat ihtilalcilerin kimler olduğu söylenmemiştir. Kayhan Sağlamer, Bağdat'ta komünist öldürmenin halen suç olarak görülmediğini, bu nedenle de kaos ortamının devam ettiğini bildirmiştir.³¹¹ Abdüsselâm Arif tarafından davet edilen gazeteciler arasında bulunan Tahsin Öztin, Abdüsselâm Arif ve arkadaşlarının ihtilal için bir yıldır gizlice hazırladıklarını, harekete geçmek için son kararın 4 Şubat'ta alındığını söylemiştir. Basın toplantısının en ilginç tarafının ihtilal sırasında Kâsım'la Arif arasında geçen telefon görüşmesi olduğunu açıklayan Öztin, bu görüşmeyi şöyle iletmiştir: “*Arif:...O gece Savunma Bakanlığı tahrip edildikten sonra Kâsım telefonla beni aradı. Vakit kazanmak için benimle pazarlığa girişti. Kendisini çok iyi tanıdığım için*

³⁰⁶ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1963, S. 13.842, s.1,5.

³⁰⁷ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1963, S. 13.843, s.1,5.

³⁰⁸ **Milliyet**, 14 Şubat 1963, S. 4368, s.1,7.

³⁰⁹ **Yeni Sabah**, 14 Şubat 1963, N. 8596, s.1,5.

³¹⁰ **Milliyet**, 15 Şubat 1963, S. 4369, s.1,7; **Yeni Sabah**, 15 Şubat 1963, N. 8597, s.5; **Tercüman**, 15 Şubat 1963, S. 488, s. 1,5.

³¹¹ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1963, S. 13.844, s.1,5. **Yeni Sabah**, 15 Şubat 1963, N. 8597, s.1,5.

bu hilesine kanmadım. Benden eski arkadaşlığımızın namına merhamet diledi. (Ben seni üç defa ölümden kurtardım. Sen de beni bir defa kurtar, yeter) dedi. Ama bu teklifi bir oyundan başka bir şey değildi. Onun için kendisine, “Sende Combe numaralarına kalkışma” dedim.” Açıklamalarına devam eden Öztin, Kâsım’ın mahkûmiyetiyle Arif’in ilgisi olmadığını, Arif’in kendisine sorulan sorular üzerine sık sık yanında bulunan yeni Başbakan Tuğgeneral Ahmet Hassan el-Bekr’e danıştığını, bu nedenle de gazeteciler arasında Arif’in “kalkan” olarak kullanıldığı tarzında bir düşüncenin ortaya çıktığını söylemiştir (Tercüman gazetesi yazarı İbrahim Dakuki’de bu basın toplantısında bulunmuştur ve Tahsin Öztin tarafından bildirilen haberlerin aynısını gazetede yazmıştır).³¹²

1.4. GENERAL KÂSİM’İN UYGULADIĞI YANLIŞ POLİTİKA

Sami Kohen, 15 Şubat 1963 tarihli köşe yazısında, “Tek lider” olarak adlandırılan Kâsım’ın “tek başına” kaldığını, başarılı bir ihtilalci olduğunu, ancak devrimi yürütecek kadar kabiliyetli olmadığını, milletini kalkındırmak istediğini ama bu yolda yanlış politika uyguladığını söylemiştir. Kâsım’ın ülke içinde ve dışında uyguladığı dengesiz siyasetini, Kohen şu şekilde açıklamıştır: Kâsım ülke içinde önce Nâsırcılarla işbirliği yaparak Komünistlere karşı çıkmıştır, sonra Komünistlerle bir olmuş ve Nâsırcıları elemiştir. Ardından Komünistlerle ilişkileri bozulan Kâsım, Kürtleri himaye eder gibi görünmüştü de sonra onlarla da savaşmıştır. Son olarak da onlara elini uzatmıştır.

Kâsım dış siyasetinde de dengesiz davranmıştır. Önce Rusya’ya tamamen yönelmiştir, ancak sonra daha dikkatli davranmaya başlamıştır. Başta dost olduğu Nâsır’ı kendisine düşman ilan etmiştir ve onunla Arap liderliği yarışına girmiştir. Kuveyt’i idaresi altına almak istemesi, Arap dünyasında bir Kâsım antipatisi yaratmıştır. Böylece Batı tarafında Kâsım, “*beceriksiz bir jonglör*” olarak nitelendirilmiştir. Arif’in Nâsırcı olduğu düşünülürse, bundan sonra Irak’ın Mısır taraftarı bir politika ile yönetileceği tahmin edilmektedir.³¹³

General Kâsım’ı devirmek için 4,5 yıl çalışma yapılmıştır. Bu 4,5 yıl içinde 29 tane hükümet darbesi planlanmıştır, ancak Kâsım bu darbelerin hepsini bastırabilmiştir. 30’uncu darbe başarıya ulaştığı için Kâsım’ın sonu olmuştur. Kurşuna dizilen General Kâsım’ın cesedinin nerde olduğu henüz bilinmemektedir.³¹⁴

³¹² **Hürriyet**, 15 Şubat 1963, N. 5317, s.1,7; **Tercüman**, 15 Şubat 1963, S. 488, s. 1,5.

³¹³ **Milliyet**, 15 Şubat 1963, S. 4369, s.3.

³¹⁴ **Cumhuriyet**, 16 Şubat 1963, S. 13.845, s.1,5.

Kerkük'ten gelen haberlerde Irak Türklerinin Bağdat'taki ihtilal rejimini desteklediği belirtilmiştir. Daha açık bir ifade ile Irak Türkleri, gruplar halinde yeni kurulan milli muhafız teşkilatına girmeye başlamıştır. Ayrıca, Kerkük'te bulunan bütün Komünistler yakalanarak tevkif edilmiştir. Kerküklü bir posta memuru şu önemli açıklamayı yapmıştır: *“İhtilal olmasaydı, Komünistler ihtilal yapacak ve Irak'taki Türkleri mahvedecekti”*.³¹⁵

Beş yıl önce (1958 ihtilalinden sonra) General Kâsım ile görüşen Tahsin Öztin, o günlerde Kâsım'ın *“Bağdat'ı gezip gördünüz, herhalde içiniz sızlamıştır. Bir memleket petrol gibi büyük bir nimeti ile nasıl bu hale düşer?”* sorusunu sorduğunu, ancak beş yıl sonra kendisinin Irak'ı daha da sefil duruma düşürdüğünü, çünkü kendisini garanti altına almak isteyen Kâsım'ın sadece orduyu doyurup kendi evini güzelleştirdiğini söylemiştir.³¹⁶ Ancak, vatansever, aydın ve genç olan subaylar aldıkları paranın haram olduğunu anlamıştır ve bu da ikinci ihtilalin tohumu olmuştur. Abdülkerim Mustafa'nın liderliğinde Milli Muhafızlar Teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilat bir yıl içinde çok güçlenmiştir. 8 Şubat Cuma günü, meçhul bir askeri uçak Kâsım'ın kalesi Milli Savunmanın üstünde daireler çizmeye başlamıştır. Kâsım Milli Savunmaya yakın olan evinden çıkarak kalesine gitmiştir. Bu sırada Milli Muhafızlar (kolları yeşil bantlı teşkilat), Bağdat Radyosunu ele geçirerek ihtilali bütün ülkeye duyurmuştur. İlk roket 8 Şubat saat 9.26'da atılmıştır. General Kâsım ise 9 Şubat'ta ihtilalcilere teslim olmuştur.³¹⁷

*“Abdüselâm Arif, 5 yıl önce bir Krallığı tarihe karıştırdığı arkadaşını (Abdülkerim Kâsım'ı) göz kırpmadan harcamıştır. Acaba Arif, Irak'ın istediği bir Reiscumhur olacak mı?”*³¹⁸ sorusunu soran T. Öztin, bu soruya kimsenin cevap veremediğini söylemiştir. Her zulme, haksızlığa ve hürriyetsizliğe, Baas karşı çıkmıştır. Nuri Sait, Baas'ı Irak'tan sildiğini zannetmiştir. Kerkük'te bulunan Türkleri “temizleyen” Kâsım, Baasçılara da bir darbe vurmuştur. Baas bu durumu sineye çekmemiştir ve 14 Ramazan (8 Şubat) günü Kâsım'a acı bir karşılık vermiştir.³¹⁹ Bağdat'a giderek orada hem komünistlerle hem de Milli Muhafızlarla konuşan Turhan Aytul, şu önemli açıklamaları yapmıştır: Bağdat'ın Kuzey-Doğu kesimindeki Kazımıyye semtinde, bütün yollar milisler (Milli Muhafızlar) tarafından

³¹⁵ **Milliyet**, 16 Şubat 1963, S. 4370, s.1,7.

³¹⁶ **Hürriyet**, 16 Şubat 1963, N. 5318, s.1,7.

³¹⁷ **Hürriyet**, 16 Şubat 1963, N. 5318, Tahsin Öztin, s.7.

³¹⁸ **Hürriyet**, 17 Şubat 1963, N. 5319, Tahsin Öztin, s.7.

³¹⁹ **Hürriyet**, 18 Şubat 1963, N. 5320, Tahsin Öztin, s.7.

kesilmiştir. Tankların namluları ise içinde komünist diye bilinen insanların oturduğu evlere çevrilmiştir. İhtilalin ilk gününde en şiddetli sokak savaşları bu bölgede yaşanmıştır. Çünkü ihtilali radyoda duyan silahlı komünistler sokağa çıkarak milliyetçilere saldırmıştır. Ancak, ihtilalin milliyetçiler tarafından yapıldığı öğrenilince de çok kanlı çatışmalar yaşanmıştır.

Adları çok gizli tutulan subaylar tarafından silahlandırılan Milli Muhafızlar, başarılarından dolayı gurur duymaktadır. Hatta Kazımıyye'deki çatışmaya katılan bir milis, “*Kim yoktu ki... Hepimiz oradaydık. Dişe diş kana kan mücadele ettik. Bu bir ölüm kalım savaşıydı...*” açıklamasını yapmıştır. Daha sonra Turhan Aytul, Kazımıyye'de oturan ve milisler tarafından komünist ilan edilen bir doktorla görüşmüştür. Bu doktorun adı Yaver'dir ve aslen Türk'tür. Yaver, “*Komünist dostlarım var. Onlarla konuştuğum için, Kâsım Hükümeti'nin adamlarıyla dost olduğum için, bütün bunlar Irak'ta bir insanın komünist diye mimlenmesi için yeterli sebeptir. Üstelik Kazımıyye'de oturuyorum...*” açıklamasını yapmıştır. Nitekim bu doktor mimlendiği için birkaç gün sonra öldürülmüştür.³²⁰

Kâsım rejimi sırasında Dış İşleri Bakanlığı yapan Haşim Cevat yakalanıp tevkif edildiğinde gazetecilere bir konuşma yapmıştır. Cevat, “*Kâsım hiçbir tavsiyeye aldırış etmiyordu. Siyaseti ile Dışişleri Bakanlığı'nı çok defa müşkül duruma düşürmüştür*” açıklamasını yapmıştır.³²¹ Ayrıca, Suriye Savunma Bakanı da bir açıklama yaparak, Kâsım'ın “bir deli” olduğunu, kısa bir sürede Suriye ve Irak ordularının birleştirilmesini temenni ettiklerini söylemiştir. Bağdat Radyosu, Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif'in mareşalliğe terfi ettirildiğini açıklamıştır.³²² Bağdat'ta bulunan siyasi gözlemciler, 35 komünistin mallarına el konulmasından sonra, komünistlere karşı girişilen hareketin sert olduğunu ve ciddi bir karşı tepki yaratabileceğini ifade etmiştir.³²³ Yaşanan bu olaylar nedeniyle Irak'ta bulunan Ruslar, her an ölüm korkusu ile beklemiştir ve sokağa çıkmaktan kaçınmıştır.³²⁴

1.5. KÜRTLERİN MUHTARİYET İSTEMESİ KONUSU

Tahran'da yayımlanmakta olan “Keyhan” adlı gazetenin verdiği habere göre, Irak Hükümeti ile Kürt lideri Molla Mustafa Barzani'nin temsilcileri arasında devam

³²⁰ **Milliyet**, 17 Şubat 1963, S. 4371, s.5.

³²¹ **Yeni Sabah**, 16 Şubat 1963, N. 8598, s.1,5; **Tercüman**, 17 Şubat 1963, S. 490, s. 1.

³²² **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1963, S. 13.846, s.1,7; **Hürriyet**, 17 Şubat 1963, N. 5319; s.1. **Milliyet**, 17 Şubat 1963, S. 4371, s.1; **Yeni Sabah**, 17 Şubat 1963, N. 8599, s.1,7; **Tercüman**, 17 Şubat 1963, S. 490, s. 1,5.

³²³ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1963, S. 13.847, s.1,5; **Milliyet**, 18 Şubat 1963, S. 4372, s.7.

³²⁴ **Tercüman**, 18 Şubat 1963, S. 491, s. 1,5.

eden görüşmeler kesintiye uğramıştır ve çatışmalar yeniden başlamıştır.³²⁵ Irak Cumhurbaşkanı Arif bir açıklama yaparak, amaçlarının birlik, hürriyet ve İslamcı bir sosyalizm olduğunu, Türkiye ile Irak'ın arasındaki ilişkiyi bozmak isteyenlerin bulunduğunu, ancak bu iki ülkenin derin bir görüş birliğine sahip olduğunu ve hem maddi hem de manevi olarak birbirinden ayrılmayacağını söylemiştir.³²⁶

Kâsım tarafından ezilen ve birbirine düşürülen Irak halkı, ihtilal sonrasında Abdülkerim Kâsım'a yeni bir isim koymuştur: "Abdül Kerim Kâsım Şahap!". Abdülkerim, Allah'ın kulu anlamına gelmektedir. Abdül Kerim ise, Allah'ın düşmanı ve Şahap da milleti parçalayan anlamına gelmektedir.³²⁷ Yeni hükümetle komünistler arasındaki görüşmeler yeniden başlamıştır ve Kâsımcı Kürtler Irak'ın kuzeyinde ayrı bir muhtariyet istemiştir. Bunun üzerine Devlet Bakanı Cevat, bu konu için kamuoyuna başvurulması gerektiğini söylemiştir. Kürtleri idare eden Celal Talabani, Kerkük ve Süleymaniye bölgelerindeki asileri kendisinin kumanda ettiğini açıklamıştır ve Molla Mustafa Barzani'nin öldürüldüğünü söyleyen haberlerden istihza (alaylı) ile bahsetmiştir.³²⁸ Ayrıca, Bakan Cevat bir basın konferansı düzenleyerek, komünist devletlerin Irak'ın içişlerine müdahale etmesini protesto etmiştir.³²⁹

Bağdat'tan dönen gazeteci Rüçhan Arıkan, Kürt Kumandanı Celal Talabani ile bir görüşme yapmıştır. Görüşme sırasında Talabani, İngilizce konuşmuştur ve sadece resmi beyanat vermesi gerekince Kürtçe konuşmayı tercih etmiştir. İhtilali desteklerini söyleyen Talabani, "*...fakat bu muhtariyet taleplerimizden vazgeçtiğimiz manasına alınmamalı. Buraya Irak Hükümet liderleriyle bu konuyu görüşmeye geldik. Molla Barzani Kürt Demokrat Partisi Lideri Yusufî ile beni bu işe memur etti...*" açıklamasını yapmıştır. Asıl mesleği avukatlık olan ve tahsilini Bağdat'ta yapan Talabani, 1958 ihtilalinden sonra Barzani'yle birlikte Rusya'dan kesin dönüş yapmıştır, Süleymaniye-Kerkük havalisinin kumandanı ve isyanın ikinci adamı olmuştur.³³⁰ Asi Kürt lideri Molla Barzani, Kürtlere muhtariyet verilmesi konusunda Irak Hükümeti'yle görüşmelere başlamıştır, ancak 10 gün bekleyen Barzani "*mühlet bitti, ilelebet bekleyemem*", "*Abdülkerim Kâsım'ın devrilmesiyle sonuçlanan 8 Şubat*

³²⁵ **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1963, S. 13.848, s.3; **Hürriyet**, 19 Şubat 1963, N. 5321, s.1; **Yeni Sabah**, 19 Şubat 1963, N. 8601, s.1,5.

³²⁶ **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1963, S. 13.849, s.1,5; **Hürriyet**, 20 Şubat 1963, N. 5322, s.1,7; **Yeni Sabah**, 20 Şubat 1963, N. 8602, s.1,5; **Tercüman**, 20 Şubat 1963, S. 493, s. 5.

³²⁷ **Yeni Sabah**, 20 Şubat 1963, N. 8602, Gökşin Sipahioğlu, s.3.

³²⁸ **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1963, S. 13.851, s.3; **Hürriyet**, 22 Şubat 1963, N. 5324, s.1,7.

³²⁹ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1963, S. 13.854, s.1,7.

³³⁰ **Hürriyet**, 23 Şubat 1963, N. 5325, Rüçhan Arıkan, s.1,7.

ihtilali, 18 ay devam eden Kürt mücadelesinin bir sonucudur” demiştir. Türkiye ve İran’da bulunan Kürtler hakkında yorum yapan Talabani, “Bizim hareketimiz Irak dâhilindedir. Ötekilere gelince, o iş, Türkiye ve İran’daki Kürtlere ve mensup oldukları hükümetlere bağlıdır. O mesele tamamen onlara ait bir şeydir” sözlerini kullanmıştır.³³¹

Irak Türklerini temsil eden 12 kişilik bir heyet Cumhurbaşkanı Arif ile görüşmüştür. Bu görüşme sırasında Arif, Kerkük katliamını gerçekleştiren kişilerin en kısa zamanda cezalandırılacağına dair bir vaatte bulunmuştur.³³² Irak Hükümeti’ni temsil edecek olan Fuad Arif, Molla Barzani ile görüşme yapması için gönderilmiştir. Yola çıkmadan önce konuşma yapan Arif, “İki tarafta iyi niyetli hareket etmektedir. Sulhçu bir hal çaresi bulmak istiyoruz” demiştir.³³³ Ayrıca, Ürdün Kralı Hüseyin, Paris’te çıkan “Le Monde” gazetesıyla bir mülakat yapmıştır ve Irak, Ürdün ve Suriye arasında bir anlaşma yapılmasının gerekli olduğunu, Nâsır’ın Yemen’de başarı sağlayacağına inanmadığını açıklamıştır.³³⁴ Suriye’de askerler bir hükümet darbesi gerçekleştirmiştir. Darbenin hemen ardından Irak ve Mısır’dan yapılan resmi açıklamada “Suriye’deki ihtilale dışarıdan yapılacak herhangi bir müdahalenin kendilerine karşı girişilmiş bir mücadele sayılacağı” söylenmiştir.³³⁵

Bağdat Radyosu bir açıklama yaparak Irak Milli Konsey’i, Kürtlerin talebini “âdemi merkeziyete göre” kabul ettiğini, muhtariyet konusunun kesinlik kazanmadığını söylemiştir.³³⁶ 9 Eylül 1961 tarihinde başlayan silahlı Kürt hareketine katılan bütün Kürtler, Irak Hükümeti tarafından affedilmiştir, Kürtler kendi idareleri hakkında serbest bırakılmıştır, savunma, dış işleri, ordu konularında ise Bağdat’taki merkezi hükümete bağlı kalmaları kararı alınmıştır. Mahalli idare hakkı tanındığı için, Molla Barzani önderliğindeki asi Kürtler silah bırakmayı kabul etmiştir.³³⁷ Irak ve Mısır’ın haberi olmadığı halde 14 Mart 1963’te Suriye Ordusu Başkumandanı

---

³³¹ **Cumhuriyet**, 2 Mart 1963, S. 13.857, s.1,5; **Hürriyet**, 2 Mart 1963, N. 5330, s.1,7; **Milliyet**, 2 Mart 1963, S. 4584, s.1,7; **Yeni Sabah**, 2 Mart 1963, N. 8610, s.1,5; **Tercüman**, 2 Mart 1963, S. 501, s. 1,5.

³³² **Yeni Sabah**, 2 Mart 1963, N. 8610, s.3.

³³³ **Cumhuriyet**, 5 Mart 1963, S. 13.857, s.3.

³³⁴ **Cumhuriyet**, 8 Mart 1963, S. 13.860, s.3; **Yeni Sabah**, 8 Mart 1963, N. 8616, s.3.

³³⁵ **Cumhuriyet**, 9 Mart 1963, S. 13.861, s.1,5; **Yeni Sabah**, 9 Mart 1963, N. 8617, s.1,5.

³³⁶ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1963, S. 13.865, s.1,7; **Hürriyet**, 10 Mart 1963, N. 5338, s.1; **Milliyet**, 10 Mart 1963, S. 4592, s.1,7.

³³⁷ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1963, S. 13.868, s.1,5; **Milliyet**, 13 Mart 1963, S. 4595, s.1,7.

General Luay Attasi, bu iki ülkeyle Suriye'nin birleştiğini ilan etmiştir.³³⁸ Ancak, henüz bir birlik oluşturulmamıştır.³³⁹

1.6. MOLLA MUSTAFA BARZANİ

Asil bir ailenin çocuğu olan Molla Mustafa Barzani, Bir-i-kebir ilçesinde doğmuştur. Dedeleri uzun zaman Osmanlı Devleti'nde isyanlar çıkarmıştır ve hatta idam edilenler de olmuştur. Bir aşiret beyi gibi büyüyen Barzani, karısı öldükten sonra evlenmemiştir. Okuma yazma bilmemesine rağmen en zeki insanların bile zorlanacağı konularda kolaylıkla başarılı olmuştur. Diğer aşiretleri de kendi bayrağı altına almak amacıyla, 1941 yılında İran'ın güney kesiminde kukla bir Komünist Kürt Devleti kurmuştur. Bu dönemde Stalin Rusya'sından büyük destek almıştır. Ancak, karşısına İngiltere ve Amerika tarafından desteklenen İran çıkmıştır. Yenilgiye uğrayan Barzani, aşiretini toparlayarak Irak'a kaçmıştır. Buradan da Kuzey Irak'a yürümüştür ve Kafkasya'ya geçmiştir.

17 yıl Kafkasya'da kalan Barzani, bu süre içerisinde aşiretini hem Rus silahlarıyla güçlendirmiştir hem de gerilla harplerinin bütün tekniğini öğrenmiştir. Nitekim yaşanan Kâsım ihtilalinden (1958) sonra Irak'a geri dönmüştür ve ihtilalde devrilen Nuri Sait Paşa'nın köşküne yerleşmiştir. Barzani, uzun süreden beri Irak'ta siyasi konularda birinci derecede rol oynamıştır. Kâsım'ın sol kolu haline geldikten sonra muhtariyet istemeye başlamıştır. Kâsım bu isteği kabul etmemiştir ve Kuzey Irak'ta Kâsım'a karşı düzenlenen kanlı savaşlar başlamıştır. Gerçekleşen son darbeden (1963) itibaren Barzani, yeniden yeni Irak yöneticilerinin dostu olmuştur.³⁴⁰

General Kâsım'ı devirmek isteyen kişiler sadece subaylar değildi. Daha açık bir ifade ile 1963 ihtilali gerçekleşmeden yaklaşık bir sene önce Barzani Kürtleri, Irak Hükümeti'ni devirmeyi planlamıştır. Bu dönemde Barzani ile subaylar (Kâsım aleyhine darbe hazırlayan) arasında sözlü bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Kürtler ihtilalci subayları destekleyecektir; Kürtlere de muhtariyet verilecektir. İhtilal gerçekleşmiştir, ancak subaylar tarafından verilen sözler tutulmamıştır. Bunun üzerine Kürdistan Demokrat Partisi büro şefi Celâl Talabani, Mısır'a giderek Nâsır'a yaşananları anlatmıştır. Nâsır, "*Bence Kürtler haklıdır...Kürtlere dâhili muhtariyet*

³³⁸ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1963, S. 13.870, s.1,5; **Hürriyet**, 15 Mart 1963, N. 5343, s.1,7; **Yeni Sabah**, 15 Mart 1963, N. 8623, s.1,5; **Tercüman**, 15 Mart 1963, S. 514, s. 1,5.

³³⁹ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1963, S. 13.871, s.1,5; **Milliyet**, 16 Mart 1963, S. 4598, s.1,7.

³⁴⁰ **Milliyet**, 16 Mart 1963, S. 4598, s.5; Hakkı Öznur, **Cahşların...**, s.89; Dana Adams Schmidt, **Barzani'yle Konuşmalar**, Ahmet Dere (çev.), İstanbul: Yöntem Yay., 1977, s.30-37; Mesud Barzani, **Barzani...I**, s.457-458; Ali Gökhan Kayalı, **The İraqi...**, p.40; Bilal N. Şimşir, **Türk-İrak...**, s.130.

verilmesinin Arap birliği bakımından ayrıca bir faydası daha vardır. Şöyle ki, Kürtler bundan böyle Arapların dostu ve desteği olacaktır. Aksi halde onlar tekrar Rusya'nın desteğini aramak isteyecekler ve böylece içimizde bir barut fıçısını bizzat kendimiz hazırlamış olacağız". Fakat Iraklı Araplar Kahire'de verdikleri sözden bir daha vazgeçerek, muhtariyet için Irak halkının hazırlanması gerektiğini söylemiştir ve plebisit yapılması teklif edilmiştir. Bu durum Barzani'yi çok sinirlendirmiştir ve Kürtler kanlı saldırıyı başlatmıştır. Bunun üzerine Iraklı idareciler, Kürtlere muhtariyet verilmesini kabul etmiştir ve bu konu (şimdilik) çözülmüştür.³⁴¹

1.7. YENİ BİR ARAP FEDERASYONU

Arap Federasyonu kurmak amacıyla gerçekleştirilen Mısır, Suriye Irak görüşmeleri devam ederken Ürdün Kralı Hüseyin, eğer sağlam ve uygun temeller üzerine bir birlik kurulursa tahtından feragat edebileceğini söylemiştir.³⁴² Ürdün Kralı tarafından yapılan bu açıklama üzerine bir köşe yazısı yazan Ord. Prof. Şükrü Baban, "inanılmayacak gibi ama doğru" sözlerini kullanmıştır. Baban, Nâsır'ın Ürdün ve Hicaz hükümdarlarına ve Krallık şekline düşman olduğunu hatırlatmıştır. Bir gazeteci ile konuşma yapan Kral Hüseyin'in, Krallık ve Cumhuriyet rejimleri karşılaştırmak doğru değildir, Her iki rejimin de iyi ve kötü tarafları vardır, bu rejimlerin nasıl idare edildiği ve halkın lehine işleyip işlemediği konuları önemlidir, halkımın iyiliğine olacaksa taç ve tahtımı teslim etmeye hazırım dediğini söyleyen Baban, Ürdün'ün durumunun tehlikeli olduğunu belirtmiştir.³⁴³

1.8. ALTI MADDELIK KÜRT İSTEKLERİ

Kürt Demokrat Partisi sözcüsü, âdemi merkezîyet esasını ilerde muhtariyete götürecek bir yol olarak 6 maddelik istekleri doğrultusunda kabul ettiklerini söylemiştir. Bu istekler şunlardır: Kürdistan'a karşı iktisadi ablukanın kaldırılması, asilerin hükümetçe el konmuş mallarının serbest bırakılması, kuzey Irak mülki teşkilatının tasfiyesi, bütün askeri kuvvetlerin Kürdistan'dan çekilmesi, bütün esirlerin serbest bırakılması ve bütün asi Kürtler için genel af ilanı.³⁴⁴

Mart 1957 tarihinden Mayıs 1959'a kadar Bağdat'ta Büyük Elçi olan Behçet Türkmen, gazetede yazdığı köşe yazısında şu önemli açıklamaları yapmıştır: Irak krallık yönetiminin baskılarından bıkmış olan Irak halkının ve ordusunun desteğini alan General Kâsım kolay bir şekilde krallığı devirmiştir. Sovyetler Birliği ve diğer

³⁴¹ **Milliyet**, 17 Mart 1963, S. 4599, s.5.

³⁴² **Cumhuriyet**, 18 Mart 1963, S. 13.873, s.1,5.

³⁴³ **Yeni Sabah**, 18 Mart 1963, N. 8626, s.2,5.

³⁴⁴ **Cumhuriyet**, 20 Mart 1963, S. 13.875, s.3.

komünist devletler de, Kâsım'ın kurduğu yeni idareyi hemen tanımıştır. Bu devletlerle uzun süre önce kesilmiş olan siyasi ilişkiler hemen kurulmuştur. Yabancı memleketlere sığınmış olan Iraklı komünistlerin ülkeye geri dönmesi ve ceza evinde bulunan komünistlerin salı verilmesi, bunların ülkede kendi başlarına buyruk hareket ederek taşkınlıklar çıkarması, Kâsım'ı bile korkutmuştur. Bu komünistler zamanla ülkenin en imtiyazlı gazetelerini ellerine geçirmiştir, devletin en önemli hizmetlerine bu kişiler seçilmiştir. Barzani'ye tabi olan Kürtler de, Kâsım tarafından özel itibar gören diğer grup olmuştur. Sovyet generallik rütbesiyle süslenmiş olan Barzani, Irak'ta en iyi şartlar altında yaşamıştır ve Kâsım ile sık sık görüşmüştür.³⁴⁵

“Barzani grubunun suçlu olduğu Kerkük olaylarının bütün zavallı kurbanlarını, şimdi bir daha saygı ile ve içim burkularak hatırlamak ve hatırlatmak isterim...” diyen Behçet Türkmen sözlerine şöyle devam etmiştir: yapılan anlaşmalar kapsamında Sovyet askeri malzemeleri, uzmanları ve hatta din adamları en kısa zamanda Irak'a giriş yapmıştır. Nitekim Kâsım tarafından alınan tertipler (subayları para yağmuruna tutmak, Kuveyt'i ilhak ederek Irak halkını kandırmaya çalışmak), kendisini ölümden kurtaramamıştır. Hem Mısır'da hem de Irak'ta yenilgiye uğrayan komünizm, Orta Doğu'nun herhangi bir yerinde bunun hıncını almaya çalışacaktır. Bu nedenle her zaman tetikte bulunmak gerekir.³⁴⁶

Türkiye Dışişleri Bakanlığına bir açıklama yapan Yeni Irak Hükümeti, Kürtlere “Ademi merkezîyet” verildiği zaman Irak'ta bulunan yarım milyondan fazla Türk'e de aynı hakkın tanınacağını söylemiştir. Ayrıca, Türkiye'de bulunan Kerküklü Türkler, kendilerine de aynı hakkın tanınmasını isteyen bir muhtıra düzenleyerek bu muhtırayı Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ve İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'ya vermiştir.³⁴⁷

22 Mart 1963 tarihli yazısında Ecvet Güresin, Kürtlerin Batı ve Doğu'dan destek almaya başladıklarını, Amerika'da bir Kürt bürosunun açıldığını, Demir perde gerisi radyoların Kürtleri dayanmaya teşvik ettiklerini, Mısır ve Cezayir'in Kürtleri açıkça desteklediğini, talepler doğrultusunda eski Musul'u içine alan bu bölgenin Barzani kontrolüne verilmesine Iraklı Türklerin karşı çıkacağını, Mısır'ın Kürtler

³⁴⁵ **Milliyet**, 20 Mart 1963, S. 4602, s.2.

³⁴⁶ **Milliyet**, 20 Mart 1963, S. 4602, s.2.

³⁴⁷ **Hürriyet**, 21 Mart 1963, N. 5376, s.1,7.

aracılığıyla Türkiye üzerinde planlar yapmakta olduğunu, ancak bu planların yanlış olduğunu yazmıştır.³⁴⁸

1.9. ÜÇLÜ ARAP FEDERASYONU

Bir netice alınamayan Mısır, Irak, Suriye üçlü birliği görüşmeleri, 7 Nisan 1963'te yeniden başlamıştır. Irak Dış İşleri Bakanı Talip Hüseyin, birlik için bir proje düzenlemediklerini, ancak “kolektif liderlik” konusunda kararlı olduklarını söylemiştir.³⁴⁹ Kahire Radyosu 10 Nisan 1963'te bir yayın yaparak, Mısır İcra Konseyi Başkanı Ali Sabri tarafından, “Bir Federal Devlet kurulması ile ilgili görüşmeler sona ermiştir. “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adı altında bir federasyon kurulmasına, Suriye-Irak-Mısır'ın bu federal devlet çerçevesinde birer eyalet sayılmasına, eyalet halklarının da Birleşik Arap Cumhuriyeti vatandaşı sayılmasına, Kahire'nin başkent olmasına, bu devletin tek bir bayrağa sahip olmasına karar verilmiştir.” açıklaması yapılmıştır.³⁵⁰ Mısır, Irak, Suriye arasında kurulan üçlü Arap Federasyonu'nun siyasi yapısını teşkil edecek olan anayasa ilan edilmiştir.³⁵¹ Ayrıca, 23 Haziran 1963'te Kerkük'ün üç ayrı meydanında idamlar gerçekleştirilmiştir. Daha açık bir ifade ile Abdüsselâm Arif'in emri üzerine, Kerkük Katliamı'nı hazırlamak ve uygulamak gerekçesi ile 28 kişi idam edilmiştir.³⁵²

Molla Mustafa Barzani, hem Bağdat'ta hem de Irak'ın diğer bölgelerinde bulunan hükümete sadık Kürtleri, kendisine mali olarak destek sağlamalarını, aksi halde akrabalarının öldürüleceğini söyleyerek tehdit etmiştir.³⁵³ Barzani çetelerinin işkencelerine dayanamayan iki Iraklı Türkmen, Türkiye'ye iltica etmiştir. Irak Savunma Bakanlığı bir bildiri yayınlamıştır ve asi Kürt birliklerinin İran sınırına doğru sürüldüğünü açıklamıştır. Bu gelişme üzerine Rusya, Irak'a verdiği iktisadi yardımı keseceğini söylemiştir.³⁵⁴ 23 Temmuz 1963'te Nâsır'ın “*Geçen 17 Nisan'da Üçlü Federal Birliğin kurulması ile ilgili yasanın ruhuna ihanet eden; milliyetçi vatanseverleri kurşuna dizdiren; Nâsırcı ithamı ile birlikçileri hapishanelere tıkan veya sürdüren Suriye'nin faşist rejimiyle herhangi bir hedef birliği olabileceğini*

³⁴⁸ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1963, S. 13.877, s.1,5.

³⁴⁹ **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1963, S. 13.894, s.3.

³⁵⁰ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1963, S. 13.897, s.1,7.

³⁵¹ **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1963, S. 13.905, s.3.

³⁵² Suphi Saatçi (haz.), **Tarihi Gelişim...**, s.225.

³⁵³ **Milliyet**, 1 Temmuz 1963, S. 4699, s.1; **Yeni Sabah**, 1 Temmuz 1963, N. 8727, s.1,5.

³⁵⁴ **Milliyet**, 2 Temmuz 1963, S. 4700, s.1.

sanmıyoruz.” sözlerini kullanmasından sonra, Üçlü Arap Federasyonu projesinin tehlikeye girdiği yönünde haberler çıkmıştır.³⁵⁵

Kayhan Sağlamer’e göre, Nâsır ile Baas Partisi arasındaki çekişme nedeniyle Üçlü Arap Birliği sadece tatlı bir rüya olarak kalabilmiştir.³⁵⁶ Ayrıca Sağlamer, Mısır İhtilali’nin 11. yıldönümünde konuşma yapan Nâsır’ın “Arap Birliği Yasası” olarak bilinen, 17 Nisan Deklarasyonu’nu yırtmasının Suriye ve Irak’ta bulunan Baas Partisi’ne karşı bir savaş niteliği taşıdığını söylemiştir.³⁵⁷ Suriye’de bir hükümet sözcüsünün yaptığı açıklamada Nâsır’ın Üçlü Arap Federasyonu’ndan vazgeçtiği, ancak bu durumun esas amacı etkilemediği ve Suriye’nin Irak ile ikili bir birlik kurmaya çalışacağı bildirilmiştir.³⁵⁸

1.10. IRAK-SURİYE ASKERİ BİRLİĞİ VE KÜRTLERİN ZAYIFLAMASI

Kürt hükümeti kurmayı amaçlayan Molla Mustafa Barzani çeteleri, İmadiye bölgesinde hükümet kuvvetleri tarafından bozguna uğratılmıştır. Barzani kuvvetlerinin bir kısmının Türkiye’ye, bir kısmının da Suriye’ye iltica edeceği açıklanmıştır.³⁵⁹ Şam ve Bağdat Radyolarından aynı anda yapılan açıklama ile Suriye-Irak askeri birliğinin kurulduğu, bu birliğin diğer Arap ülkelerine de açık olduğu ilan edilmiştir.³⁶⁰ Kahire’nin “el-Ahram” adlı gazetesinde, kurulan askeri birliğin Nâsır tarafından tasvip edilmediği yazılmıştır.³⁶¹ Gazeteci Hilmi Yavuz, Suriye-Irak askeri birlik anlaşmasını “Baas’ın yeni zaferi” olarak nitelendirmiştir ve Baas Partisi’nin kontrolünde bulunan Suriye ve Irak’ın bu anlaşmanın ardından ekonomik alanda da birlik kurulması için girişimlerde bulunulacağını bildirmiştir.³⁶² Arap ülkelerinden gelen 116 delegenin katıldığı Araplararası Baas Partisi Kongresi, Şam’da yaptığı on günlük çalışmadan sonra devlet üstü tek bir parti rejimi kurmak kararını almıştır.³⁶³

Büyük önder Atatürk’ün 25’inci ölüm yıldönümü nedeniyle birçok ülke başkanı övgü dolu konuşmalar yapmıştır. Irak Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif de özel bir demeç vererek, “*General Mustafa Kemal’in ATATÜRK namı ile*

³⁵⁵ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1963, S. 13.998, s.3.

³⁵⁶ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1963, S. 13.998, s.3.

³⁵⁷ **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1963, S. 13.999, s.3.

³⁵⁸ **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1963, S. 13.999, s.3.

³⁵⁹ **Tercüman**, 1 Ekim 1963, S. 701, s.1,5.

³⁶⁰ **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1963, S. 14.075, s.1; **Hürriyet**, 9 Ekim 1963, N. 5545, s.1,7; **Tercüman**, 9 Ekim 1963, S. 709, s.5; **Yeni Sabah**, 9 Ekim 1963, N. 8826, s.1,5.

³⁶¹ **Cumhuriyet**, 10 Ekim 1963, S. 14.076, s.3.

³⁶² **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1963, S. 14.078, s.3.

³⁶³ **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1963, S. 14.082, s.3.

adlandırılması, kendisinin Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Cihan Harbi'ni kaybetmesini müteakip Türk Devleti'nin haysiyetini kurtarmak gayesiyle atılmış olduğu cüretkâr savaştan sonra yeni Türkiye'nin kalkınmasının Ata'sı olduğuna delalet eder...” sözlerini kullanmıştır.³⁶⁴

2. 13 KASIM 1963 TARİHİNDE YAPILAN HÜKÜMET DARBESİ

13 Kasım 1963'te Irak'ta iktidarda bulunan Baas Partisi kadrosunda anlaşmazlık çıkmıştır. Giderek büyüyen anlaşmazlık sonunda bir hükümet darbesi girişiminde bulunulmuştur. Bunun üzerine Bağdat'ın diğer ülkelerle ilişkisi kesilmiştir ve hava alanı trafiğe kapanmıştır, Bağdat'ta dışarı çıkma yasağı başlamıştır. Ancak, akşama doğru hükümet duruma hâkim olmuştur. 8 Şubat 1963 ihtilalinden sonra hem Milli İhtilal Konseyi hem de Baas Partisi içinde yapılan tasfiyelerin ordu içinde memnuniyetsizlik yaratması, el-Sadi ve Hamid Mecit taraftarı Baasçı subayların yine aynı partiye mensup öteki hiziplere karşı bir darbe girişiminde bulunmasına yol açmıştır.³⁶⁵ Bir uçağın Başkanlık Sarayına roket atmasıyla başlayan darbe teşebbüsü, şiddetli sokak çarpışmalarının yaşanmasına neden olmuştur.³⁶⁶

14 Kasım 1963 tarihinde yayınlanan Cumhuriyet gazetesinde, “Irak'ta son 10 yılın kronolojisi” başlığı altında şu bilgiler verilmiştir: “2 Mayıs 1953: Irak Kralı Faysal, hükümet edecek rüşet yaşına geldiği için, niyabet sistemi son bulmuş ve 2. Faysal Irak Kralı olmuştur. Ocak 1955: Irak Hükümeti, Türkiye ile bir savunma anlaşması imzalamış ve Bağdat Paketi kurulmuştur. 14 Temmuz 1958: General Abdülkerim Kâsım'ın önderliğinde Irak silahlı kuvvetleri bir askeri ihtilal ile krallık rejimini devirmişlerdir. Kral Faysal, Kral Naibi Abdülillâh, Başbakan Nuri Es Said öldürülmüşlerdir. 7 Mart 1959: Musul bölgesinde Kâsım rejimine karşı bir askeri ayaklanma olmuş ve Nâsırcı subaylar tarafından yönetilen bu isyan bastırılmıştır. 24 Mart 1959: Irak, Bağdat Paketi'nden ayrılmıştır. 7 Ekim 1959: General Kâsım'a karşı bir suikast teşebbüsü yapılmıştır. Haziran 1961: Kuzey Irak'ta Molla Barzani yönetiminde Kürt isyanı patlak vermiştir. Haziran 1961: General Kâsım, Kuveyt Şeyhliği'nin Irak'ın bir parçası olduğunu ileri sürerek Kuveyt'i işgale teşebbüs

³⁶⁴ **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1963, S. 14.107, s.1,7.

³⁶⁵ **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1963, S. 14.111, s.1,7; **Tercüman**, 14 Kasım 1963, S. 745, s.1,5; **Milliyet**, 14 Kasım 1963, S. 4835, s. 1,7; **Yeni Sabah**, 14 Kasım 1963, N. 8862, s.1,5. Suphi Saatçi (haz.), **Tarihi Gelişim...**, s.225; Edgar O'ballance, **1961-1970 Irak...**, s. 167; Batatu, **The Old Social Classes...**, p.1010,1027; Faleh, A. Cabbar, **Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş**, Hikmet Halis (çev.), İstanbul: Angora Kitaplığı, 2004, s.171.

³⁶⁶ **Hürriyet**, 14 Kasım 1963, N. 5581, s.1,7; **Milliyet**, 14 Kasım 1963, S. 4835, s. 1,7; Shiv Lal (edt.), **Politics...**, p.108-109.

etmiştir. 8 Şubat 1963: Baas Partisi'ne mensup subaylar Irak'ta Kâsım rejimini devirmişlerdir".³⁶⁷

Cumhuriyet gazetesine bir beyanat veren Irak Büyük Elçisi Salih Müştak, olaylar hakkında hükümetten herhangi bir resmi tebligat almadığını, olayları radyodan öğrendiğini, olayların başlama nedeninin Başbakan yardımcısı ve Genel Sekreteri ile birlikte diğer 3 Baasçı ileri gelenin İspanya'ya sürülmesi olduğunu söylemiştir. Ayrıca, sürgüne gönderilen asi Baasçılardan bazıları İspanya ve Malta'ya kabul edilmemiştir ve bu kişiler Kıbrıs'a gitmiştir.³⁶⁸

Baas Partisi Araplararası Konseyi, Bağdat'ta idareyi ele almıştır. Bu heyet 5 Iraklı, 4 Suriyeli, 2 Ürdün ve 2 Lübnanlı üyeden oluşmuştur.³⁶⁹ Gazeteci Hilmi Yavuz 16 Kasım 1963 tarihli yazısında, Baas Partisi'nin Irak'ta bulunan kolunun yöneticiler kadrosunda ortaya çıkan karışıklığın "iktidar kavgasından başka bir şey olmadığını", Ali Salih el-Sadi (Iraklı Baasçı) ve onun hiziplerinin tasfiye edildiğini, Başbakan el-Bekr'in "mutedil" Baasçılarının ise duruma hâkim olduğunu yazmıştır.³⁷⁰

Baas Partisi Irak kolunun "mutedil" ve "müfrit" hizipleri arasında yaşanan kanlı iktidar kavgasına hemen müdahale eden Araplararası Yürütme Konseyi, Baas Partisi Irak Kolu Yönetim Kurulu'nu feshettikten sonra "mutedil" liderleri olan Hüseyin Sebip ve Hasım Cevad'ı askeri bir uçakla ülkeden uzaklaştırmıştır. Sürgünde bulunan "müfrit" hizip liderlerin de (Ali Salih el-Sadi ve Hamid Mecid) yeni bir emir gelene kadar Madrid'de kalmalarını istemiştir.³⁷¹ Baas Partisi'ne mensup olmayan ve göz hapsinde tutulan Cumhurbaşkanı Mareşal Arif'in, Sebip ve Cevad grubunu desteklediği, Arif'in makamını hala korumasının Baas Partisi'nde huzursuzluk yarattığı söylenmiştir. Ayrıca, Bağdat Radyosu bir açıklama yaparak, "*iş başında bulunan bakanlar yeni hükümet kuruluncaya kadar geçici görevde sayılmaktadırlar*" demiştir. (Bu tarihte Irak'ta bulunan kabine 7 Ekim'de kurulmuştur, Başkanı Hassan el-Bekr olmuştur ve partinin bütün üyeleri Baasçıdır.

---

³⁶⁷ **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1963, S. 14.111, s.1,7; ayrıca bkz. Gareth Stansfield, **Irak...**, p.93.

³⁶⁸ **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1963, S. 14.112, s.1,7; **Hürriyet**, 14 Kasım 1963, N. 5581, s.1,7; **Hürriyet**, 15 Kasım 1963, N. 5582, s.1,7; **Milliyet**, 15 Kasım 1963, S. 4836, s. 1,7; **Yeni Sabah**, 14 Kasım 1963, N. 8862, s.5.

³⁶⁹ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1963, S. 14.113, s.1,7; **Milliyet**, 16 Kasım 1963, S. 4837, s. 1; **Yeni Sabah**, 16 Kasım 1963, N. 8864, s.1,5.

³⁷⁰ **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1963, S. 14.113, s.3.

³⁷¹ **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1963, S. 14.114, Kayhan Sağlamer, s.3; **Hürriyet**, 17 Kasım 1963, N. 5583, s.1,7.

Yine aynı tarihte, daha önceki kabinenin Baasçı olmayan 3 üyesi istifa etmiştir ve onların yerine Baasçılar getirilmiştir.³⁷²

3. 18 KASIM 1963 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN HÜKÜMET DARBESİ

Irak'ta yaşanan gelişmeler üzerine Silahlı Kuvvetlerin desteğini alan Mareşal Arif, 18 Kasım 1963'te Baas Partisi'ne karşı bir hükümet darbesi gerçekleştirmiştir.³⁷³ Yeni bir Milli İhtilal Konseyi kurulmuştur. Konsey, Baas Partisi'nin Milli Muhafız (Milis) Teşkilatı'nı feshetmiştir. Koyu bir Nâsır taraftarı olarak bilinen Arif, bütün yetkileri üzerine almıştır. Bağdat Radyosu, Arif hakkında Milli İhtilal Konseyi Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkumandanı olarak bahsetmiştir, ayrıca 13 Kasım ayaklanmasını hazırlayan asilerin yargılanarak ağır cezalara çarptırılacağı da açıklanmıştır. Irak'ın dış dünya ile bütün irtibatı kesilmiştir, bütün gazeteler kapatılmıştır, silahlı çatışmalar başlamıştır. Yeni darbe hakkında yorum yapan siyasi çevreler, *"Irak'ta ordunun idareyi ele alması, bağımsız milliyetçi bir rejim kurulmasına yol açacaktır"* demiştir.³⁷⁴

Suriye Radyosu'nun verdiği habere göre, Suriye Başbakanı Emin el-Hafız Irak'ta rehin olarak tutulmaktadır. Ancak el-Hafız ve Suriye Baas Partisi Genel Sekreteri Mişel Eflak, dün gece özel bir uçağa bindirilerek Bağdat'tan Şam'a gönderilmiştir.³⁷⁵ Irak'ta hayat normale dönmüştür. Darbe öncesinde iş başında bulunan Baasçı liderlerin nerede olduğu, yeni Irak Askeri Hükümeti tarafından açıklanmamıştır. Ancak, 300-500 kişinin ölmüş olduğu, yüzlerce kişinin de tutuklanarak yurt dışına sürüldüğü yönünde tahminlerde bulunulmuştur. Baasçı subayların ordudan temizlenmesi ile ordu, Kürtler karşısında zayıf duruma düşmüştür.³⁷⁶ Bir uçakla Şam'a dönen Suriyeli ve Lübnanlı Baasçılar, bazı Baasçı subayların Arif'i destekleyerek Milli Muhafızcılara karşı çıktıklarını söylemiştir.³⁷⁷

21 Kasım 1963'te Mareşal Arif, yeni Irak Hükümeti'ni ilan etmiştir. Eski Başbakan Hassan el-Bekr, Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmuştur.³⁷⁸ Genelkurmay

³⁷² **Cumhuriyet**, 18 Kasım 1963, S. 14.115, s.3.

³⁷³ Edgar O'ballance, **1961-1970 Irak...**, s.167.

³⁷⁴ **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1963, S. 14.116, s.1,7; **Hürriyet**, 19 Kasım 1963, N. 5586, s.1,7; **Tercüman**, 19 Kasım 1963, S. 750, s.1,5; **Milliyet**, 19 Kasım 1963, S. 4840, s. 1; **Yeni Sabah**, 19 Kasım 1963, N. 8867, s.1,5; Gareth Stansfield, **Iraq...**, p.94.

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1963, S. 14.117, s.1,7; **Hürriyet**, 20 Kasım 1963, N. 5587, s.1; **Tercüman**, 20 Kasım 1963, S. 751, s.1; **Milliyet**, 21 Kasım 1963, S. 4842, s. 1; **Yeni Sabah**, 20 Kasım 1963, N. 8868, s.1.

³⁷⁶ Edgar O'ballance, **1961-1970 Irak...**, s. 168.

³⁷⁷ **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1963, S. 14.118, s.3.

³⁷⁸ **Hürriyet**, 21 Kasım 1963, N. 5588, s.1.

Başkanı General Tahir Yahya ise Başbakan olmuştur. 21 kişiden oluşan yeni kabinenin 13 mensubu yeni seçilmiştir, diğer kişiler ise feshedilen eski kabinenin Baasçı üyeleridir.³⁷⁹ Bağdat'tan Şam'a uçakla gelen Suriye Başbakanı Emin el-Hafız, Arif'le "kardeşçe bir görüşme" yaptıklarını söylemiştir ve yaşanan son olayları da "milli muhafız teşkilatı arasındaki bazı unsurların işlediği hataların bir sonucu" olarak nitelendirmiştir. Hafız, Kürt asilere karşı Irak Hükümeti'nin yardıma ihtiyacı olursa, Suriye Birliklerinin de yardım edeceğini eklemiştir. Yabancı gazetecilerle bir basın toplantısı düzenleyen Cumhurbaşkanı Arif, yeni hükümetin Arap Birliği için çalışacağını, sadece silahlı saldırıları gerçekleştiren kişilerin tevkif edildiğini, milis kuvvetlerinin elindeki silahların toplandığını, Irak'ta resmen faaliyet yapmasına izin verilmiş hiçbir parti olmadığını açıklamıştır.³⁸⁰

Molla Mustafa Barzani'nin liderlik yaptığı Kürtler, Irak-İran sınırı yakınında büyük bir taarruza geçmiştir. Hanikin'in petrol bölgesinde bulunan Irak Ordusu geri çekilmiştir. Musul'a doğru ilerleyen Kürtler, bu bölgede de başarılar elde etmeye başlamıştır. Ayrıca, Musul, Süleymaniye ve Kerkük şehirlerinde, Kürt Kuvvetleri Başkomutanlığı tarafından imzalanmış olan beyannameler gizlice dağıtılmıştır. Bu beyannamelerde Kürtlere hitaben, "Musul bölgesindeki petrol kuyularını ve diğer tesisleri tahrip etmeyin, bu tesisler Irak halkının malıdır..." açıklaması yapılmıştır.³⁸¹ Irak Savunma Bakanı General Takriti yaptığı açıklamasında, "Suriye-Irak arasında askeri birlik halen muteberdir. Bu birlik kurtarılmış bütün Arap devletleri ordularını kapsayacak şekilde genişletilecektir" sözlerini kullanmıştır.³⁸² Irak'ta Baasçı Milisleri yargılamak üzere mahkeme kurulmuştur ve resmi kaynaklardan alınan bilgiye göre bu mahkemeye her türlü yetki verilmiştir.³⁸³

3.1. ABDÜSSELÂM ARİF VE BAAS

1958 ve 1963 Irak İhtilalleri'nde ve Abdüsselâm Arif'in iktidarı ele geçirdikten sonra Baasçıları ve Milli Muhafızları temizlediği günlerde Bağdat'a ilk giren gazeteciler arasında bulunan ve birçok olaya şahit olan gazeteci Rüçhan Arıkan şu önemli açıklamaları yapmıştır: Irak'ta yaşanan bu son hareket, ülkeyi adeta bir uçurumun kenarına getirmiştir. Krallığa ve Nuri Sait Paşa'ya karşı ihtilal yapan Kâsım, Kürtlere verdiği sözleri tutmamıştır ve ülkeyi komünizme sürüklemiştir. Bu

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1963, S. 14.119, s.3; **Yeni Sabah**, 22 Kasım 1963, N. 8870, s.1,5.

³⁸⁰ **Cumhuriyet**, 23 Kasım 1963, S. 14.120, s.3; **Yeni Sabah**, 23 Kasım 1963, N. 8871, s.1,5.

³⁸¹ **Hürriyet**, 23 Kasım 1963, N. 5590, s.3; Suphi Saatçi (haz.), **Tarihi Gelişim...**, s.211.

³⁸² **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1963, S. 14.124, s.3.

³⁸³ **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1963, S. 14.128, s.3.

nedenle de bir zamanlar kendisini destekleyen Baas Partisi ve Abdüsselâm Arif'in önderliğinde, 8 Kâsım İhtilali vuku bulmuştur. Arif'te politikacıların baskılarına maruz kalmıştır. Bunun üzerine Baasçıların baskıları nedeniyle Arif, imkânsız bir Irak-Suriye Birliği için uğraşmıştır, ancak Milliyetçilerin sempatisini kaybetmiştir. *“Baas, devlet içinde devletti ve müfrit milliyetçi taraftarlarına, Kâsım'a karşı ihtilal sırasında silah dağıtmıştı...”*. Bu gençler de Milli Muhafız birliklerine katılarak önce komünistlere, sonra Kürtlere, daha sonra da siyasi muhaliflerine karşı temizlik hareketleri düzenlemiştir. Bu hareketler kapsamında Irak'ta yüzlerce insan ölmüştür ve binlerce masum da hapisaneye girmiştir.

Baasçıların baskısına dayanamayan Abdüsselâm Arif, Irak-Suriye Birliği fikrinden vazgeçmiştir ve 18 Kasım'da Baasçıları temizlemeye başlamıştır. Müfrit ve mutedil Baasçılar arasında tartışma çıkmıştır. Bunun üzerine Arif, milli muhafızlara karşı idareyi ele almıştır ve Baasçılar iş başından uzaklaştırılmıştır. Irak'ta kurulan yeni kabinenin uygulayacağı politika, ülkenin geleceğini belirleyecektir. Irak-Suriye Birliği fikrine tamamen zıt olan Irak halkı, yaşanan gelişmelerden memnun görünmektedir. Bu birliği kurmak maksadıyla atılacak her adım yeni ihtilallerin doğmasına neden olacaktır.³⁸⁴ Orta Doğu diplomatik çevrelerinin genel kanaatine göre, Abdüsselâm Arif ile kabinesinde bulunan Baasçılar arasında ideolojik anlaşmazlıklar vardır ve bu anlaşmazlıklar mutlaka ortaya çıkarak Arif'in kurmaya çalıştığı işbirliğini bozacaktır. Kuzey Irak'ta bulunan Suriye birliklerinin asi Kürtlere karşı başarılar elde ettiği de açıklanmıştır.³⁸⁵

Irak'ta bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'de de 17 Aralık 1963'de önemli kararlar alınmıştır. Daha açık bir ifade ile Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de yaşayan bazı halk kütlelerini bir bayrak altına toplamak ve Molla Barzani'nin başkanlığında müstakil bir Kürt Devleti kurmak amacıyla faaliyet gösterdikleri iddia edilen ve daha önceden tutuklanan 23 kişinin duruşmalarının gizli sürdürülmesi savcı tarafından talep edilmiştir. Genel Kurmay Mahkemesi Savcısı gizlilik gerekçesi olarak, *“bu kişilere içte ve dışta yardım eden bazı gizli teşkilatlardan başka yabancı bir devletin Türkiye'deki temsilcisi de bulunmaktadır. Ve bu temsilcinin Molla Mustafa Barzani'ye ulaştırılmak üzere harp malzemesi yardımı yapmayı kabul ettiği de tespit olunmuştur...”* açıklamasını yapmıştır.³⁸⁶

³⁸⁴ **Hürriyet**, 1 Aralık 1963, N. 5598, Rüşhan Arıkan, s.1,9.

³⁸⁵ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1963, S. 14.129, s.3.

³⁸⁶ **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1963, S. 14.145, s.1,7.

Irak Başbakanı General Tahir Yahya 25 Aralık 1963'te radyodan bir konuşma yaparak, Irak'ın genel siyasetini açıklamıştır. Buna göre, Irak'taki silahlı kuvvetlerin artık siyaset ve partilerin dışında kalacağı, geçici bir anayasa kurulacağı, özel sektörün de hükümet tarafından destekleneceği ve 17 Nisan 1963'te Mısır-Irak-Suriye arasında imzalanan anlaşmanın halen geçerli sayıldığı belirtilmiştir.³⁸⁷ Ancak, 28 Aralık 1963'te Suriye Baas Partisi'nin çağırısı üzerine, Şam Üniversitesi'nde bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Abdüsselâm Arif aleyhine gösteriler yapılarak, “*Bağdat ayaklan ve Nuri'den sonra Arif'i de devir*” şeklinde protestolar yapılmıştır.³⁸⁸ Yaşanan bu olay üzerine Irak basını, Baas Partisi Genel Sekreteri Mişel Eflâk'a karşı hücumla başlamıştır ve Eflâk'ın görevine ihanet ettiğini bildirmiştir.³⁸⁹ Cumhurbaşkanı Abdüsselâm Arif, 1966 senesinin Nisan ayında bir helikopter kazası nedeniyle ölmüştür. Daha sonra kardeşi Abdurrahman Arif Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu dönemde Türkmenler bir “soluk alma” dönemi yaşamıştır, Türkmen bölgelerinde sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlenmiştir.³⁹⁰ Bir müddet sonra subayların baskısına dayanamayan sivil yönetim istifa etmiştir ve bunun üzerine ordu ülkede yönetimi tekrar ele geçirmiştir. Irak'ta yaşanan Hizip çekişmeleri, ülke yönetiminin sürekli el değiştirmesine neden olmuştur. Nitekim bu hizipler tarafından desteklenen Baas Partisi 17 Temmuz 1968'de bir darbe gerçekleştirmiştir.³⁹¹

4. 17 TEMMUZ 1968 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN HÜKÜMET DARBESİ

17 Temmuz 1968 tarihinde Irak'ta yeni bir hükümet darbesi gerçekleştirilmiştir.³⁹² Bir grup subay tarafından gerçekleştirilen bu darbeye kanlı çatışmaların olmadığı, Türkmenlerle Araplar arasında olumsuz bir gelişmenin yaşanmadığı, Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif ve Başbakan General Tahir Yahya'nın iktidarının devrildiği bildirilmiştir.³⁹³ Kanlı çatışmalar yaşanmadığı için bu darbe “White Revolution- Beyaz Devrim” olarak adlandırılmıştır.³⁹⁴ Bağdat

³⁸⁷ **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1963, S. 14.153, s.3.

³⁸⁸ **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1963, S. 14.156, s.3.

³⁸⁹ **Cumhuriyet**, 31 Aralık 1963, S. 14.158, s.3.

³⁹⁰ Erşat Hürmüzlü, **Türkmenler ve Irak**, n.6, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2003, s.58-60; Charles Tripp, **A History...**, p.170-171; Bilal N. Şimşir, **Türk-Irak İlişkilerinde...**, s.170.

³⁹¹ Ali Gökhan Kayalı, **The Iraqi...**, p.47; Suphi Saatçi (haz.), **Tarihi Gelişim...**, s.226.

³⁹² Hakan Yıldız, **Büyük Oyun...**, s.145.

³⁹³ Ali Gökhan Kayalı, **The Iraqi...**, p.48-49; Bilal N. Şimşir, **Türk-Irak İlişkilerinde...**, s.169.

³⁹⁴ **The 1968 Revolution in Iraq: Experience and Prospects: The Political Report of the Eighth Congress of the Arab Ba'th Socialist Party in Iraq, January, 1974**, London: Ithaca Press, 1979, p.27.

Radyosu bir açıklama yaparak, Cumhurbaşkanı Arif'in uçakla Londra'ya (ailesinin yanını) gittiğini, General Ahmet Hassan el-Bekr'in Başbakan olduğunu ve Irak'ın bütün dünya ile irtibatının kesildiğini söylemiştir (Hürriyet ve Milliyet gazeteleri, Başkan Arif'in Irak'tan sürüldüğü haberini vermiştir).³⁹⁵ Tanınmış bir Baasçı olan el-Bekr'in, Nâsır eğilimli olduğu da bilinmektedir.

General Abdurrahman Arif rejimine karşı harekete geçen İhtilal Komuta Kurulu, hareketin üç sebebi olduğunu söylemiştir. Bu sebepler şunlardır: “Silahlı kuvvetlerin hazırlanmasında ihmalkâr davranmak; orduda fırsatçı unsurların mevcudiyeti; Kürt sorununun çözülmemesi”. Irak'ta yaşanan darbe hakkında açıklamalar yapan Ankara siyasi çevreleri, “*ihtilalin büyük bir sürpriz olmadığını, aşağı yukarı bir yıldan beri General Arif yönetiminin siyasi bir bocalama içinde bulunduğunu*” söylemiştir. (Yetkileri kısıtlandığı için görevinden istifa eden Başbakan Dr. Abdurrahman el-Bazzas zamanında, Kürtlerle 12 maddelik bir program imzalanmıştır ve Kürtlerle yıllardır süregelen çekişme çözüme kavuşturulmuştur.³⁹⁶ El-Bazzas'ın ardından Başbakanlığa General Tahir Yahya getirilmiştir). Ayrıca Arif'in, son haftalarda yaptığı konuşmaların hemen hepsinde ülkeye karşı düzenlenebilecek komplolardan bahsettiği ve tedbir olarak da halkı saflarını birleştirmeye çağırdığı bildirilmiştir.³⁹⁷

“Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi II” adlı kitabında 17 Temmuz Darbesi'ne değinen Mesud Barzani, o günlerde her an bir darbe beklendiği için gerçekleştirilen darbenin sürpriz olmadığını, Arap ülkelerinde darbe planlama konusunda Baas Partisi'nin çok başarılı olduğunu ve her zaman darbe yaparak iktidara gelmeye çalıştıklarını, bu son darbeyi gerçekleştirenlerin de Şubat 1963 Darbesi nedeniyle deneyimli olduğunu söylemiştir. Ayrıca Barzani'ye göre, Askeri İstihbarat Müdürü Abdurrezzak Nayif ve Cumhuriyet Muhafızları Komutanlarından İbrahim Davud ile Sadun Gaydan'ın ihtilalciler tarafından ikna edilerek Abdurrahman Arif yönetimini tanımamaları ihtilali daha da kolaylaştırmıştır.³⁹⁸

4.1. GENERAL AHMET HASSAN EL-BEKR VE İHTİLAL

17 Temmuz Darbesi'nin lideri General Ahmet Hassan el-Bekr, havacı genç subayların yardımıyla Irak Cumhurbaşkanı Arif'i devirmiştir. Baasçı ve Nâsırcı

³⁹⁵ **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1968, S. 15.794, s.1,7; **Hürriyet**, 18 Temmuz 1968, N. 7264, s.1,7; **Milliyet**, 18 Temmuz 1968, S. 7416, s.1,7; **Tercüman**, 18 Temmuz 1968, S. 2476, s.1,7.

³⁹⁶ Marion Farouk-Sluglett & Peter Sluglett, **Iraq Since 1958...**, p.97-98.

³⁹⁷ **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1968, S. 15.794, s.1,7; **Hürriyet**, 18 Temmuz 1968, N. 7264, s.1,7.

³⁹⁸ Mesud Barzani, **Barzani...II**, s.201.

olarak tanınan el-Bekr, 1958 darbesinde de görev almıştır. 1959 tarihinde emekliye sevk edilmiştir. 1963 yılına gelindiğinde ise Abdüsselâm Arif'in cezaevinden çıkmasına, General Kâsım'ın devrilmesine ve Arif'in Cumhurbaşkanı olmasına yardım etmiştir. El-Bekr 52 yaşındadır ve Baas Partisi'nin anti-komünist kanadının bir üyesidir. 1963 yılında dokuz ay Başbakanlık yapan el-Bekr, 1963-1964 yılları arasında da 4 ay Cumhurbaşkanı Yardımcılığı yapmıştır.³⁹⁹

17 Temmuz darbesini gerçekleştiren iki liderin ismi açıklanmıştır. Bu kişiler; Cumhurbaşkanlığına tayin edilen Ahmet Hassan el-Bekr ve Genel Kurmay Başkanlığı'na tayin edilen Hava Generali Hardan Abdül Cafer el-Takriti'dir.⁴⁰⁰ Bu kişilerin Baasçı oldukları bilindiği için, darbenin de Baas Partisi'nce hazırlandığı düşünülmüştür (Baas Partisi yaklaşık 5 yıl önce Irak iktidarından uzaklaştırılarak kanun dışı ilan edilmiştir). Bir subayın gece yarısı Başkanlık sarayına gelerek, Abdurrahman Arif'e acele bir mesaj getirdiğini söylemesiyle başlayan ihtilal, muhafızlarla subaylar arasında yaşanan kanlı çatışma ile devam etmiştir. Gürültüyü duyarak kaçmak isteyen General Arif, ülkeyi terk etmesine izin verilirse teslim olacağını söylemiştir. Londra'ya gitmesine izin verilen Arif, önce yakalanarak darbecilerin karargâhına götürülmüştür.⁴⁰¹ Irak'ta hayat normale dönmüştür. Ancak, devrik Başbakan Tahir Yahya ve Bakanlarının ne durumda olduğu hakkında hiçbir şey bilinmemektedir.⁴⁰²

4.2. YENİ IRAK HÜKÜMETİ

26 Kişilik yeni Irak Hükümeti kurulmuştur ve başına Abdülrezzak el-Naif getirilmiştir.⁴⁰³ Naif verdiği ilk demecinde, *“Ulusal birliği gerçekleştirmeye, yurttaşlar arasındaki ayrılığı bertaraf etmeye ve Kürt sorununu Irak topraklarının birliğini muhafaza edecek bir şekilde çözmeye çalışacağız. Arap ülkeleriyle yapıcı bir şekilde işbirliğinde bulunacağız.”* demiştir. Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'na yakın çevrelerden öğrenildiğine göre, Devletler Hukuku açısından yeni yönetimin tanınması gerektiği takdirde Türkiye'nin yeni Irak yönetimini tanıyacağı bildirilmiştir.⁴⁰⁴

³⁹⁹ **Hürriyet**, 18 Temmuz 1968, N. 7264, s.1.

⁴⁰⁰ Milliyet gazetesi'nde Hardan Abdülcafer El Tahriri olarak geçmektedir.

⁴⁰¹ **Milliyet**, 19 Temmuz 1968, S. 7417, s.1,7; **The 1968 Revolution...**, p.27.

⁴⁰² **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1968, S. 15.795, s.1,7; **Hürriyet**, 19 Temmuz 1968, N. 7265, s.1,7; **Milliyet**, 19 Temmuz 1968, S. 7417, s.3; **Milliyet**, 19 Temmuz 1968, S. 7417, s.1,7; Bilal N. Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde...**, s.170.

⁴⁰³ **The 1968 Revolution...**, p.28.

⁴⁰⁴ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1968, S. 15.796, s.3; **Milliyet**, 20 Temmuz 1968, S. 7418, s.3.

Ordunun genç subayları tarafından gerçekleştirilen bu son hükümet darbesi, aksi iddia edilse de, hiçbir çatışmaya yol açmamıştır ve darbe sonrasında oluşturulan kabinede dört Kürt azınlığına yer verilmiştir. Bu durum da Kürt sorununun çözülmesi için olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, kabine de dört tane de Baasçı yer almıştır.⁴⁰⁵ Yeni Irak rejimini tanıyan ilk Arap ülkesi Kuveyt olmuştur. Irak'ın devrik Cumhurbaşkanı Abdülrahman Arif için Londra'dan üç aylık ikamet vizesi verilmiştir.⁴⁰⁶ Irak'taki yeni rejimin Dış İşleri Bakanı Doktor Nâsır el-Hani, Türkiye ile özel ilişkilerini geliştirmek istediklerini açıklamıştır. Bunun üzerine Türkiye Dış İşleri Bakanı Çağlayangil'de, Ankara'nın Bağdat Hükümeti'ni tanıdığını açıklamıştır.⁴⁰⁷ Irak'ta bulunan Devrim Komutanlığı Konseyi, bir "Genişletilmiş Ulusal Konsey" kurma kararı almıştır. Bu Konsey'e, geçmişte siyasi faaliyetlerde bulunarak ulusa önemli hizmetler veren kişilerin de katılacağı belirtilmiştir.⁴⁰⁸

25 Temmuz 1968 tarihli köşe yazısında Eski Dış İşleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras'a göre, Irak ihtilallerinin ilk nedeni Irak halkı, ikinci nedeni de bünyesinde İngiliz himayesini gizleyen İngiliz dostluğudur. Ne kadar çaba sarf edildiyse de bu iki kuvvet, bağımsızlık kazanılınca yan yana yaşayamamıştır. Daha açık bir ifade ile İngiltere'yle dost kalmak isteyen Irak, bu ülkenin kendi içişlerine karışmaması için çeşitli denemelerde bulunmuştur. Irak'ta birçok kanlı ihtilal yaşanmıştır. Irak'ı bu ihtilaller serisinden kurtarmanın tek yolu, yabancı kuvvetin Irak'tan çıkarılmasıdır. Bu maksatla Irak'ta sosyalist eğilimli olan Baas Partisi kurulmuştur. İçişlerine karışılmadığı sürece Irak-İngiltere dostluğu devam edecektir.⁴⁰⁹

5. 30 TEMMUZ 1968 TARİHİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN MİNİ DARBE

Irak'ta gerçekleştirilen darbeden 13 gün sonra, 30 Temmuz 1968'de bir mini-darbe yapılmıştır. Cumhurbaşkanı Hassan el-Bekr'in emri üzerine, Başbakan Albay Abdülrezzak el-Naif uçakla sürgüne gönderilmiştir. Hem Başbakan hem de kabine üyelerinin hepsi azledildikten sonra, el-Bekr kendisini Başkomutan tayin etmiştir.⁴¹⁰ Bağdat Radyosu'nda bir açıklama yapan el-Bekr, "*Başbakan el-Naif ve Savunma Bakanı el-Davud, devrimci amaçları yolundan saptırmaktaydı, rejimin demokratlaşmasını engellemek ve devrimci bütün kararları önlemek istediler, bu nedenlerle iş başından uzaklaştırıldılar*" açıklamasını yapmıştır. Gerçekleştirilen

⁴⁰⁵ *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1968, S. 15.797, s.3; *Milliyet*, 21 Temmuz 1968, S. 7419, s.7.

⁴⁰⁶ *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1968, S. 15.798, s.3; *Milliyet*, 22 Temmuz 1968, S. 7420, s.1,7.

⁴⁰⁷ *Cumhuriyet*, 23 Temmuz 1968, S. 15.799, s.1,7; *Milliyet*, 23 Temmuz 1968, S. 7421, s.1.

⁴⁰⁸ *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1968, S. 15.801, s.3.

⁴⁰⁹ *Milliyet*, 25 Temmuz 1968, S. 7423, s.2.

⁴¹⁰ *The 1968 Revolution...*, p.28-31.

“mini-darbe” siyasi gözlemciler tarafından, “Baas Partisi’nin sol kanadının, daha ılımlı Naif kanadına karşı bir zaferi” olarak nitelendirilmiştir.⁴¹¹

Sınır dışı edilen el-Naif’in, Fas’a yerleşme kararı aldığı bildirilmiştir. Cumhurbaşkanı General el-Bekr, devrilen Başbakanının Irak Petrollerinin Millileştirilmesi’ne karşı çıktığını söylemiştir. Başbakanlık görevlerini de üzerine alan el-Bekr, ülke petrollerinin çıkarılmasında artık yabancı şirketlerin aracılık yapmayacağını ve bu işlemi devlet kontrolünde faaliyet gösteren “Irak Ulusal Petrol Şirketi”nin üstlendiğini, “milliyetçi bir petrol politikası” uygulayacaklarını açıklamıştır.⁴¹²

Irak’taki bu gelişmeler üzerine bir köşe yazısı yazan gazeteci Mehmet Barlas şu açıklamaları yapmıştır: Bir ülkede “*devrim*” yaşanması ne kadar sık olursa bu faaliyetin adı artık “*hükümet darbesi*” olarak nitelendirilir ve o ülke hakkında alaylı yorumlar yapılır. Bunun en güzel örneği Orta Doğu’da yaşanmaktadır. Irak’ta 13 gün içerisinde iki darbenin yaşanması, hem de asker Cumhurbaşkanının devrimci kabinenin asker Başbakan ve Bakanlarına karşı bu girişimde bulunması eski darbelere “*taş çıkartan bir şekilde*” gerçekleşmiştir.⁴¹³ Devrik Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif, Londra’dan sonra Türkiye’ye gelerek burada yerleşmek istediğini söylemiştir.⁴¹⁴

Irak İhtilal Komutanlığı Konseyi, ülkede bulunan bütün siyasi tutukluların serbest bırakılmasına karar vermiştir.⁴¹⁵ Kürtlerle olan anlaşmazlıkları çözmeyi planlayan yeni Irak rejimi Bağdat Radyosu’ndan bir bildiri yayınlayarak, “*Yeni Irak rejimi Kuzey illerinde savaşa son vermek için 1966 Haziran’ında Kürtlerle imzalanmış olan anlaşmayı yürürlüğe koymayı taahhüt eder*” demiştir.⁴¹⁶ Kürt cemaati tarafından yayımlanan “el-Taki” gazetesinde çok önemli bir haber çıkmıştır. Bu habere göre Kürtler, 29 Haziran 1966’da Irak Başbakanı el-Bazzas tarafından kabul edilen 12 maddelik programın 5’nci maddesini öne sürerek, Irak Hükümeti’nin yeniden değiştirilmesini ve kendilerine cemaatleri oranında kabinede temsil edilme imkânı verilmesini istemiştir.⁴¹⁷

---

⁴¹¹ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1968, S. 15.807, s.1,7; **Milliyet**, 31 Temmuz 1968, S. 7429, s.1; **Milliyet**, 31 Temmuz 1968, S. 7429, s.7.

⁴¹² **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1968, S. 15.808, s.1,7; **Milliyet**, 1 Ağustos 1968, S. 7430, s.1,7.

⁴¹³ **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1968, S. 15.808, s.3.

⁴¹⁴ **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1968, S. 15.810, s.1,7.

⁴¹⁵ **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1968, S. 15.810, s.3.

⁴¹⁶ **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1968, S. 15.811, s.3; **Milliyet**, 4 Ağustos 1968, S. 7433, s.1.

⁴¹⁷ **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1968, S. 15.813, s.3.

Ankara'dan Dış İşleri Bakanlığı bir açıklama yaparak, Irak'ta gayrimenkulleri bulunan Türk vatandaşlarının, 15 Ağustos 1969 tarihine kadar bu mallarını Irak uyruklu kişilere devretmesi gerektiğini açıklamıştır. Bu devir işleminin nedeni olarak da, Irak Hükümeti'nin 1961 yılında çıkardığı kanun öne sürülmüştür. Bu kanuna göre, yabancıların (Türk vatandaşları da dâhil) Irak'ta bulunan gayrimenkullerinden bizzat kullanmakta oldukları bir ev ile bir işyeri dışında kalanlarını, Irak uyruklu bir kimseye satmaları mecburdur.⁴¹⁸

Cumhuriyet gazetesinde yazdığı yazısında Amiral Sezai Orkunt, hali hazırda karışmış olan Orta Doğu'da Türkiye'nin tam sorunların ortasında olduğunu ve bu bölgede yaşanacak herhangi bir savaş durumunda Türkiye'nin üç alternatifi olacağını söylemiştir. Bu alternatifleri de, Batılı güçlerin menfaatleri açısından hazırlanması muhtemel olan yeni paktlara katılmak, Mısır'la ve onun bloğu ile anlaşmak, tarafsız kalmak şeklinde sıralamıştır. Ayrıca, Orta Doğu'da her zaman oyun içinde oyun olduğunu, kandırmanın kazandığını ve Türkiye'nin de kanan mevkiinde olmaması gerektiğini yazmıştır.⁴¹⁹ Mart 1979'da Irak'taki Baas rejimi, Türkmenlere karşı sert bir politika uygulamaya başlamıştır. Bu uygulamanın en ağır örneği Türkmen liderlerinin 25 Mart 1979'da ve 16 Ocak 1980'de⁴²⁰, sebepsiz yere idam edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Yaşanan bu haksız olaylardan sonra Türkmenler ile ülke rejiminin arası tamamen açılmıştır.⁴²¹

Beyrut'tan bildirildiğine göre, sağlık sorunları nedeniyle Irak Devlet Başkanı Ahmet Hassan el-Bekr görevinden istifa etmiştir ve yerine Başbakan Yardımcısı Saddam Hüseyin getirilmiştir. Saddam Hüseyin, Devrim Komuta Konseyi Başkanlığı görevini de devralmıştır.⁴²² Irak'ta yaşanan bu gelişmelerden sonra, Arap devletlerinden olumlu yorumlar yapılmıştır. Mısır Dış İşleri Bakanlığı'nın bir yetkilisi, el-Bekr'in istifasının sürpriz olmadığını, Irak liderleri arasındaki güç çatışmasının bu istifayı doğurduğunu, Saddam Hüseyin'in aslında yıllardır Irak'ı yönettiğini, bu görev değişikliğinin çok mantıklı olduğunu söylemiştir. Kuveyt lideri Şeyh Cabir Al- Ahmed, Saddam Hüseyin'e bir telgraf göndererek, Irak-Kuveyt ilişkilerinin Saddam yönetiminde olduğu sürece daha da gelişeceğini söylemiştir.

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1968, S. 15.813, s.3.

⁴¹⁹ **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1968, S. 15.821, s.2.

⁴²⁰ Bilal N. Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde...**, s.193.

⁴²¹ Erşat Hürmüzlü, **Türkmenler...**, s.66-67.

⁴²² **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1979, S. 19.747, s.3; **Hürriyet**, 17 Temmuz 1979, N. 11231, s.3; **Milliyet**, 17 Temmuz 1979, S. 7433, s.3. Hakan Yıldız, **Büyük Oyun...**, s.170; Gareth Stansfield, **Iraq...**, p.95-97.

Ürdün Kralı Hüseyin ile Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat'ta, Saddam Hüseyin'e bir kutlama mesajı vermiştir.⁴²³

Irak devriminin yıldönümü, İstanbul'daki Cariton Otelinde düzenlenen toplantıyla kutlanmıştır. Toplantıya katılan kişilerin arasında Türk-İrak Dostluk Derneği Başkanı Mithat Sertoğlu'nun yanı sıra, İstanbul'daki tüm Arap ülkelerinin temsilcileri de bulunmuştur.⁴²⁴ Ayrıca, 42 yaşındaki yeni Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in 1959 yılında General Kâsım'a karşı suikast girişiminde bulunduğu, 6 ay hapiste kaldıktan sonra da Suriye'ye sığındığı açıklanmıştır.⁴²⁵

Associated Press (AP) ajansına bir demeç veren Irak Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)'nin yeni lideri Mesut Barzani (General Mustafa Barzani'nin oğlu), *“Eskiden Batı yanlısı olan hareketimiz, İran şahı ve ABD'nin dört yıl önce Kürtleri satmasından sonra radikal sosyalist bir harekete dönüşmüştür”* açıklamasını yapmıştır. İran Şahı, CIA ve İsrail ile kurulmuş olan ilişkilerine bir “taktik hatası” diyen Barzani, KDP'nin hem Filistin Kurtuluş Örgütü'yle hem de diğer ilerici kuruluşlarla işbirliği yaptığını, 1975 yılında Amerika'nın Bağdat ile dost olmaya karar vererek Barzani'yi ve kendilerini feda ettiğini, Irak Hükümeti'ne karşı yeni ve daha güçlü bir mücadele başlattıklarını söylemiştir. AP ajansı Celal Talabani (Barzani taraftarlarının siyasi rakibi olan, solcu Kürt ve hükümet aleyhtarı Arap grupları koalisyonunun lideri) ile de görüşmüştür. Talabani, *“Barzani 1975 yılında emperyalistler için bir pencere açıp, Amerika da dâhil olmak üzere onları içeriye aldı. Ancak, bu pencereyi kapatmaya kalktığı zaman, kendisi dışarıda kaldı”* sözlerini kullanmıştır.⁴²⁶

6. 1980 TARİHİNE KADAR SADDAM HÜSEYİN VE IRAK

“Orta Doğu'nun hassas dengeleri”, Saddam Hüseyin'in Devlet Başkanı olmasından sonra tamamen bozulmuştur. Mesut Barzani yönetimindeki Kürtler, hükümete karşı ayaklanmıştır ve dağlara çekilmiştir. Irak-İran sınırının kontrolsüz kaldığı süreyi fırsat bilen Kürtler, farklı bölgelere kaçmaya başlamıştır. Bu sırada Kürt askerlerini kovalayan Irak uçakları da, İran sınırını geçmiştir. Yaşanan sınır ihlali, iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Gözlemcilerin kanaatine göre, bu sınır çatışmaları Saddam Hüseyin tarafından daha da şiddetlendirilecektir. Orta Doğu petrolü üç taraftan (bir tarafta İranlı, diğer tarafta Iraklı ve üçüncü tarafta da

⁴²³ **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1979, S. 19.748, s.3.

⁴²⁴ **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1979, S. 19.751, s.3.

⁴²⁵ **Hürriyet**, 22 Temmuz 1979, N. 11236, s.5.

⁴²⁶ **Hürriyet**, 22 Temmuz 1979, N. 11236, s.13.

Kürt askerlerin bulunduğu) sarılan bir “savaş üçgeninin” ortasında kalmıştır. Mesut Barzani Kerkük bölgesinde egemenlik kurarsa, onu destekleyenler (Amerika ve CIA) de zengin petrol kaynaklarına sahip olacaktır. İran’ın iddiasına göre, Iraklılar İran’da bulunan Araplara destek vererek Abadan petrollerini ellerine geçirmeye çalışmaktadır.⁴²⁷

Irak’ta hükümete karşı komplo düzenlemek girişiminde bulunulmuştur. Yeni hükümet kısa sürede tasfiye işlemine başlamıştır. Hükümet ve Baas Partisi’nin üst düzey yetkililerinden beş kişi, “Hükümete karşı komplo düzenleme, ülkeyi Mısır-İsrail Barış Hareketi’ne ortak etmek amacıyla yabancı bir ülkeden emir ve para alma” iddialarıyla tasfiye edilmiştir.⁴²⁸ Devlet Başkanlığı, Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı, BAAS Partisi Devrimci Komuta Konseyi Başkanlığı görevlerini üstlenmiş olan Saddam Hüseyin, “sertliği” ve “çelikten iradesiyle” ünlü olmuştur. Nitekim hükümete karşı komplo düzenlemek isteyen 42 kişiyi idam ettirerek ne kadar sert olduğunu göstermiştir.⁴²⁹

Irak’ta özel bir mahkeme düzenlendikten sonra vatana, partiye ve devrime ihanet ettikleri gerekçesiyle, 21 kişi kurşuna dizilmiştir. Bu kişilerin arasında Başbakan Yardımcısı’nın ve Devrim Komuta Konseyi’nin üç üyesinin de bulunduğu açıklanmıştır.⁴³⁰ Bu idamlardan sonra Saddam Hüseyin’in durumunun güçlendiği söylenmiştir. Somut kanıtlara sahip olmayan Irak kaynakları, Saddam Hüseyin’e karşı girişilen komploda Suriye’nin etkili olduğunu öne sürmüştür.⁴³¹

10 Ağustos 1979 tarihli köşe yazısında Cengiz Çandar, Irak’ın birkaç aydır politikasını değiştirerek aktif bir Pan-Arap politika (Suriye ile birleşme ve Suudi Arabistan ile yakınlaşma) güttüğünü, Kürt hareketinin yeniden canlanmaya başladığını, Baas-Komünist çatışması kapsamında Bağdat rejiminin karşısına kalabalık bir muhalefet bloğunun (Şiiler-Kürtler ve Komünistlerden oluşmaktadır) çıktığını, yaşanan son komplo olayı ve kurşuna dizilmelerden sonra Irak-Suriye birleşmesinin çok gecikeceğini açıklamıştır. Ayrıca Çandar, “*Öyle görünüyor ki, Saddam Hüseyin, İran devriminin neden olduğu ve Devrim Komuta Konseyi’ne dek yansıyan Şii kıpırdanırları ile Alevi azınlığın yönetimde bulunduğu Suriye ile birleşmenin olası sonuçları arasında ilinti kurmuş ve kaygılanmıştır. Irak’ın*

⁴²⁷ **Hürriyet**, 26 Temmuz 1979, N. 11240, s.9.

⁴²⁸ **Cumhuriyet**, 30 Temmuz 1979, S. 19.760, s.1,11; **Hürriyet**, 29 Temmuz 1979, N. 11243, s.3; **Hürriyet**, 30 Temmuz 1979, N. 11244, s.1,13.

⁴²⁹ **Hürriyet**, 4 Ağustos 1979, N. 11249, s.6; Gareth Stansfield, **Irak...**, p.98-99.

⁴³⁰ **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 1979, S. 19.770, s.3; **Hürriyet**, 5 Ağustos 1979, N. 11250, s.8.

⁴³¹ **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1979, S. 19.771, s.3; **Hürriyet**, 12 Ağustos 1979, N. 11257, s.9.

dümenini tam olarak ellerine geçirmekteki ve Suriye güdümlü olduğu ima edilen bir “komplo”yu açığa çıkarmaktaki acelesi böyle açıklanabilir” diyerek, Irak’taki son durumu açık bir şekilde yorumlamıştır.⁴³² Irak’ta alınan bir karar ile son darbe girişiminin suçluları dışındaki bütün suçlular için af çıkarılmıştır. Irak Başbakan Yardımcısı ve Devrim Komuta Konseyi üyesi Tarık Aziz bir basın toplantısı düzenleyerek, ülkede “ulusal meclis” kurulabilmesi için 21 yıldır ilk kez genel seçimlere gidileceğini açıklamıştır.⁴³³

---

⁴³² **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1979, S. 19.771, s.3.

⁴³³ **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 1979, S. 19.782, s.3.

SONUÇ

Kuzey Afrika, Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi ülkelerinden oluşan Orta Doğu bölgesi, hem jeopolitik konumu hem de sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynakları nedeniyle bütün dünyanın dikkatini çekmiştir. Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını birleştiren bu bölge, tek tanrılı dinlerin doğduğu yer olduğu için tarihin en zengin kültür hazinelerine sahiptir. Deniz ticaret yolları ve geçitlerinin büyük kısmını kontrol ettiği ve zengin petrol rezervlerine sahip olduğu düşünülünce, Orta Doğu'da sürekli yaşanan kaos ortamının nedeni ortaya çıkmaktadır.

Orta Doğu devletleri, yaklaşık beş yüz yıl Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmıştır. Bu süreçte hiçbir baskı ve zulümle karşılaşmamışlardır. Kendi geleneklerini ve dini değerlerini devam ettirmişlerdir. Bu nedenle de Orta Doğu bölgesinde bir huzur ve refah ortamı oluşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgeden çekilmesiyle ekonomik, sosyal, kültürel ve etnik sorunlar ortaya çıkmıştır (Bu sorunlar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır).

1917 yılında İngiliz manda yönetimi altına giren Irak'ta, birçok halk isyanı yaşanmıştır. İngilizler bu isyanlar karşısında güçsüz kalınca, Faysal'ı tahta çıkarmıştır. Bu dönemde bulunan zengin petrol kaynakları, Irak'ı Batılı devletlerin ilgi odağı haline getirmiştir. Kral Faysal ülkede yaşanan etnik ve dini farklılıkları bastıramamıştır. Nitekim Irak, üç bölgeye (ortada Sünni Araplar, kuzeyde Kürtler, güneyde Şiiiler) ayrılmıştır. Bu bölünme nedeniyle ülkede siyasi anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Faysal'ın yerine oğlu Gazi geçmiştir. Ancak, ülke içindeki huzursuzluk bitmemiştir, aksine daha da artmıştır. Çünkü milliyetçi düşünceye sahip olan Gazi, ülke üzerinde otoritesini sağlayamamıştır. Bu durum da Irak'ta bir darbeler devri yaşanmasına neden olmuştur.

Milli Mücadele döneminde Atatürk önderliğinde, Türkiye başarılı bir dış politika izlemiştir. Cumhuriyet dönemine kadar Misak-ı Milli, Lozan Andlaşması ve özellikle Musul sorunu üzerinde durulmuştur. 1923-1932 döneminde Türkiye'nin yakın ilişki kurduğu devlet Sovyetler'dir, ancak diğer devletlerle olan ilişkilerde geliştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında güçlenen Arap Milliyetçiliği akımı nedeniyle, Orta Doğu'da bir Türk antipatisi oluşmuştur. Buna rağmen Türkiye, Misak-ı Milli'yi temel almıştır ve Arap ülkeleri üzerindeki haklarından vazgeçmiştir.

1938 yılında şüpheli bir şekilde trafik kazası geçirerek ölen Gazi'nin yerini, 4 yaşındaki oğlu 2. Faysal almıştır. Çocuk yaşta olan Faysal'a dayısı naiplik yapmıştır ve bu dönemden sonra ülke görünüşte üç kişinin (2. Faysal, Velihaht Abdüllillah, Nuri

Sait Paşa), ancak gerçekte iki kişinin (Abdülillâh, Nuri Sait Paşa) yönetimi altına girmiştir. Yeni yönetim bir taraftan İngiliz yanlısı bir politika izlemiştir, diğer taraftan da Türkiye ile yakın ilişkiler kurmuştur. 1932-1939 yılları arasında Türkiye'nin dış politika amacı, diğer bağımsız devletlerle eşit statüye gelmektir. Fakat yaşanan dünya iktisadi buhranı bütün siyasi ilişkileri altüst etmiştir.

1933 yılına kadar Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan sorunları çözmekle uğraşmıştır. 1933 sonrası dönemde komşularla iyi ilişkiler kurmak politikasını uygulayan Türkiye, önce Balkan Antantı'na ve sonra da Sadabad Paktı'na önderlik etmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra Türkiye'nin dostane ilişkiler kurduğu tek Arap Devleti, Irak olmuştur. Bunun nedeni de İngiliz mandası altında bulunan Irak'ın Batılı fikirlere ve reform hareketlerine uzak kalmamasıdır. Daha sonra Musul sorunu çözülmüştür. Musul ve Kerkük'te yaşayan Türklerin sayısının çok olması, iki ülke arasındaki kültürel bağları güçlendirmiştir. Zamanla Atatürk İnkılâbı'nın doktrin ve prensipleri, Orta Doğu'ya yayılmıştır. Bu da Orta Doğu'da bağımsızlık sürecinin başlamasına neden olmuştur.

Türkiye'de, 1939-1945 yılları arasında İsmet İnönü tarafından uygulanan savaşa girmeme politikasının asıl amacı, ülkenin toprak bütünlüğünü ve milleti korumaktır. Bu dönemde (Nuri Sait Paşa dönemi) Irak'ta uygulanan İngiliz yanlısı politika ve Sadabad Paktı, Türkiye-Irak ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde, Sovyet tehdidine karşı önlem alan Türkiye ve Irak, Batı ile yakınlaşmıştır. 1945 sonrasında uluslararası ortamda iki kutuplu düzen ortaya çıkmıştır. 1955'te imzalanan Bağdat Paktı da, Türkiye-Irak ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Kurulan bu Pakt, Mısır ve Suriye tarafından olumsuz karşılanmıştır.

Özellikle 1958 yılından itibaren Irak'ta, sürekli olarak hükümet darbeleri gerçekleştirilmiştir. Yabancı devletlerin Irak'ın içişlerine karışması (özellikle zengin petrol kaynaklarına kavuşabilmek için), bu darbelerin en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Bu nokta da ülke üzerinde Nâsır'ın uygulamaya çalıştığı politikanın her zaman yön değiştirmesi (bir dönem dostu olan bir ülkeyle kısa süre sonra düşman haline gelmesi), Irak'ta kendisine olan sempatiyi ve güveni sarsmıştır. Ülke halkı huzur içinde yaşamak istemiştir, ancak Irak'ta zaten var olan karışıklıklar Nâsır nedeniyle daha da artırmıştır.

İlerleyen süreçte Irak'ta bir diğer ülkenin yani Rusya'nın söz sahibi olması ve ülkeye askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel olarak yerleşmesi, ülkeyi daha da

karıştırmıştır. Irak yetkilileri tarafından her ne kadar kabul edilmemiş olsa da, Irak'ın bir Rus peyki haline geldiği açıkça görülmüştür. Irak-Rusya yakınlaşmasının en olumsuz etkisi, bir zamanlar Nuri Sait Paşa ve arkadaşlarının baskılarından kaçan komünist Kürtlerin Rus gemilere binerek ülkeye giriş yaptığı zaman anlaşılmıştır. Ülkedeki Kürtler ile geri dönen komünist Kürtler arasında yaşanan mücadeleden en çok etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Sınırlarımızı aşarak ülkemize iltica eden ve buradan ayrılmak istemeyen (Barzaniler Irak'ı terk etmedikçe geri dönmeyeceklerini söylemişlerdir) Kürtler, Türkiye'yi hem iç siyaset hem de dış siyaset açısından zor durumda bırakmıştır. Darbeleri yakından takip eden Türkiye, bu dönemde hep dostluk mesajları vermiştir. Ancak, Kıbrıs meselesinde takındığı iddialı tavrı, birçok baskı ve zulümle karşılaşan Iraklı Türkler için tam anlamıyla gösterememiştir.

İhtilallerin önemli olan diğer bir nedeni de darbe yaparak başa gelenlerin beceriksiz ve idareci yeteneğinden yoksun olmasıdır. İhtilalci liderler tarafından Irak halkına verilen sözler (huzur, refah, zenginleşme), eski hükümetler için yapılan eleştiriler unutulmuştur. Eski hatalar, yeni ihtilalci liderler tarafında tekrarlanmıştır ve böylece Irak'ta kısa aralıklarla birçok darbe gerçekleştirilmiştir. Yaşanan bu kaos ortamında Iraklı Türkler, belirttiğim gibi baskı ve zulümlerle karşılaşmıştır. Bir dönem komünist olmaya bile zorlanan Türkler, ölmeyi tercih ederek canları pahasına savaşmıştır. 1958-1979 yılları arasında Irak'ta yaşanan olaylar, akla hayale sığmaz bir hal almıştır. Bu olaylar nedeniyle Dış İşleri Bakanlığımız tarafından gerekli açıklamalar yapılmıştır ve özellikle sınırlarımızda askeri tedbirler alınmıştır. Türk gençlik dernekleri ve MTTB'nin gösterdiği tepki, takdir edilecek şekilde olmuştur. Birleşmiş Milletlere kadar başvuran bu dernekler, ne pahasına olursa olsun yurttaşlarımızın ezilmesine izin vermeyeceklerini açıklamıştır.

1979 yılında Irak'ta çatışmasız bir şekilde başa gelen Saddam Hüseyin ise, verdiği idam kararlarıyla tam bir diktatörlük sistemi uygulamıştır. Saddam Hüseyin'in başa gelmesi diğer ülkeleri tarafından olağan karşılanmıştır, çünkü Saddam arka planda olduğu dönemde de (Hassan el-Bekr dönemi) ülkeyi sessizce yönetmiştir. İhtilaller konusunda çok deneyimli olan Saddam, kendi mevkiini sağlamlaştırmak ve ülke halkını korkutarak bastırmak için birçok idam kararı almıştır. Böylece Irak, tarihte hep çatışmaların odak noktası olmuştur. ABD tarafından başlatılan Irak'taki son iç karışıklık, günümüzde de devam etmektedir. Akıllardaki asıl soru Irak'ta bulunan Türklerin geleceğinin ne olacağıdır. İşte buna kimse cevap verememektedir.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1983.

....., Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2001.

ARON, Raymond, **The Dawn of Universal History: Selected Essay From A Witness to The Twentieth Century**, Barbara BRAY (translated by); Yair REINER (Edited by), Tony Judt (with an introduction by), New York: Basic Books, 2002.

BARZANİ, Mesud, **Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi I**, Vahdettin İnce (Arapçadan çev.), İstanbul: Doz Yay., 2003.

....., Mesud, **Barzani ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi II**, Vahdettin İNCE (Arapça'dan çev.), İstanbul: Doz Yay., 2005.

BATATU, Hana, **The Old Social Classes and the Revolutionary Movements of Iraq**, New Jersey: Princeton University Press, 1978.

BODUR, Harun, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara: Çağlar Yay., 2005.

CABBAR, Faleh, A., **Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş**, Hikmet HALİS (çev.), İstanbul: Angora Kitaplığı, 2004.

ÇEVİK, Halis, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2005.

ÇOBANOĞLU, Macit, **Türkiye Irak İlişkileri'nin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yay., 1994.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yay., 2004.

DEMİRCİ, Nefi, **Dünden Bu Güne Kerkük: Kerkük'ün Siyasi Tarihi**, İstanbul: Ey Dizgi Matbaacılık, 1990.

DEMİRCİ, Nefi, **Sönmeyen Ateş Dinmeyen Hasret: Kerkük**, n.2, İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2006.

ERENDİL, Muzaffer, **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.

GÜRÜN, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Dış Politikası:1939'dan Günümüze Kadar**, Ankara: AÜSBF Yay., 1983.

HAY, Samira, **The Making of Iraq (1900-1963): Capital, Power, and Ideology**, New York: State University of New York Press, 1997.

- HÜRMÜZLÜ, Erşat, **Türkmenler ve Irak**, n.6, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2003.
- ....., Erşat, **Irak'ta Türkmen Gerçeği**, n.16, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2006.
- ISMAEL, Tareq Y. & Mustafa AYDIN, **Turkey's Ferign Policy in The 21st Century: A Changing Role in World Politics**, England: ASHGATE, 2003.
- KARADAĞ, Raif, **İsrail Ortadoğu ve Amerika**, İstanbul: Emre Yay., 2004.
- KAYALI, Ali Gökhan, **The Iraqi Turkmen: 1921-2005**, İstanbul: Kerkük Vakfı, 2008.
- KENNEDY, Paul, **The Rise and Fall of The Great Powers**, New York: Vintage Books; 1989.
- KHADDURI, Majid, **Republican Iraq: A Study in Iraqi Politics Science the Revolution of 1958**, London: Oxford University Press, 1969.
- KHALIDI, Rashid, "The Impact of the Iraqi Revolution on the Arab World", Robert A. FERNEA & Wm. Roger LOUIS (edited by), **The Iraqi Revolution of 1958: The Old Social Classes Revisited**, London: I.B. Tauris & Co. Ltd., 1991, p.106-117.
- KOÇSOY, Şevket, **Irak Türkleri ve Türk-Irak İlişkileri: 1932-1963**, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1991.
- KÖPRÜLÜ, Ziyat, **Irak'ta Türk Varlığı**, Ankara: Örnek Ltd Şirketi, 1996.
- KÜZECİ, Şemsettin, **Kerkük Soykırımları: Irak Türklerinin Uğradığı Katliamlar 1920-2003**, Ankara: Teknoed Yay., 2004.
- LAL, Shiv (edt.), **Politics in Iraq**, New Delhi: The Election Archives, 1985.
- McGHEE, George, **ABD-Türkiye-Nato-Ortadoğu...**, Belkıs ÇORAKÇI (çev.), İstanbul: BilgiYayınevi, 1992.
- MEMİŞ, Ekrem, **Kaynayan Kazan: Ortadoğu**, Konya: Çizgi Kitabevi Yay., 2002.
- NAKİP, Mahir, **Kerkük'ün Kimliği**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2007.
- O'BALLANCE, Edgar, **1961-1970 Irak Kürdistan'ı Kurtuluş Mücadelesi**, Mehmet GÖRELİ (çev.), İstanbul:Yöntem Yay., 1977.
- ORAN, Baskın (edt.), **Türk Dış Politikası,Kurtuluş Savaşından Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar**, 1.c., 6. bs., İstanbul: İletişim Yay., 2002.
- ÖZNUR, Hakkı, **Cahşların Savaşı**, 1.bs, Ankara: Altınküre Yay., 2003.
- PEHLİVANOĞLU, A. Öner, **Ortadoğu ve Türkiye**, 1.bs., İstanbul: Kastaş Yay., 2004.

ROBERTS, J.M., **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, Sinem GÜL (çev.), Ankara: Dost Kitabevi, 2003.

SAATÇI, Suphi (haz.), **Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, 1996.

SAMIUDDIN, Abida, **Administrative Development in the Arab World: A Case Study od Iraq**, India: Mittal Publications, 1985.

SCHMIDT, Dana Adams, **Barzani'yle Konuşmalar**, Ahmet DERE (çev.), İstanbul: Yöntem Yay., 1977.

SERDAROĞLU, Rıfat, **Yeni Dünya Düzeni Büyük Ortadoğu ve Türkiye**, Ankara: Eda Matbaası, 2004.

SIMON, Reeva S. and others... (edited by), **Encyclopedia of the Modern Middle East**, Vol.2, New York: Simon & Schuster and Prentice Hall International, 1996.

SLUGLETT, Marion Farouk & Peter Sluglett, **Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship**, London: 1987.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları: 1920-1945**, 2.c, Ankara: TTK, 1989.

SÖNMEZOĞLU, Faruk (der.), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ülke ARIBOĞAN, Gülden AYMAN, Beril DEDEOĞLU (haz.), İstanbul: Der Yay., 2005.

STANSFIELD, Gareth, **Iraq: People, History, Politics**, United Kingdom: Polity Press, 2007.

ŞENTÜRK, Doğan, **Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası:Saddam'ın Baas'ı**, İstanbul: Alfa Yay., 2003.

ŞİMŞİR, Bilal N., **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004.

The 1968 Revolution in Iraq: Experience and Prospects: The Political Report of the Eighth Congress of the Arab Ba'th Socialist Party in Iraq, January, 1974, London: Ithaca Press, 1979.

TRIPP, Charles, **A History of Iraq**, 2.edit., London: Cambridge University Press, 2002.

UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih**, 4.bs., İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1987.

YILDIZ, Hakan, **Büyük Oyun: Irak-Musul-Kerkük Üçgeni**, İstanbul: IQ Yay., 2004.

YILMAZ, Murat ve öte..., Irak: Baas Diktatörlüğünden Amerikan Hegemonyasına İnsani Durum, n.2, İstanbul: İHH Yay., 2003.

SÜRELİ YAYINLAR

DERGİLER

-American Foreign Policy, 1950-1955, Vol. I, p.1257-1259.

-Aydın Tarihi, Şubat 1955, n.255, s.185-188.

-Düster, 3. Tertip, c.36, s. 422-425.

GAZETELER

MİLLİYET 1958-1980

CUMHURİYET 1958-1980

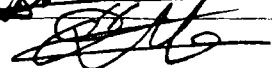
HÜRRİYET 1958-1980

YENİ SABAH 1958-1980

TERCÜMAN 1958-1980

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimi gören 301100320050025 no. lu Arzu AL' in hazırladığı "1958 - 1979 Yılları Arasında Irak'ta Yapılan Hükümet Darbelerinin Türkiye'deki Yankıları" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin 15. maddesi uyarınca 08.09.2008 Pazartesi günü saat 14:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ...~~KABULÜ~~... ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Hüseyin SALMAN	Başarılı	
Prof. Dr. Özcan MERT	Başarılı	
Yard. Doç. Dr. Osman Gazi ÖZGÜDENLİ	Başarılı	